

ТИИ АДЫГАБЗЭ ЗЫМИ ХЭМЫКИУАКИЭУ!

Адыгэ макь

Адыгэ Республикэм и Правительствоз игъзет

№ № 43-44 (20308) МЭФЭКУ, ГЪЭТХАПЭМ и 14, 2013-рэ илъэс

● ОСЭ ГЪЭНЭФАГЪЭ ИЭП

Гъэтхапэм и 14-р — адыгабзэмрэ тхыбзэмрэ я Маф

АДЫГЭ РЕСПУБЛИКЭМ ШЫПСЭУХЭУ
ЛЪЫТЭНЫГЪЭ ЗЫФЭТШЫХЭРЭР!

ТИЧИШЭГЪУ ЛЪАПЭХЭР!

Адыгабзэмрэ тхыбзэмрэ я Мафэ фэшI ты-
шъуфэгъушIо!

Илъэси 160-кIэ узэкIэIэбэжымэ, мыщ фэдэ
мафэм адыгэ просветитель цIэрылоу Бэрсэй
Умарэ иапэрэ хьарыфылъэ Тифлис кышчыди-
гъэкIыгъагъ. Мы хъугъэ-шIагъэр ары адыгэ
тхыбзэм лъапсэ фэхъугъэу алытэрэр.

Адыгэхэм тхыбзэ ялэ зэрэхъугъэм лъэпкэ куль-
турэм хэхъоныгъэ егъэшIыгъэнымкIэ мэхъа-
нэшхо иIагъ. ЗэрэзэлъыIэсыхэрэ, ягушчысэ
кызырэралотыкIырэ амалэу зэрэщытым елъы-
тыгъэу лъэпкыым икультурэ илъэныкыо зэф-
шъхьафхэр гъэбаигъэнхэм, гушъхьэлэжыгъэм
зыкъегъэлэтыгъэным, нэмыкI лъэныкыохэм
теклоныгъэхэр ащышIыгъэнхэм бзэр афэлор-
ышIэ.

Республикэм цызэрэхъэрэ политикэм илъэ-
ныкыо шъхьалэхэм зэу ащыц бзэр къэухъумэ-
гъэныр ыкIи ащ хэхъоныгъэ егъэшIыгъэныр,
лIэужхэм якультура зыкъегъэлэтыгъэныр — ны-
дэлъфыбзэр шIу алъэгъоу ныбжыкIэхэр илугъ-
ээнхэр.

Тиреспубликэ цыпсэурэ нэбгырэ минипшI за-
улэми, IэкIыб къэралыгъохэм арыс нэбгырэ
миллион пчъагъэми яныдэлъфыбзэу цыт адыга-
бзэр зэралэкIэмызжыщытым, лъэпкхэр
зэгурылонхэмкIэ, лъэпкыым игухэлъышIухэр

пхырыщыгъэнхэмкIэ, Урысые Федерацием, ду-
наим якультура гъэбаигъэнымкIэ амалышIоу
тапэкIи зэрэщытыщытым тицыхъэ телъ.

ТичIыпIэгъу лъапIэхэр, псауныгъэ пытэ, на-
сыт, цыIэкIэ-псэукIэ дэгъу шъуилэнхэр, Адыгэ
Республикэми, здыти Хэгъэгъушхоу Урысые
Федерациеми апае IофышIоу ешъухъыжыгъэр
псэуэми гъэхъагъэхэр ащышъушIынэу ты-
шъуфэлъаIо!

Адыгэ Республикэм и Лышъхъэу
ТХЪАКIУШЫНЭ Аслъан

Адыгэ Республикэм и Къэралыгъо Совет —
Хасэм и Тхьаматэу Владимир НАРОЖНЫЙ

Лышъхъэм иIофшIэгъу зэлукIэгъухэр

Язэпхыныгъэ агъэпытэшт

Адыгэ Республикэм и Лышъхъэу ТхьакIушынэ Аслъан
Кыблэ федеральнэ университетым иректорэу Марина
Боровская тыгъуасэ Iукагъ. Iофтхьабзэм хэлэжыагъэх
АР-м и Премьер-министрэу КъумпIыл Муратрэ Адыгэ
къэралыгъо университетым иректорэу Хъунэго Рэщыдэрэ.
Гъэсэныгъэм, шIэныгъэм япхыгъэ Iофыгъохэм, мы
лъэныкыохэмкIэ щыкIагъэу цыIэхэм, шъолъырхэм ащылэ
апшъэрэ еджапIэхэм язэпхыныгъэ гъэпытэгъэным фэшI
шIэгъэн фаехэм, нэмыкIэхэми атегушыIагъэх.

ЗэлукIэгъум АР-м и Лышъхъэу
пэублэ псалъэ кышчышIыгъэ
М. Боровская шIуфэс кыри-
хыгъ, зиубилей хэзыгъэунэфы-
кIырэ Р. Хъунагум кыфэгъу-
шIуагъ. Гъэсэныгъэм, шIэныгъэм
алъэныкыокIэ Адыгеимрэ Ростов
хэкурмэ сыдигъуи зэпхыныгъэ пы-
тэ здыряIэу Iоф зэрэздашIэрэр
кышхыгъэщыгъ.

— Республикэм иIофышIэхэм

ягъэхъазырынкIэ Ростов хэкур сы-
дигъуи IэпыIэгъу кытфэхъу-
щыгъ, непи аруэштэу шыт, —
кыIуагъ ТхьакIушынэ Аслъан. —
ГумэкIыгъоу, шыкIагъэу шылэхэр
дэгъэзыжыгъэнхэм пае нахьыбэрэ
тызэхъан, тиелъыкIэхэм защыд-
гъэгъозэн, опытэу тIэкIэлъымкIэ
тызэхъожьынхэ фае.

АР-м и Лышъхъэу гъэсэныгъэм-
кIэ Урысые Академием иакадемик

зэрэхъугъэм фэшI Марина Боров-
ская кыфэгъушIуагъ. Гъэсэны-
гъэм исистемэ игъэкIэжыын кы-
дыхэлъытагъэу непэ анахъуу уналэ
зытебгъэтын фаехэм къащыцугъ.
Кыблэ федеральнэ шъолъырым
хэхъэрэ субъектхэм, нэмыкIэхэми
яапшъэрэ еджапIэхэм язэпхыныгъэ
джыри нахь гъэпытэгъэным, Iо-
фышIэхэм ягъэхъазырын шIуагъэ
кытыным афэшI шIэныгъэм игуп-
чэ гъэпсыгъэныр игъоу ылъытагъ.
Джырэ уахътэ Ростов хэкур иуни-
верситетиплI зэпхырэ ащ фэдэ
кыулыкъу шыI.

Адыгэ къэралыгъо университе-
тымрэ Кыблэ федеральнэ универ-
ситетымрэ тапэкIэ Iоф зэрэзда-
шIэшт зэзэгъыныгъэм мы мафэм
ректорхэр здыкIэтхагъэх.

ТХЪАРКЪОХЪО
Адам.

Конференциер Мыекъуапэ кышчызэлъахыгъ

Урысые шIэныгъэ-практическэ конференциеу
«Джырэ Урысыем игъэкIэжыын зыщыкIорэ лъэ-
хъаным социальнэ ыкIи культурнэ лъэныкыо-
хэмкIэ кIуачIэхэр зэгъэуIугъэнхэр» зыфилорэр
Адыгэ къэралыгъо университетым инаучнэ
тхылэеджапIэ тыгъуасэ кышчызэлъахыгъ. Моск-
ва, Мыекъуапэ, Ростов-на-Дону яллыкIохэм,
Урысыем икыблэ шъолъыр ит къалэхэм
яапшъэрэ еджапIэхэм ыкIи шIэныгъэ гупчэхэм
яIофышIэхэм, зэкIэмкIи нэбгыри 100-м ехъумэ
докладхэр къагъэхъазырыгъэх. Iофтхьабзэм хэ-
лэжыагъ Адыгэ Республикэм и Лышъхъэу Тхьа-
кIушынэ Аслъан. Джащ фэдэу конференцием
къеблэгъагъэх тикъэралыгъо щызэлъашIэрэ ака-
демикхэр, шIэныгъэлэжыхэр, профессорхэр,
апшъэрэ еджапIэхэм яректорхэр, нэмыкIэхэри.

Конференциер кызыIуи-
хыгъ ыкIи зэришагъ Адыгэ
къэралыгъо университетым
иректорэу Хъунэго Рэщыдэ.
АР-м и Лышъхъэу конфе-
ренцием гушыIэу кышчышIы-
гъэр зыфэгъэхъыгъагъэр уры-
сые обществом издегъэштэ-
ныгъэкIэ республикэм соци-
альнэ-экономическэ амалэу
иIэхэр арых.

— Тикъэралыгъо ишъо-
лърхэм зэкIэми пшъэрылъ
шъхьалэу яIэр зы — соци-
альнэ-экономикэ ыкIи куль-
турнэ хэхъоныгъэхэр ашIын-
хэм Iоф дашIэныр ары, —
кыIуагъ ТхьакIушынэ Ас-
лъан кызырэрэуIогъыгъэхэм за-
къыфигъазэзэ. — Аужырэ
илъэсхэм мы лъэныкыомкIэ
Адыгеим гъэхъэгъэшIухэр
зэришIыгъэхэр нафэ. Мэкъу-
мэщым ыкIи промышленно-
стым якъэгъэлъэгъонхэм
ахэхъо, IофшIаплэ зимыIэхэм
япчъагъэ кышчэкIэ, цыфхэм
фэдэу къалэкIахэрэр нахьыбэ
мэхъу. Ащ дакIоу республи-
кэм лъэпкэ ыкIи дин зэгуры-
Iоныгъэ илъ. Анахь мэхъанэ-
шхо зэттырэ лъэныкыохэм
ащыц тицIыфхэм ящылэкIэ-
псэукIэ нахьышIу шIыгъэ-
ныр, ахэр социальнэу къэтыу-

хъумэнхэр. Ным ыкIи сабы-
им, тинахьыжъхэм, сэкъат-
ныгъэ зилэ цыфхэм ягумэ-
кIыгъохэр дэгъэзыжыгъэн-
хэм фэлорышIэрэ программ
9 тIэ. Илъэс къэс ахэм сомэ
миллион 25-м ехъу апэлутэ-
гъахъэ. Пенсиехэр, лэжъап-
кIэхэр игъом тэтых, унашъоу
щылэхэм адиштэу ахэм ахэ-
тэгъахъо, нэмыкIэу тыналэ зы-
тетыр макIэп. ЫлэкIэ кызы-
рэсIуагъэу, социальнэ-эконо-
микэ къэгъэлъэгъонхэмкIэ
гъэхъэгъэ гъэнэфагъэхэр рес-
публикэм иIэх. Ау тапэкIи ащ
едгъэхъуным фэшI къэра-
лыгъо, общественнэ ыкIи ре-
гиональнэ структурэхэм лъэ-
кIэу, амалэу яIэхэр дгъэфедэн-
хэ, урысые обществом игъэ-
кIэжыын лъэныкыо зэфэ-
шъхьафхэмкIэ шIуагъэ кы-
тэу дгъэпсын фае.

Конференцием иIофшIэн
кыдыхэлъытагъэу ащ хэлэ-
жыагъэхэм ащыщхэр нэужым
къэгъушыIагъэх, шъхьадж зы-
фэгъэзэгъэ лъэныкыом епхы-
гъэу гушыIэхэр къашIыгъэх.

ЗэхэщакIохэм зэрагъэнэ-
фагъэмкIэ, Iофтхьабзэр мэф-
ищым ателъытэгъагъ, непэ зэ-
фэхъысыжъхэр ашIыштых.

(Тикорр.).

Ныдэльфыбзэр лъэпкъым ылъапс

Клэпэгъэджэ колледжэу Андырхое Хъусенэ ыцлэ зыхы-рэм ипашэу Ацумыжэ Казбек, Клэпэгъэджэхэм яшлэныгъэхэм зачыхагъэхьорэ институтым ипашэу Бэрэджэ Анетэ, ныдэльфыбзэр языгъэшлэрэ Клэпэгъэджэхэр, студентхэр.

Бзэм фэгъэхыгъэу Иофгыбоу къэтэджихэрэм, еджаплэхэм адыгабзэр зэрашызэрагъашлэрэм зэлуклэм щатегушылагъэх. Ныдэльфыбзэр лъэпкъым ылъапсэу зэрэщытыр, мыш фэдэ зэлуклэхэм ащ ыкыуачлэ нахь зэрагъэлъашырэр къэгущыла-гъэхэм къыхагъэщыгъ.

Лъэпкъ гушхоньгъэрэ зэгурьлоныгъэрэ ахэлъэу Клэпэгъэджаклохэр плугъэнымклэ бзэм язэгъэшлэн мэхъанэу илэм республикэ шлэныгъэ-практическэ конференцием щытегушылагъэх. Ар Клэпэгъэджэхэм яшлэныгъэхэм зачыхагъэхьорэ республикэ институтым

тыгъуасэ щыкыуагъ. АР-м гъэсэныгъэмрэ шлэныгъэмрэклэ и Министерствэрэ Адыгэ Клэпэгъэджэ колледжэу Андырхое Хъусенэ ыцлэ зыхы-рэмрэ Иофгыбабзэм клэщакло фэхьугъэх.

Мурад шъхьалэу зэхыхьэм илагъэр Клэпэгъэджаклохэр яныдэльфыбзэ рыгушхонхэу егъэ-

сэгъэнхэр, бзэм имэхъанэ, итарихь ягъэшлэгъэныр, бзэр шлу ягъэлъэгъугъэныр ыкли лъэпкъ зэгурьлоныгъэ ахэлъэу лгужхэр плугъэнхэр арых. Иофгыбабзэм хэлъжагъэх гъэсэныгъэмрэ шлэныгъэмрэклэ Министерствэм испециалист-упчлэ-жыгъэу Ситимэ Сарэ, Адыгэ

Лъэныкыо зэфэшъхьаф-хэмклэ Клэпэгъэджаклохэм Иоф зэрадашлэрэ шыкылэхэм нэужым зэхыхьэм къеклоллагъэхэр къатегушылагъэх. Лъэпкъ гушхоньгъэ ахэлъэу студентхэр плугъэнхэмклэ щылэ шыкыла-амалхэр къырилотыкыгъэх Клэпэгъэджэ колледжым адыгабзэр щызыгъэшлэрэ Андырхое Светланэ. Адыгабзэм изэгъэшлэн изытет къытегушылагъ Адыгэ къэралыгъо университе-тым илъэпкъ факультет иклэпэгъэджэу Хьаклэмыз Мирэ.

Ялофшлэн шуагъэ къызэрихьыштымклэ, Клэпэгъэджаклохэм яшлэныгъэхэм зэрахагъэ-хьошъуштымклэ ыкли бзэм изэгъэшлэнклэ еклоллакыуа-гъотыхэрэм Клэпэгъэджэ пэрытхэр къеклоллагъэхэм адэгочагъэх.

Нэужым лгужхэм къыз-щыхьугъэхэу къэралыгъор шлу альэгъоу гъэсэгъэнхэм, адыгабзэм, урысыбзэм ыкли лэпкъ къэралыгъуабзэхэм язэгъэшлэн мэхъанэу ялэм тегушылагъэх. Іахьитлоу гошыгъэхэу Иоф ашлагъ. Клэужым анахь тхыгъ дэгъухэр къыхагъэщыгъэх, пшъэрылхэр зыфагъэуцу-жыгъэх.

ПАТЫКЪО Анет.

Сурэтхэр Іашъынэ Аслъан къытырихыгъэх.

Янэплъэгъу рагъэклыхэрэп

Сирием къышхыгъэу тхьамыклагъом тыди щылэ адыгэхэр зэрипхыгъэх, ялэпкъ еж-ежыруу къаухъумэжын зэрэфаер къагуригъэуагъэу зэкъош республикэу Адыгеим, Къэбэртэе-Бэлы-къарым ыкли Къэрэщэе-Щэрджэсым хьаб хэфгъэ тилэпкъэгъухэр псэуплэклэ ядэжхэм арагъэблэгъэжых, зэрафэлэ-клэу мылкъуклэ Іэпылэгъу афэхьух.

Іэклыбым кыкыжыгъэ тилэпкъэгъухэр щылэныгъэм хэгъэгъозэжыгъэн-хэмклэ Гупчэм ипашэу Гъуклэл Асхьад къызэриуагъэмклэ, тилэпкъэгъоу къэ-зыгъэзэжыгъэхэр Іэпылэгъу афэхьугъэ-ным пае комиссиуеу зэхащэгъэм Иофышхо зэшлуехы. Ащ иунашъоклэ АР-м иминистерствэхэм, икомитетхэм япашэхэр шъхьадж зыфэгъэзэгъэ лэныкыом ехьы-лагъэу яшуагъэ арагъэклы. Гушылэм пае, псауныгъэр къаухъумэгъэнымклэ Министертвэм ылъэныкыоклэ пклэ хэмьлэу медицинэуплэкунхэр зэклэми арагъэ-кыу. Ащ нэмыклэу, АР-м гъэсэныгъэм-рэ шлэныгъэмрэклэ и Министерствэ иккылакыу тилэпкъэгъухэм егъэджэн-хэр афызэхашъш, урысыбзэм имызакъоу, адыгэ лъэпкъым итарихь, икульту-рэ арагъашлэ. Джащ фэдэу тилэпкъэгъухэм ясабийхэр Клэпэцкылу Іыгыплэ-хэм агъэклонхэу альэкынкыкы лъэшэу аналэ атырагъэты. Мыкылопэ къэлэ адми-нистрацием зэзэгъыныгъэ зэрэдашылгъэм тетэу Клэпэцкылу 9-мэ чыплэхэр къа-ратыгъэх. Зичыгуужэ къэзыгъэзэжыгъэх-рэм апае фондэу зэхащэгъэм ишлогъэшхо къэкло. Ащ кыхьэрэ мылкъур Іэпылэгъу зищылэгъэ тилэпкъэгъухэм алэкла-гъахь. Икыгъэ илъэсыр пштэмэ, фон-дым кыхьэгъэу шлушлэ мылкъоу сомэ миллионитлэм ехьур тилэпкъэгъухэм Іэпылэгъоу арагъыгъ.

— Непэрэ мафэм ехьулэу анахь гумэ-кыгъоу тилэпкъэгъухэм фондым ахьшэ Іэпылэгъур маклэу къырагъахьэ зэрэхьугъэр ары, — ело Гъуклэл Асхьад. — Ащ щыщ сомэ мини 3 зырыз мазэ къэс тилэпкъэгъу студентхэм яттышты-гъэмэ, джы ащ илгъыр зэрэмаклэм кыхьэ-

клэу блэкыгъэ мазэм мин зырыз нахь яттышъугъэп. Непэрэ мафэм ехьулэу фондым шлушлэ мылкъоу кыхьагъэр сомэ мин 22-рэ нахь хьурэп, ащ кыхьэклэу мы мазэми сомэ мин щырыщ яттын зэрэтымылэкыштыр Премьер-мини-стрэм зетлэм, тыкыгъэгъугъагъ мазэм ыклэм нэс студентхэм яттышъ ахьшэр къыт-фигъотынуу. Сирием кыкыжыгъэ тилэпкъэгъухэм апае цыгыныкыкыхэр зэрылэ Іалымэкышхохэр Москва къытфырара-гъэщыгъэх. Еж тилэпкъэгъухэм азыфагу зэхашгъэ комиссием хэтхэм нахь зыте-фэрэм елгытыгъэу ахэр унагъохэм аты-рагошагъэх. Джащ фэдэу И. Бракыер зи-пэшэ мэкъу-мэш фирмэу «Лаба» зыфи-Іорэм литрэ 0,5-рэ зэрыфэрэ дэгъэ бэ-шэрэб 360-рэ, дэгъэшл заводэу «Мам-рыкыом» бэшэрэби 6 зыдэфэрэ кэмлэ-нэ 17 къарагъэцагъ. Іэпылэгъу къафэхь-гъэхэм ащыщ Урысыем имэкъу-мэш банк икыуамэу Адыгеим щылэр. Мыш ипашэу Къумпыл Тембот иунашъоклэ илофышлэ-хэм язы мэфэ лэжыапклэу къаугъонгъ ыкли сомэ мини 170-рэ хьурэр Джамболэт Осим иунагъо псэуплэ ыцэфынымклэ Іэпылэгъоу ратыгъ. Ащ нэмыклэу, зэфэ-шыгъэ Іахь зэхэлэ обществэу «Сапый» ыкли фирмэу «Адыгпромстрой» зыфи-Іохэрэм унэгъо зырыз хахыгъэу яшуагъэ арагъэклы. Болэкыи Мухамэд зипэшэ «Дондуковскэ элеваторым» хьаджыгъэ тонным ехьу, килограмм пшырыпшлэу гошыгъэу, джырэблагъэ тилэпкъэгъухэм къафисхэнэу щыт.

— Къэкыжыгъэхэрэм ягумэкыгъо адэ-гошыным, Іэпылэгъу тафэхьуным тэ ре-нэу тыфэхьазыр, — ело Асхьад. — Мы илъэсым 200-м нэсэу квотэ Адыгеим къы-ратыгъ. Ащ щыщэу нэгырэ 62-мэ егъэ-блэгъэ тхылхэр афэдгъэхыгъэх. Арэу щытми, Адыгеим къэкыжыгъэ зышлогъо-хэм япчъагъэ зэхапшлэу кышыкылагъ. Ащи ушъхьагъу гъэнэфагъэхэр имылэхэу щытэп. Тыркуер, Иорданиер нахь апэбла-гъэу ахэр псэуплэклэу къыхахы.

КИАРЭ Фатим.

Адыгэ мэкъамэхэр къышчырагъэуагъэх

Тэхьутэмыкыуае культурэм и Унэу дэтым иансамблэу «Удж» зыфиІорэр мэфэкл Иофгыбабзэхэу районым щызэ-хашэхэрэм яхьэклэ лъаплэу щыт. Ягуа-пэу купым къыригъэлорэ оредхэм цыфхэр ядэлух. Республикэм имы-закъоу, Краснодар краими щызэлъа-шлэх.

Мэзаем Москва шыкыгъэ фести-валь-зэнэкъокыу «Youre Super Star» зыфиІорэм «Уджыр» хэлэжыагъ. Уры-сыем ишъолгыр зэфэшъхьафхэм къарыкыгъэ купхэр къэшъонымклэ, оред къэлонымклэ ыкли мэкъэмэ къе-гъэлонымклэу щызэнэкъокыуагъэх.

«Уджым» хэтхэм тызэрэцагъэгъо-загъэмклэ, зэнэкъокыур гъэшлэгъоныгъэ. Цыф лъэпкъ зэфэшъхьафхэм акультурэ

фэгъэхыгъэу бэ альэгъугъэр ыкли зэ-хахыгъэр. Нэлосаклэхэр ялэхэу хьугъэ. Іэпэлэсэныгъэу алэклэлымклэу зэдэгочагъэх. Адыгэ мэкъамэхэу зэнэкъокыуа-къышчырагъэуагъэхэр зэклэми лъэшэу агу рыхыгъэх. Мэкъэмэ къэгъэлоным-клэу шлухьафтын шъхьалэр «Уджым» къыфагъэшъошагъ.

Непэ купым хэтхэм ащ къышчыуцунхэ гухэлъ ялэп. Япрограммэ хэхьоныгъэ-хэр фашлх, мэфэклэхэм цыфхэр зэ-рагэгущлоштхэ оредыклэхэр зэрагъа-шлэх. Зэнэкъокыуагъэуагъэхэр зэрагъа-шлэх. Тэхьутэмыкыое районым ипашэу Шъхьэлэхэу Азмэт сидигъоклы Іэпы-Іэгъу зэрафэхьурэмклэ «тхьауегъэпсэу» рало.

ШХОНЧЫБЭШІЭ Рузан.

Лъэпкъыбзэр пшIэным мэхьанэу иIэр

ШIэныгъэм кызыригъэ-
лъагъорэмкIэ, цIыфым бзэ
зэрэулыр псэушхъэ пстэу
дунаим тетым анахъ нэшэнэ
шхьалэу зэрэахьэрэм ащыщ.
Бзэ пчъагъэу дунаим тетыр ми-
нитфым нэсэу кьалтыгъ. Ахэр
бзэ унэгъо-унагъоу гоштыгъ.
Гъэсагъэм кызырагъэна-
фэрэмкIэ, бзэ унагъомэ япчъа-
гъэ пшIыкIуIтум нэсы. Бзэ
унагъом хъхъэр бзэхэр зэкIэ зы
бзэ кытекIыгъэх. Бзэм анахъ
нэшэнэ шхьалэу иIэм ащы-
щыр ренэу зэхьокIыныр ары —
ар инэу япхыгъ лъэпкъым
ищыIэныгъэ хэхьоныгъэу
ышIыхэрэм, нэмыкI лъэпкъым
зэлъыIэсыкIэу адыриIэхэм,
цIыф пчъагъэм зэрэахьорэм,
чIыпIэу зыщыпсэурэм нахъ
зызэригъэушъомбгъурэм,
нэмыкIхэм. Ащ кыхэкIыкIэ
диалектхэр иIэ мэхъух, ахэр
нахъ зэкIэрыкIхъэ бзэ зэф-
шхьафхэр кьатекIых. Сид фэ-
дизэу зы бзэм кытекIыгъэхэр
зэпэчыжъэ хъугъэхэми, бзэ
лъапсэр кьэнэжы, а нэшанэр
ары ыкIи бзэхэр бзэ унагъоу
зыхахьэхэрэр кызырагъэна-
фэрэр.

Адыгабзэр ибер-кавказыб-
зэ унагъом икьутамэу абхъаз-
адыгэбзэ купым хэхъэ. Мыхэр

зэкIэ, теорием кызыригъорэм-
кIэ, зы бзэ кытекIыгъэх. Ар
кыушыхъатэу мы унагъом
хэхъэр бзэхэм зэдиштэу нэшэнэ
шхьалэу яIэхэр мыщ фэдэх:
лъыIэсыныр, егъэшIэныр, фэ-
шIэныр, дэшIэныр, зэдэшIэныр,
шхьэфэхьыжы, нэмыкIхэ-
ри. Гушылэ лъапсэр зы пычы-
гъокIэ гъэпсыгъэу зэрэщытыр
(цэ, жэ, нэ, пэ...) мы бзэ унагъом
зэфэдэу зэдыряе нэшанэу алы-
тэ. Ащ фэдэ гъэпсыкIэ ялагъ
хъатт, хъуррит, элам, урарт,
нэпэмыкIыбзэхэу Азие Бла-
гъэм илъэс минитф фэдизкIэ
узэкIэбэжымэ зэрэщыгушылэ-
щыгъэхэм. Гушылэлъапсэм
имэкъэзэхъыкIэ (иструктурэ)
илъэс минхэм азыфагу зэмы-
хьокIэу ары шIэныгъэм кызы-
ригъэнафэрэр. Зигугъу тшIырэ
бзэхэм зэдырянэшан полисин-
тетизмэр — гушылэ морфемэ
пчъагъэу зэхъыныр, морфемэ
пэпчъ нэпэмыкI бзэ унагъомэ
ягушылэм атефэныр. Гушылэм
пае, «кыпфэзгъэкIуагъ» —
мыщ имэхьанэ урысыбзэмкIэ
гушылэ зытфыхэу кьэтыгъэн
фае. Бзэр лъэпкъым кыдэхъу
ыкIи дэкIодыжы. Дунаеу
тыкъэзыуцухъэрэр зыфэдэр,
цIыфхэм язэфыщытыкIэ, шы-
Iэныгъэм зэхьокIыныгъэу хэ-

хъухъэхэрэр — зэкIэ цIыфым
ехьыллагъэр — щыпсыхъагъэ
мэхъу. Лъэпкъ гушшысэр, ду-
нэеплъыкIэр бзэ лъэпкъ пэпчъ
зэфэшхъафэу шыгъэпсыгъ.
Ащ кыхэкIыкIэ гушшысэкIэ
амалэу цIыфым иIэхэмрэ
илъэпкъыбзэрэ ин дэдэу зэп-
хыгъэх. КIэлэгъэдэжэ цIэры-
Iохэу Песталотци, Коменскэм,
Амонашвили, нэпэмыкIхэми,
бзэлофышIэшхоу Услар ренэу
кIэдэуштыгъэх хэтрэ цIыфи
иньдэльфыбзэкIэ гъэсэныгъэ
егъэгъотыгъэным. ШIэныгъэм
икъэкIуапIэхэр, тыкъэзыуцу-
хъэр дунаим ишхъэфхэр икьукIэ
цIыфым IэкIэгъэхъэгъэным пае
исабыигъом щегъэжыагъэу
иньдэльфыбзэкIэ шыIэныгъэм
хэщэгъэн фае.

ШхъэкуцIыр — цIыфыр
цIыфы зыхъугъэм щегъэжыа-
гъэу шыIэныгъэм, тыкъэзыу-
цухъэрэ дунаим диштэу гъэ-
псыгъэным дэлажэ. Лъэпкъ-
хэм ягушшысакIэ зтефэми,
бзэхэм а дунаир зэфэшхъа-
фэу зэфэмыдэу кьащытыгъ.
Арышъ, цIыфым бзэ заулэ
ышIэ зыхъукIэ, игушшысы нахъ
куу мэхъу, шIэныгъэ кьэ-
кIуапIэхэри нахъ псынкIэу
кыиIэкIэхъэх. ШыIэныгъэм
кыгъэнэфагъэмэ ащыщ бзитIу

е нахъыбэ зыIуль ны-тыхэм
ябынхэр нахъ губзыгъэ зэрэ-
хъухэрэр ыкIи нэмыкIыбзэхэр
шIэхэу Iэрыфэгъу зэрафэхъухэ-
рэр. ЗэкIэмэ апэу ныдэль-
фыбзэмкIэ укыикIэ, шIэныгъэ
гъогум сабыир тещэгъэным
мэхьанэшхо иI, сыда пIомэ
имыныдэльфыбзэкIэ егъэдэжэ-
ныр зегъаажэкIэ, едзэкIыгъэ
(абстрактнэ) гушшысакIэр
кыиIэкIэхъэфэ уахътэр IэкIэкIы,
укIэхъажыны умылгъэкIыныу
сабыим иакъыл кьэкIуапIэхэр
ыуж кьэнэх.

Ар кыушыхъатэу зы щысэ.
Адыгэ Республикэр гъэпсыгъэ
зыщыхъугъэ апэрэ илъэсхэм
адыгабзэр урысыбзэм дакIоу
кьэралыгуабызэу зэрэштэгъэн
фаем ехьыллагъэу зэнэкъо-
къушхохэр Парламентым шы-
рекIокIыгъэх. Бэмэ, адыгэхэри
зэрахэтэу, ащ фэдэ законыр
имыщыкIагъэу, адыгабзэм
фэмыIэтышт хьылгъэ телъха-
гъэ хъунэу алыгъэтэщыгъэ.
Президентым пшIэрылгъэ кыт-
фишIыгъ мы законыр штэ-
гъэныр ищыкIагъэмэ кьэзы-
ушыхъатрэ IэубытыпIэхэр (ар-
гументхэр) кьэдгъотынхэу.
Кьэдгъэнэфагъэмэ ащыщэу зы-
горэм игугъу кьэтшIын. 1960-рэ
илъэсым Совет хэгъэгум уна-
шъо щаштагъ зэкIэ еджапIэхэр
урысыбзэкIэ еджэным техьан-
хэу, лъэпкъ цыкIумэ абзэкIэ
ублэпIэ классхэм ащырамы-
гъэдэжжыныхэу. Адыгэ хэкум
ащ ыпэкIэ апэрэ илъэсиплым
зэкIэ предметхэр адыгэхэр зы-

щеджэрэ классхэм ащакIушты-
гъэх. Мы системэр щыгъэзы-
ягъэ зэрэхъугъэм зэрарэу кы-
хыгъэр: уплъэкIуным кы-
гъэлэгъагъэ естественнэ шIэ-
ныгъэхэмкIэ (хысапыр, физи-
кэр, химиер, биологир) кан-
дидатхэу, докторхэу адыгэмэ
кьахэкIыгъэхэр 1960-рэ илъэ-
сым ыпэкIэ яныдэльфыбзэкIэ
апэрэ илъэсиплым еджагъэхэр
ары. Ащ ыуж илъэс 30-м кы-
кIоцI зы нэбгырэ закъуи мы
шIэныгъэхэмкIэ кандидати док-
тори адыгэмэ кьахэкIыгъэп,
аужыпкъэм, апшъэрэ гъэсэ-
ныгъэ зыгъотыгъэхэм япчъа-
гъы кышчыкIагъ. Арышъ, ины-
дэльфыбзэкIэ исабыигъом
кышщегъэжыагъэу шIэныгъэм
цIыфыр хэщагъэ мыхъумэ, ежъ
ышхъэ имызакъоу, кьэралы-
гъоу зыщыпсэурэми чIэнэгъэ-
шхо фэхъу.

Джыри зы щысэ. Цыфым
амнезие кызыеузкIэ (зэкIэ
ышIэщыгъэр шыгъушъэжы-
ныр), сид фэдызыбзэ дэгъу дэ-
дэу ышIэщыгъэми, рыгушылэ-
Iэнэу кыфэнэжырэ закъор
иньдэльфыбз ары. Бзэр шхъэ-
куцIым щыщ шыпкъэу, лIэ-
шIэгъухэм азыфагу цIыфым
иакъыл, игушшысэ кьэкIуапIэу
иIэ хъугъэр ары. Ныдэльфы-
бзэр гъэсэныгъэмкIи пIуныгъэм-
кIи бгъэфедэмэ, нэбгырэ пэпчъ
кыдэхъугъэ амалхэр икьоу
IэкIэбгъэхьан плъэкIышъ.

БЫРСЫР Батырбий.
Филологие шIэныгъэ-
хэмкIэ доктор.

Лъэпкъым икъэкIошт уахътэ тегупшысэзэ...

Адыгабзэм икъэухъумэн,
сабыихэм ащ уасэ фягъэшIы-
гъэным, Адыгэ Республикэм
игъэзет закъоу адыгабзэкIэ
кыдэкIырым нахъыбэу еджэн-
хэм атегъэпсыхъэгъэ Iофтхъа-
бзэ тигъэзет апэрэу зэхыщагъ.
Республикэм ит еджапIэхэм
ачIэсхэм азыфагу сочинение-
хэмкIэ зэнэкъокъоу «Сыадыгъ
ыкIи ащ сырэгъушхо» зыфиIорэр
редгъэкIокIыгъ.

Мы мазэм и 22-м аужырэ
IофшIагъэр алытхыгъ. ЗэкIэм-
кIи кьэтхагъэхэм япчъагъэ

нэбгырэ 60-м ехъу. Ащ уигъэ-
гушIонэу щыт.

ГъэсэныгъэмкIэ район гъэ-
IорышIапIэхэри мы Iофым ча-
нэу кыхэлэжыагъэх. Гушылэм
пае, Теуцожь районым ит
еджапIэхэм азыфагу зэнэкъо-
къур апэ щызэхъащагъ. Ащ те-
кIоныгъэ кышщыдзыхыгъэхэм
яIофшIагъэхэр нэужым гъэзе-
тым кьагъэхыгъэх.

Кытфэтхагъэхэм аныбжъ
зэфэшхъаф, апэрэ классым
кышщыублагъэу я 11-м нэс
ащеджэхэрэм адыгабзэм, ти-

культурэ, титарихъ афэгъэ-
хыгъэ гушшысэхэр кьыраIоты-
кIыгъэх. Тимылгъэпкъэгъухэу,
ау сочинением шхъэу иIэм
кышкырыкIыхъэзэ адыгэхэм
лыгъэныгъэу, шульгъоу афы-
ряIэхэр кьызыIотыкIыгъэхэри
кьэхъугъэх. Джащ фэдэу Хъа-
тыгъужыкьое еджапIэм ия
3-рэ класс ис гъурдж кIэлэцIы-
кIоу Иракли Чабукиани адыга-
бзэкIэ кытфэтхагъ, урысыбзэ-
кIэ игушшысэхэр кьыриIоты-
кIыгъэхэми, адыгэ лъэпкъым,
адыгэ чIыгум шульгъоу

афыриIэр шъорышIыгъэ хэ-
мылгъэу кыгъэлэгъагъэ кьу-
тырэу Шевченкэм иеджапIэ ия
9-рэ класс щеджэрэ Кристина
Марченкэм.

Усэ тхыным зыщызыушэты-
хэрэми яIофшIагъэхэр кьыт-
фагъэхыгъэх. Ащ нэмыкIэу
бзэм ыкIи лъэпкъым афэгъэ-
хыгъэу тиусэкIо цIэрыIохэм
атхыгъэ пычыгъохэм ащышхэр
сочинениехэм ащызыгъэфедэ-
гъэхэр бэу ахэтых.

Нэбгырэ пэпчъ гушшысэкIэ
гъэшIэгъон иI, зэкIэмэ анахъэу
уасэ зыфэтшIырэр — лъэ-
хъанэу бзэр зыгъэфедэхэрэм
япчъагъэ кьызыщыщыкIэрэм
адыгабзэкIэ гум ихыкIырэ
дахэу, зэгъэкIугъэу кызыра-
тхышхурэр ары.

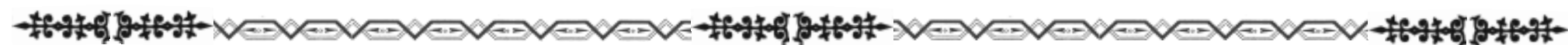
«Адыгэ макъэм», гуманитар
ушэтынхэмкIэ Адыгэ Респуб-
ликэм иинститутэу КIэрэщэ
Тембот ыцIэ зыхъырэм, Адыгэ
кьэралыгъо университетым
адыгэ филологиерэу культу-
рэмрэкIэ ифакультет яIофышIэ-
хэр зыхэхъэгъэхэ комиссиер

IофшIагъэхэм уасэ афишIыгъ.
Мы мафэхэм зэфэхьысыжхэр
ашIых.

Аныбжъ елытыгъэу зэнэ-
къокъум хэлажэхэрэр щэу
гоштыгъэх. Лъэныкъо зэфэ-
шхъафхэмкIи ахэр кыха-
гъэщыштых. ТекIоныгъэ кы-
дэзыхыхэрэм «Адыгэ макъэр»
кызыдэкIырэ илъэс 90-рэ зэ-
рэхъурэм фэгъэхыгъэ пчы-
хъэзэхъагъэу тхъэмэфитIукIэ
щыIэщтым ташыфэгъушIошт,
шIухъафтынхэр яттыштых.

IофшIагъэхэм ащыщыбэ гъэ-
зетым кьидгъэхъащт. ТапэкIэ
дгъэнафэхэрэм ащыщ анахъ
дэгъоу кьатхэхэрэм ярайон,
якьуаджэ, яеджапIэ яхъугъэ-
шIагъэхэм афэгъэхыгъэ кьэ-
бархэр кьядгъэтхынхэр, ахэр
тигъэзет кыхъэтыутынхэр. Зэ-
дэлэжъэныгъэ зыдытиIэ хъурэ
ныбжыкIэхэм тапэкIэ журна-
лист сэнэхъатыр шIу алыгъу-
нышъ, адыгабзэкIэ тхэнхэм
тыщэгъугъы.

МЭЩЛЭКЪО Саид.

«Къысфэгъэгъу, синыдэльфыбз»

хыгъэу шытыгъ. Ащ Теуцожь районымкIэ Джэджэжьэблэ гурыт еджапIэм французыбзэр шарегъашIэ. Тхьэм сэнаушыгъэ къызы-хильхьэрэм зы лъэ-ныкъоу шымытэу, лъэныкъоу зэфэшь-хьафхэмкIи къетэ зэралоу, Марзет зэрэклэ-лэгъэджэ дэгъум, бзэхэр шIэгъошIу къы-зэрэфэхьхэрэм анэ-мыкIэу журналисти-кэм фэлэпIасэу шыт. Итхыгъэхэр гъэзетхэу «Теучежские вести», «Заря», «Советскэ Адыгейм», «Един-ствэм» къарыхьэхэу мэхьу. КIэлэгъаджэм икIэлэмыпэ къыпы-кIыгъэ статья пшIы пчъагъэмэ цIыфхэр ашIогъэшIэгъонэу яджэх. Ахэр пIуныгъэ-гъэсэныгъэм иIофы-гъохэм, культурэм, медицинэм афэгъэ-хыгъэх. КIэлэгъа-джэр сценариехэм ят-хыни фэлэз, режиссе-рым фэдэу хьугъэ-

гъэу Джэджэжьэблэ гурыт еджапIэм Iоф шешIэ. 1999-рэ илъэсым кандидатскэ диссер-тациер Пшызэ къэралыгъо уни-верситетым дэгъу дэдэу къы-цигъэшъыпкъэжьыгъ. Илъэс 15-м ехьугъэу КIэлэгъаджэм апшгъэрэ категория иI. Ау ар ренэу кIэ горэм лъэхьу, егъэ-джэн сыхьатыр нахь дэгъоу зэ-ритыштым, ар КIэлэгъаджэхэм нахь зэрашIогъэшIэгъоныштым пылъ.

Кандидатскэ IофшIагъэр Марзет ытхы зэхьум зэлъа-шIэрэ бзэшIэныгъэлэжьэу Блэгъожь Зулкъаринэ ипэцагъ.

— Сикандидатскэ ыпэкIэ методическэ IэпыIэгъоу стхы-гъэм рецензиэ кыритынэу Зул-къаринэ есхьылIэгъагъ. — Къелуатэ КIэлэгъаджэм. — Ащ зеджэм, научнэ IофшIагъэ зэрэхьуштыр къысылуагъ ыкIи диссертацием сыдэлажьэу ез-гъэжьагъ. А лъэхъаным джы фэдэу джыбэ телефонхэри шыагъэхэп, машинэри о зэрэ-пIоу бгъотынэу шытыгъэп. Сабыйхэр спылъыгъэх, унагъо сылагъ. МыекIуапэ кIорэ горэм сыкыдаклоштыгъ. Зулкъаринэ зыгорэм ежагъэми, сыд Iоф иIэми ыгъэтIылыты, сэ къэс-хыгъэ IофшIэным еджэ-штыгъ, хьуштыр, мыхьуштыр къысфигъэнафэщтыгъ. Ащ лъэшэу сыфэраз.

Марзет идиссертациэ урыс, адыгэ ыкIи французыбзэхэм азэгъэшIэн фэгъэхьыгъ. Ахэм зэфэдэу ахэлъыр къыхигъэщы-мэ, ар ыгъэфедэзэ иурокхэр егъэпсых. Ау адыгабзэм изы-тет, непэ ащ уасэу ратырэм егъэгумэкIы.

— Я 6-рэ классым францу-зыбзэм иурок щэкIо. КIэлэ-еджакIохэм текстым Iоф дашIэ. Ащ фэдэ хьумэ зэрэт-шIы хабзэу, урысыбзэм ады-габзэр игъусэу тэгъэфедэ, — къелуатэ КIэлэгъаджэм. —

ТIэкIу тешIагъэу пшгъэшъэ-жыер къэтэджи, француз тек-стыр адыгабзэкIэ къыIотэнэу зэрэхъазырыр къылуагъ. Ар си-гопагъ. ГъэцкIэныр ащ къы-зешI нэуж КIэлэгъаджэ горэ къэтэджи, «адыгабзэкIэ къы-зэрэзэридзэкIыгъэм пае оцен-кэу фэгъэуцущтым зы балл хэбгъэкIын фаеу сэлъытэ» къылуагъ. АпэрэмкIэ сшIэщтыр сымышIэу сыкызытэуцуагъ ыкIи «джары тиныдэльфыбзэ, тикультурэ хьэтэпэмыхь тшIы-нэу къызышежьэрэр» сIуи се-гупшысагъ. Пшгъэшъэжьыем сыкызытхьугъ, джэуапыр ямышIыкIэу зэригъэпсыгъэм, творческэ еклолIагъэ къызы-ригъотыгъэм пае джыри зы балл фыхэбгъэхьонэу тефэу къэсIуагъ... Сэ сицIыкIугъом ыкIи еджапIэм иапэрэ клас-схэм ягъом урыс поселкэм сыщыпсэугъ. Ау сыдигъуи тынэ-татэхэр урысыбзэкIэ къыддэгущылагъэхэп. Къуа-джэм къызытэгъэзэжьым урыс классым сырагъэтIысхьагъ. Ащ щеджэрэм ипроцент 95-р адыгагъ, адрэ проценти 5-р ары ныIэп урысыгъэр. Ау а лъэхъаным (я 70-рэ илъэсхэм) район гупчэхэм е ахэм апэб-лэгъэ къуаджэхэм яеджапIэхэм яклассхэр ащ тетэу гошчыгъа-гъэх. Ны-тыхэм янахьыбэр фэгъэ ясабийхэр урыс клас-сым щеджэнхэу. Ащ фэдэ клас-схэм нахь дэгъоу ашарагъа-джэхэу, адыгабзэр зэрагъэшIэ-ныр ямышыкIэгъахэу алъы-тэщтыгъ. Адыгэ классхэм арыс-хэм япэгэкIэхэу яплъыштыгъэх, аужым, ахэм арысхэу нахь дэгъоу еджэхэрэр урыс клас-схэм ашэжьыштыгъэх.

Сэ сыцIыкIугъэми, ащ мэхъанэу иIэр сымышIэщтыгъэ-ми, адыгабзэр зэгъэшIэнэу сыфэгъэ, ау ар зэрэпшIыштыр сшIэщтыгъэп. Параллельнэ классым шыкIорэ адыгэбзэ сы-хьатым сыкIомэ, адрэ сэ сиу-рокхэр хэсынэнхэу хьуштыгъэ. А лъэхъаным адыгабзэмкIэ тхылыхэр тщэфыгъэх. Ау адыгэбзэ хьарыфылъэр зыфэ-дэр къэпIожьынэу шыта! Ор-орэу зэгъэшIэныр кIын дэдагъ. Нахь псынклэ къысфэхьуным пае тхылы кIышгъом ыкIошIыкIэ

сятэ тамыгъэхэр къысфыты-ритхагъэх. Хьарыф пэпчэ пэчIынатIэу ар зыхэт гушы-Iэхэр къысфитхыгъэх ыкIи ащ тетэу адыгабзэр зэгъэшIагъэ.

УрысыбзэмкIэ сезыгъаджэ-штыгъэ КIэлэгъаджэм къы-тиIорэ гушыIэхэр сыгу исыу-бытэгъагъэх. «ЦIыфэу зины-дэльфыбзэ дэгъоу зымышIэрэм гъэсагъэу ыкIи культурнэу зы-лътэжьыкIы ылгъэкIыштыгъ» ылоштыгъ ыкIи ежыри еджа-пIэм адыгабзэр зэрэщымы-кIугъэр, етIанэ зэрэзэригъэ-шIэгъыгъэр къытилоштыгъ. Ау сыд фэдизэу зэгъэшIэгъы-гъэкIи, уицIыкIугъом узэры-мыгушыIэгъэ бзэр икIу фэди-зэу къыппкъырыхъажьыныр кIын...

Сыдрэ лъэпкъы ыбзэ пшхьэ-кIафэ фэпшIынэу тефэ. Бзэ пэпчэ дунайшху, дунай псау екIу, гъэшIэгъоныгъэ горэ, адрэ бзэхэм атезыгъэкIырэ шэнхэр иIэх. ГушыIэм пае, французыбзэр шIульэгъуны-гъэм ыбзэу алъытэ. Ащ хэт мэкъамэхэр адыгабзэм хэтхэм атефэх. Адыгабзэм мэкъэзэрэ-шабэ, мэкъэ Iужьубэ хэтми, нэмыкIыбзэхэм анахь дах. УшэтакIоу Б. Балкаровым къы-зэритхырэмкIэ, адыгабзэхэм мэкъэзэшхэр мэкъэзэрашхэм анахь нахьыбэу ашэгъэфедэх. ГушыIэ мин зыхэт текстэу шIэныгъэлэжьым зэхифыгъэм макъэхэу э-р ыкIи ы-р миным нэсэу ашыгъэфедагъэх.

Калтэхэу адыгабзэр зышIэ-хэрэм французыбзэр зэрагъэ-шIэныр нахь псынклэ къафэхьу. Макъэхэр зэрэзэтефэхэрэм нэмыкIэу гушыIэхэм якъэхьу-кIи (анахьэу пчъэгъацIэхэм) зэтефэу бэрэ къыхэкIы. Пчъэ-гъацIэхэу тIокIиплIырэ тIурэ, тIокIиплIырэ пшIыкIублырэ ыкIи нэмыкIхэр зэдгъашIэхэ зыхьукIэ, адыгабзэкIэ гупшы-сэрэ сабийхэм нахь псынклэу къагурэлэ.

Къытфэгъэгъу, тиныдэль-фыбз, хьатэ упэтымышьэу илъэсыбэхэр зэрэклуагъэм, икIу фэдизэу узэдгъэшIэнэу непэ шIоигъоныгъэ зэрэти-мыIэм апае...

СИХЬУ Гошнагъу.

Лъэпкъыр орэпсау, бзэр щэрэI

«Ныдэльфыбзэр шьоум фэд» аIо адыгэхэм. Мы гушыIэ-жыер лъэхъэнэ чыжьэхэм къа-рэкIы. Цыф лъэпкъым ыкIуачI, ащ иамалхэр лъэпкъым иIашэх. Сыд фэдэрэ лъэпкъы адрэ псэ-умэ къахэзыгъэщырэр бзэр ары. Лъэпкъым къыкIурэ гъо-гур, игупшысакIэ, шыIэны-

гъэм чIыпIэу щуыбытырэр ны-дэльфыбзэм къышэнафэ.

Адыгэ Республикэм и Лышъ-хьэ иунашъоу «Адыгабзэмрэ адыгэ тхакIэмрэ яхьылагъ» зыфиIорэм къызэрэщыдэлы-тагъэмкIэ, гъэтхэпэм и 14-р адыгабзэмрэ адыгэ тхакIэмрэ я Маф. Адыгэ тхакIэм, адыгэ хьарыфпчъым атегушыIэхэу къызырагъэжьагъэр я XIX-рэ

лIэшIэгъум ипэубл ары. Бэрсэй Умарэ 1853-рэ илъэсым «Бук-варь черкесского языка» зыфи-Iорэр къыхиутыгъ. Адыгабзэм изэгъэшIэн, игъэуцун зыIа-хьышIу хэзылгъагъэхэм ащы-щых шIэныгъэлэжьхэу Николай Яковлевыр, Iэшхьэмэфэ Даутэ, Георгий Рогавэ, КIэрэщэ Зэй-наб, Блэгъожь Зулкъаринэ, нэмыкIхэр.

Бзэр лъэпкъым инур, ибы-ракъ. Лъэпкъыр лъэпкъ зышIы-рэр, шызыгъалэрэр, хэхоныгъэ зыгъэшIырэр бзэу Iулыр ары.

Лъэпкъыр ыбзэ къызэриухьу-мэрэм, зэрэфэсакъырэм, Iоф зэрэдишIэрэм, зэрэдалажьэрэм ялытыгъ ищIэныгъэ гъогу икIыхьагъэ, идэхагъэ, игъашIэ зыфэдэщтыгъ. Лъэпкъыбзэм изэгъэшIэнкIэ, икIэухьумэнкIэ амалэу шыIэр зэкIэ къызы-фэгъэфедэгъэн фае.

Непэрэ мафэм ныбжьыкIэ-хэм гъэсэныгъэ-пIуныгъэ тэрэз ягъэгъотыгъэнымкIэ анахь мэхъэнэ ин зIэр еджапIэр ары. Лъэпкъым ихьарзынэщ, иба-игъэ, ианахь шэн-хэбзэ дахэхэм сабийхэр еджапIэм щапсыхьэх, гъэсэныгъэм икуупIэхэм шыха-цэх, дэхагъэм шыфагъасэх. А зэкIэм якъежапIэу алъытэрэр ныдэльфыбзэр ары.

КъасIомэ сшIоигъу, кIэн лъапIэу тижьхэм къытфа-гъэнагъэр тIэкIэзы хьуштыгъ. Арышъ, бзэу лъэхъэнэ чыжьэ-мэ къарыкIызэ лъэпкъым зы-IэкIимыгъэзэу къыднигъэсы-жыгъэр псыкIиугъэ шIоркъэу блэчъырэм зыIэкIетэшъум-гъэгъэлъэсыкI. СышъолъэIу, сикъош лъапIэхэр, Тхьэм пае тиадыгабзэ къэтэжыгъэухьум.

Тыбзи щэрэI, лъэпкъыри орэпсау.

ЛЫХЬУКIЭ Тэмар.

Псэкупсэ имуниципаль-нэ гурыт еджапIэу N 5-м адыгабзэмкIэ икIэлэ-егъадж.

Пэублэ псалъэ

Къэхъугъэ псоми я къежъапIэ

ЩIэныгъэлIхэм зэрыжа-
IэмкIэ, мы гъэм ильэси 160-рә
ирикъу адыгъэхэм тхыбзэ дилъу
къызэралъытэрэ. Тхыдэ дэф-
тэрхэм къызэралъытэжымкIэ,
1853 гъэм гъатхэпэм (мартым)
и 14-м дунейм къытехъауэ
цытащ адыгъэбзэкIэ тха япэ
тхылъыр — «Адыгъэбзэ пса-
лъалъэр». Ар зи къалэмыпэм
къыщIэкIар лъэпкъ щIэныгъэлI
Бырсей Умар. А зманым
къыщыщIэдзэу адыгъэхэм ди
тхыбзэ дилъэсу, ар гъащIэм
къыщыдгъэсэбну, Iуэху ириз-
ритхъу дунейм дытетт. Ди
бзэм хуэфъицэн ицIэрэ гъулы-
тэрэ иIэн паницIэ, адыгъу дунейм
тетым ди лъэпкъ зэгъу-
хъэныгъэ нэхъ ин дидэм — Ду-
нейпсо Адыгэ Хасэм — ильэ-
си 10 и нэкIэ, 2003 гъэм, абы
теухуа унафэ цхъэхуэ къиш-
тащ. Абы лъандэрэ ильэс къэс
гъатхэпэм и 14-м Адыгэ тхыб-
зэм и махуэр догъэлъапIэ, Быр-
сейм и «Адыгъэбзэ псалъалъэр»
къыщыдэкIар и лъабжъэр.

Лъэпкъым и анэдэлъхубзэр
дамыгъэ хэхэхэмкIэ къэгъэлъэ-
гъуауэ, ар къыдекIуэкIу, зи-
ужу, къыщIэхуэ щIэблэм
Iурылгу къэтэджыныр — ар
уасэ зимылэ фыгуэушхуэщ.
Адрей тхыбзэхэм еплъытмэ,
адыгэ тхыбзэм къикIуа гъуэ-
гуанэр кIыхъкъым, арщхъэкIэ
абы зыкIи игъэлъахъшэркъым
абы и лъаплъагъыр, игъема-
щIэркъым и IэфIагъыр. Ди
лъэпкъым бгъэдэлъ зыужы-
ныгъэм, щIэныгъэм, гъэсэн-
гъэм, щэнхабзэм я лъапсэщ ди
анэдэлъхубзэр. Аращ усакIуэ

гъуээзджэ КIышхокъуэ Алим ар
къэхъугъэ псоми я къежъапIэу
щIилъытэри.

Сыт хуэдэ земани ди лъэп-
къым и цыху пэрытхэр, хэкупсэ
нэххэр иропIейтей адыгъэбзэм
зиужыным, зиуэщIыным и
Iуэхум. Пасэ зманым абы елэ-
жъахэщ лъэпкъ узэщIаIуэхуэ
Хъанджэрий СулътIан, Нэгумэ
Шорэ, ХьэтIэхушхокъуэ Къа-
зий, Тэмбий Пагуэ сымэ. Абы-
хэм кърахъжъа Iуэхум пицэу,
адыгъэбзэм и зэфIэгъэуэным
елэжъащ лъэпкъ еджагъэшхуэ
Бырсей Умар. Абы и къалэмы-
пэм къыщIэкIа, адыгъэбзэкIэ
тха япэ тхылъым — «Адыгъэбзэ
псалъалъэр», нобэрэи щIэны-
гъэлIхэм къызэралъытэмкIэ, а
зманым мыхъэнэшхуэ иIащ:
япэрауэ, лъэпкъым бзэ иIэу
къалытащ, еIуанэрауэ, апхуэ-
диз макъ зэщIэжыуэр хьэрф-
хэмкIэ къэгъэлъэгъуа хъуащ.
Апхуэдэу адыгъэбзэм и зы-
ужыныгъэм хуэунэтIауэ цы-
тащ еджагъэшхуэм зман
кIыхъкIэ иригъэкIуэкIа нэ-
гъуэщI къэхутэныгъэхэри. Быр-
сейм и лэжыгъэм пащаш абы
иужь ита ди лъэпкъ щIэны-
гъэлIхэм, къэхутаIуэхэм. 1917
гъэм екIуэкIа Жэпугъуэ рево-
люцэшхуэм и ужькIэ адыгъэ-
бзэр урыс хьэрфхэм хуагъэ-
кIуауэ цытащ. ИльэситI-щы
нэхъ дэмыкIу бзэм и макъхэр
къэгъэлъэгъуэныр хьэрып хьэр-
фылъэм хуагъэкIуэжаш. Абы-
кIэ къэбэрдей школэм шра-
гъэджащ ильэс зыбжанэкIэ.
ИужькIэ, 1923 гъэм и пэщIэ-
дзэм адыгъэбзэм зегъэужыным

хуэунэтIа зэлъуцIэ ин Псыхуа-
бэ шрагъэкIуэкIащ. Абы уна-
фэ къышаштащ адыгъэбзэр
дипэкIэ латин графикэм тегъэ-
увэн хуейуэ. Лъэпкъыбзэу дунейм
тетхэм я нэхъыжъхэм
хабжэ ди адыгъэбзэр латин
хьэрфхэмкIэ къэгъэлъэгъуэ-
ным яужь ихъауэ цытащ ады-
гэ щIэныгъэлI, еджагъэшхуэ,
хэкупсэ нэс Хьуран Батий. Ла-
тин хьэрф тхыкIэм Хьураным
иригъэзэгъа адыгъэбзэм и алфа-
витым цыхубэр цыгъэгъуэзэн
мурадур яIэу адыгэ щIэны-
гъэлIхуэ Елбэд Хьэсэдрэ Къэ-
шэж Талибрэ 1923 гъэм къы-
дагъэкIауэ цытащ «Адыгъэ-
бзэм и азбукэ» тхылъыр. Кы-
кIэлъыкIуэ ильэсым, алыф-
беищIэм зман пыухыкIаIэ
хэплъэжа нэужь, абы хэлъ ны-
къусаныгъэхэр игъэзэкIуэжщ,
зыхушыщIэхэр хилъхъэжри,
Хьураным 1924 гъэм «Бук-
варь» къыдигъэкIауэ цытащ.

Хьуран Батий зэхигъэува
алыфбейр адыгъэхэм ильэс

бжыгъэкIэ яхуэлэжъащ. Ар
шахъуэжар 1936 гъэраш. Абы
щыгъуэ адыгъэбзэр урыс хьэр-
фылъэм и дамыгъэхэмкIэ къэ-
гъэлъэгъуээн щIадзэжауэ цы-

анэдэлъхубзэхэр хъумэным,
абыхэм адэкIи зегъэужыным
хуэунэтIа унафэ зэмылIужы-
гъуэхэр КъБР-м и Парламен-
тым къиштащ. Апхуэдэу ильэ-
си зыбжанэ лъандэрэ респуб-
ликэм и школхэм ящыщ куэ-
дым пэщIэдзэ классхэр адыгэ-
бзэкIэ шрагъаджэ. Ди анэдэлъ-
хубзэр къэкIуэну щIэблэхэм
яхуэхъумэнымкIэ ари зы
хэкIыпIэщ, зы Iэмалш.

Лъэпкъым и блэкIари и но-
бэри къэзыгъэлъагъуэу, и тхы-
дэр, хабзэр, щэнхабзэр къэ-
кIуэну щIэблэхэм яхуэзыхъу-
мэу щыIэр тхыбзэрщи, абы сыт
щыгъуи гъулытэ хуэщыпхъэщ.
Лъэпкъыбзэу цыIэхэм я нэ-
хъыжъхэм хабжэми, ди ады-
гъэбзэм и Iуэхуми узыгъэ-
пIейтей куэд хэтщ. Абы и цы-
хьэтщ Лъэпкъ Зэгъуэтхэм я Зэ-
гъухъэныгъэм (ООН-м) бзэхэм
елэжэ и къудамэм иригъэ-
кIуэкIа къэхутэныгъэхэр. Абы-
хэм къагъэлъагъуэ адыгъэбзэр
зызыужь, ефIаIуэ бзэхэм зэ-
рашчымыщыр. Уеблэмэ, ар зы-
хэт абхъаз-адыгэ бзэ гупым
хыхъэхэм ящыщ гуэрхэр Уры-
сейм щыпсэу лъэпкъхэм я бзэ-
хэм я Тхыль Плъыжъым ират-
хаш.

«Ухыгъэдрэ къэхъугъэдрэ зи
Iэмырым солъэIу анэдэлъхуб-
зэм хузиIа лъагъуныгъэр здэ-
зыгуэшыщ щIэблэ си ужь
къыхъуэну», — адыгъэбзэм
хуиIэ лъагъуныгъэшхуэр гум
къиIуIа апхуэдэ псалъэхэмкIэ
къигъэлъэгъуауэ цытащ ады-
гэ еджагъэшхуэ Нэгумэ Шорэ.
Лъэпкъым хуэгъэлъагъуэ апхуэдэ
хуэпсапIэ дэтхэнэ адыгъэми
дигу илгын хуейщ, бзэр
тIэщIэкIэмэ, лъэпкъ кIуэдыр
къытхуэкIуэнкIэ зэрыхъунур
тщIэжу.

ЖЫЛАСЭ Маритэ.
«Адыгэ псалъэ» газетым
егъэджэныгъэдрэ щIэны-
гъэмкIэ и къудамэм и
унафэщI.

Щапхъэ

Нэхъыжъхэм яхуэфашцэ щIэблэ къэгъэхъун

Сабий гъэсапIэхэм мы лъэ-
хъэнэм ущылэжъэныр курыт
школхэм Iуэху цызепхъэным
къыкIарымыхуу гъуэухъэрэ жэ-
уаплыныгъэшхуэ зыпылъ къа-
лэнищ. Ар сабийм и хьэл-щэ-
ныр, зэхъыжъхэм цызеттеуэ,
игъуэтыпхъэ зэфIэкIым, щIэ-
ныгъэм я лъабжъэр цагъэ-
тылэ зэманщ. Егъэджэныгъэ-
гъэсэнныгъэ IэнатIэм къыхъхъэ
мардэщIэхэм ятепIыхъмэ,
школым ипэ къыхуэ а ильэсхэм
сабийм игъуэт зыужыны-
гъэриц ар иужькIэ гъащIэм зэ-
рыхыхъэфынури абы цызэ-
ригъэгъуэтыну увыпIэр куэдкIэ
зэлытэри.

— Пэжу, иджырей гъащIэм
декIун щIэблэ къэбгъэтэджи-
ну Iуэху тыншкъым. Сабий

упIыныр, бгъэсэнныр, щIэныгъэ
ебгъэгъуэтыныр сыт хуэдэ зэ-
мани тыншакъым, ауэ цы-
хъуи мы лъэхъэнэм а Iуэ-
хуэгъуэхэм яIэ мыхъэнэр куэдкIэ
нэхъ ин хъуащ, сыту жыпIэмэ
дуней псом щекIуэкI зэхъуэ-
кIыныгъэхэм, ди гъащIэм къы-
хыхъэ технологиешIэхэм хуэ-
Iэрыхуэ, гупсысэщIэрэ жэр-
дэмыщIэрэ зи куэд, хэкIыпIэхэр
къэзыгъуэтыф цыхухуш гупым
хэзагъуэ, и Iуэху дэкIыу псэу-
фынур. А псом я цхъэщ
лъэпкъ зэхэщIыкI зылэ, зи анэ-
дэлъхубзэр зыIурылъ, ар фIыуэ
зылгъагъу хэкупсэ цыхуу жы-
лагъуэм хэгъэуэныр, — жэлэ
егъэджэныгъэ-гъэсэнныгъэ Iэ-
натIэм и щэху куэдым фIыуэ
щыгъуазэ, абы ильэс 35-м нэ-

сауэ хэт Къалэ Iэминат.

Дзэлыкъуэ кудейм хыхъэ ди
Сэрмакъ жылэм дэт сабий са-
дыр епхаш абы щыIэ курыт
школ N 1-м. Къапэщылэ апхуэ-
дэ егъэджэныгъэ-гъэсэнныгъэ
къалэнышхуэхэм тешIыхъауэ
IуэхушIаплэм дэлъ лэжыгъэр
къызыхуэтыншэу къызэрегъэ-
пэщ школ унафэщIым и къуэ-
дзэ Лыджыдэ Iэсиат.

Сабий IуэхушIаплэм Iэплъэ-
тесу къахъа, хьэрф гуэр ицIы-
хун дэнэ къэна, псалъэкIэ къу-
дейм иджыри хуэмышэрыуэ
цыкIуэхэр тхыль къеджэфу,
адыгъэбзэкIэ, урысыбзэкIэ тхэ-
фу, уеблэмэ инджылызыбзэкIэ
бжэфу бгъэсауэ школым гъэ-
кIуэныр Iуэху къызэрыгуэкI-
къым.

Апхуэдэ лэжыгъэр псэ хъэ-
лэлу зыгъэзашIэ гъэсаIуэхэщ
зи цIэ къитIуа садым и IэщIа-
гъэлIхэр. Абыхэм ящыщ
«УФ-м цыхубэ егъэджэны-
гъэмкIэ щIыхъ зылэ и лэжъа-
кIуэ» цIэ лъаплэр зезыхъэхуэ
Къалэ Iэминатрэ Гуэнгъэпщ
Маритэрэ, лэщIыгъуэ пIанэ
лъандэрэ сабий гъэсэн IэнатIэм
пэрытхэу, зи лэжыгъэфIым
папщIэ мызэ-мытIуэ ягъэлъэ-
пIахуэ Лыджыдэ Маринэ, Нэ-
гумэ Маритэ, Куфэн Дэлмэтэ,
Мысырджэн Феня сымэ, нэ-
гъуэщIэхэри. Абыхэм ирагъэ-
кIуэкI дерсхэм ущIэмысауэ, я
Iуэху зехъэкIэм уакIэлъымып-
лъауэ, уи нэгъу кыпхушIэ-
гъэхъэркъым лэжыгъэу зэфIа-
хэр зыхуэдызир. ЦыкIуэхэм я
бзэм зрагъэужь, адыгэ хабзэм
теухуа дерсхэр драгъэкIуэкI,
дыкъэзыхуэрейхъ дунейм и

зэхэпкъIэм, къэхъуащIэхэм
цагъэгъуазэ, лъэпкъ дамыгъэ-
хэмрэ нэхъэнэхэмрэ къызыхэщ
сурэтхэр ирагъэщI, уэрэд
цыкIуэхэр ирагъащIэ.

Апхуэдэу гъэсаIуэхэмрэ
абыхэм я гъэсэнхэмрэ щIэх-
щIэхуэрэ махуэшхуэ зэлъушхэр,
зыкъэгъэлъэгъуэныгъэ, зэхуэзэ
зэмылIужыгъуэхэр. Куэд
дыдэ щIаIкъым садым и гъэ-
сэнхэм зэрахъэшIэрэ усакIуэ
Хьэлъушцэ Лолэ. Мы зманым
ахэр йолэжэ «Бажэ пшынэ»
зыфIащэ зэлъушцэ хьэлэмэтыр
къызэгъэпэщыным.

Сабийхэм къаIурылгъэлъу
усэхэр адыгъэбзэкIэ жалэу, тау-
рыхъ цыкIуэхэр зэхуаIуэтэжу,
адыгэ къафэмрэ лъэпкъ джэгу-
кIэхэмрэ дахъэхуу щыплъа-
гъукIэ, уи фIэщ быдэу мэхъу:
жылэм къыдохъуэ зи нэхъы-
жыфIэхэм яхуэфашцэ щIэблэ
узыншэ. Абы зи акъылрэ
гуащIэрэ езыхъэлэхэм фIыщIэ
ин яхудошI.

ХЪЭМТУ Мылъед.
Дзэлыкъуэ кудей.

Ыбзэ дахэ, иакъылы нэфы

Зитарихъ чыжъэу кыщещьэрэ адыгабзэм ишъэф-хэм клэлэджаклохэр ащызыгъэгуазэрэр ныдэль-фыбзэмрэ адыгэ хэбзэ-намысымрэ зыпсэ, зигъашлэ, зидунэететыклэ хэгъэщэгъэ клэлэегъаджэр ары. Адыгабзэм кырыклоштым ыгъэгуэмэкырэ, Рэдадэ ыбзэклэ клэлэцыкълхэр дэгъоу гуцылэшъунхэм ишъыпкъэу фэлэжьэрэ цыф кълэу Тэрч игурыт еджаплэу N 2-м адыгаб-зэмрэ литературэмрэклэ щезыгъэджэрэ Темрокъо (Шьокъал) Ларисэ Амитлон ыпхъур.

Хэбзэ дахэхэр зыдэлъ Хьап-цей къуаджэм кыщычъуэгъэ пшъэшъэжыем клэлэегъэджэ сэнэхъатыр ыгу зэрэрихырэ пасэу кыхэщыгъ. Налщык дэт клэлэегъэджэ училищыр кызыуыхырэ нэуж ишлэны-гъэхэм ахигъахъо шлоигъоу 1981-рэ илъэсым ар КъБКъУ-м тарихымыр филологиемрэклэ ифакультет иадыгэ къутамэ щеджэнэу члэхъэ. А илъэс дэдэм къуаджэм дэт гурыт еджа-плэми лoф щиллэу регъажъэ. Ныдэльфыбзэмрэ сабийхэмрэ шу зылыгъурэ клэлэегъаджэм иуоркхэм цыкълхэр дахы-хыщтыгъэх. Егъэджэн сыхъа-

ты пэпчъ клэ горэ ащ хилъхъан, клэлэцыкълэ пэпчъ еклолэклэ шъхъаф кыфигъотын ылъэ-кыштыгъ.

Джащ фэдэу егугъуэз Ларисэ илъэс 20 фэдизрэ Хьапцей гу-рыт еджаплэм щылэжъагъ. Ащ игукъэкълэ адыгабзэмрэ ли-тературэмрэ языгъэхырэ клэ-лэегъаджэхэм яегъэджэнхэр мыщ мызэу, мытлоу щызэха-щагъэх. Ащ фэдэ семинархэм ялъэхъан урок зэлухыгъэу Ла-рисэ зэхышагъэхэр клэлэегъэ-джабэмэ щысэтехыплэ афэхъу-гъэх. «Илъэсым иклэлэегъаджэ» зыфилорэ зэнэкъокъоу 2003-рэ илъэсым Тэрч районым щы-

кълуагъэм чанэу зэрэхэлэжъа-гъэм фэшл Ларисэ дипломрэ шлухъафтын пчъагъэрэ кы-фагъэшъошэгъагъэх.

2004-рэ илъэсым кыщещьэ-жъагъэу Темрокъор Тэрч кълэ дэт гурыт еджаплэу N 2-м щэ-лажъэ. Ларисэ иуоркхэр гъэ-шлэгъонэу зэрэзэхыщэтхэм сыдигъуи пылъ, ахэр клэлэ-

еджаклохэм агу рехых. Ады-габзэмрэ литературэмрэ зэра-ригъэхырэ имызакоу, ащ кълэу егъэфедэх ижыкълэ кыщещьэжъагъэу адыгэхэм къадеклохырэ шэн-хабзэхэр, титарихъ хэхъэгъэ къэбархэр.

Егъэджэн-плуныгъэм кыхэ-хырэ лoф зэшлохыкълхэр зылэ кызылгъэхэрэ, анахъ лoф кыин-ми зыщызымыдзыерэ клэлэ-егъаджэм нэмыкъл пшъэрыл-хэри егъэцакълэ. Гуцылэм пае, Темрокъор адыгабзэмрэ лите-ратурэмрэклэ ягурыт еджаплэ щезыгъаджэхэрэм яметодобъ-единение ипаш.

Клэлэеджаклохэм ягулыгътэ зыкыгъэагъыгъэным, ахэм ят-ворческэ амалхэм зыкызызэ-гуагъэхыгъэным атегъэпсыхъа-гъэу Ларисэ иегъэджэн сы-хъатхэр зэхещэх. Ащ анахъу ыгъэфедэхэрэм ащыщ ушэтын, проект шылкълэ-амалхэр, клэлэ-цыкълхэм яакъыл зтегъэуцо-гъэным тегъэпсыхъагъэхэр. Ахэм яшлугъэклэ клэлэеджа-клохэм яшлэныгъэрэ ягулшы-

саклэрэ хэпшыкълэу ахэхъо. Ау анахъ шъхъалэр лъэпкъ зэхаш-лэм зыкызызэрилэтырэр ары. Ащ ригъаджэхэрэр чанэу рай-он, республикэ олимпиадэхэм ахэлажъэх ыкълэ теклоныгъэхэр къащыдахых. Ипшъэрыл шъхъалэхэр зэригъэцакълхэрэм даклоу Ларисэ район егъэджэн-хэм, зэхыхъэхэм ренэу ахэлажъэ, клэлэегъэджэ ныбжыкълэхэм илэпэлэсныгъэклэ адэгъуащ.

Гъэсэныгъэ-плуныгъэ лoфым илахышхо зэрэхышлэхыэрэм фэшл Тэрч коим иадминистра-цияе ищытхъу тхылыгъэр Тем-рокъо Ларисэ кыфагъэшъо-шагъэх. Зыбзэ дахэ, зиакълл нэф клэлэегъэджэ шъыпкъэм, ныдэльфыбзэр зыгу илэ ныб-жыкълэхэр кыгътлэхъухъанхэм-клэ зильэкъл кызымыгъэнэрэ Ла-рисэ теклоныгъагълэхэр ышлын-хэу, насыпшылоу щылэнэу, адыгэ лъэпкъым джыри бэрэ узын-чъэу фэлэжъэнэу фэтэлэ.

ХЪАГЪУР Светлан.
Тэрч коимклэ клэлэегъэ-джэ-методист.

ИУЭХУ ЕПЛЪЫКІЗ

Анэдэлъхубзэр лъэпкъым и фыгуэу нэхъ лъаплэ дыдэхэм ящыщы. Ау ар зымылгытэ, абы пщлэ хуэзымыщлэ куэдым гъащлэм уиорхъэллэ. Уахуозэ зи бзэклэ мыпсэлъэжыфхэми, мытхэфхэми, уеллэм ар кызыгурымылуэхэри щылэщ. Апхуэдэхэр мымащлэу кытхэтти адыгэхэми. Амлэ сит абыхэм адыгэкълэ дыщлэджэр, сит хуэдэ пщлэныгъэ абыхэм ди лъэпкъым хуэлэр?

Лъэпкъхэр зыр зым кыщы-хъэщызыгъэкълыжыр я бзэрщ. Дэтхэнэ лъэпкъыи и кълэуэнур щлэблэрэа, икълэ ар зыщыл-мыгъэгъушъу сабийхэм я анэдэлъхубзэр фыгуэу ящлэу кызы-зэрыдгъэтэджыным дыхушлэ-къун хуейщ. Ди жагъуэ зэры-хъунщи, абыхэм ящыщ куэдым я адыгэбзэр йошлэкъуауэ. Атлэ сит ар кызыхэкълэ? Псом япэрауэ, бзэм хуэлэ щытыкълэ кыщещьэр унагъуэрэащ. Адэ-анэхэм я нэхъыбэм я бынхэм

кълэу щэджащ Кълэщокъуэ Алим илэщ мыпхуэдэ усэ сатырхэр: «Адыгэбзэр зэмыгъащлэу, урысыбзэр сщлэн слъэкла-къым». Усакълэу утыкушхуэ изышар и бзэм хуилэ лъагъу-ныгъэрэа, абы кърит къарурэа и лъэ щлэзыгъэклар. Еджагъэш-хуэ куэдми кълэгытэ, сабийм и акълылым, и зэхэщылкълым зи-ужыхуэ и анэдэлъхубзэкълэ еджэныр нэхъ тэмэу. Ди бзэм дытеуыкълыгъыжмэ, дыкызы-хэкълэ лъэпкъри догъэикълэ. Бзэр яджыну зэрыхуэмейм и щхъэ-усыгъуэу куэдым жалэ ар гу-гъуу, я гупсысэр кызырэлэу-тэну псалъэхэр къахуэмыгъуэу. Укълэзылхуам анэ быдзышэм хэтэу кыплурилъхъа бзэм дауэ нэмыплъ зэрэптынур?! Ягъэ-лъаплэрти аращ адыгэхэр абы зыхуэбгъадэ мыхъун псалъэ дахэкълэ — анэдэлъхубзэкълэ — щлэджэр.

Адыгэбзэм хуэдэу дахэ щылэу кыщлэклэныкъым. А

Адыгэбзэм хуэдэу дахэ щылэ?

хамэ къэралыбзэхэр ира-гъащлэмэ нэхъ къащтэ. «Зэман тедгъэкълуадэу адыгэбзэр щлэджынуур сыт, дэ ар зыкълэ сэбэп кытхуэхъунукълым», — жалэ адэ-анэм я луэху еплъыкълэ щыгъуазэ са-бийхэми. Абыхэм къагу-рылуэркъым зи анэдэлъ-хубзэр зэзымыпсыжъ щы-хур зэрыкълэуейсызыр. Адыгэ лъэпкъыр дызэры-гушхуэ усакълэушхуэ, тха-

псалъэхэм я щыхъэтщ дуней псом щыщлэрылуэ еджагъэшхуэ-хэм ди бзэм хужалэхэр. Къэт-хыныщ зы шапхъэ. «А бзэм (адыгэбзэм) и макъ зэхэлъы-кълэ апхуэдизклэ телъыджэщ, плгыфэбэщи, жьыбгъэ фийр, пщлэщ пылъэлъыжам и щхы-щхыр, псы уэрым и макъыр, щылм и бэуэкълэ, псыхъуэм хэлъ мывэхэр зэрызэнтлэу, гу къеуэкълэ и даушыр, къуалэб-зум я уэрэдыр, нэгъуэщл куэ-ди зэхыбох абы ушыщлэдулклэ. Апхуэдэ макъамэ зэщлэжъыуэр кызызэрыбгурылуэнур зыщ: адыгэхэм я бзэр нэщлысащ дунейм и къэхъугъэ псори кърплуэгъэну. Аращ ар кызы-рымыкълэу зыгъэдэхъри», — жиуэгъащ Трубецкой Николай. Хамэ лъэпкъым кыхэкълэхэм адыгэбзэм апхуэдэ псалъэ хэлэтыкълэхэр шыхужалэфклэ, ар зи анэдэлъхубзэхэм абы мыхъэ-нэншафэ зэрыраплъыр, гугъуу къазэрышхыур лъабжэнышэщ. Ижэ-ижыж лъандэрэ зи цлэ фыкълэ лъа лъэпкъхэм ящыщ адыгэхэр. Зауэ-банэ инхэми, дэкълэзыныгъэ хэлэхэми кызы-зэпхэрэа, нобэ къахъэсыжы-фащ абыхэм я хабзэ дахэхэр, яхъумэфаш я анэдэлъхубзэр.

Сабийм и анэдэлъхубзэр фыгуэу илэагъуныкълэ жэуаплы-ныгъэшхуэ я пщэ кыдыдохуэ лъэпкъыбзэр езыгъэджхэм. Дэ ди кълэныщ адыгэбзэ уоркхэм сабийхэр щымызэшу щлэщы-гъуэу кызыдгъэпэщыну, абы

кыщынымыщлауэ анэдэлъхуб-зэмклэ классцылб лэжыгъэхэр едгъэкълэуэкълыну. Лэскэн куйем адыгэбзэр щезыгъэджхэм анэ-дэлъхубзэм и лэфагъыр щлэб-лэм зыхегъэщлэныкълэ тху-зэфлэклэ къэдгъанэркъым. Псом япэрауэ, егъэджакълэхэр дыху-щлокъу ди щлэныгъэм зэрыхэд-гъэхъуэным, жьыджэру дыхэтщ адыгэбзэм теухуа семинархэм, конференцэхэм. Апхуэдэу ди тхакълэхэм я юбилейхэм, адыгэ лъэпкъ махуэшхуэхэм ирихъэ-лэу зэлущлэ хьэлэмэтхэр кы-зыдогъэпэщ.

Апхуэдэу щытми, егъэджа-кълэхэм ди лэжыгъэр кызы-лэхъэ ныкълэуаныгъэхэри щы-лэщ. Ар епхаш зредгъаджэ тхылыхэм. Сэ сызэрэплъыкълэ, адыгэбзэмрэ литературэмклэ тхылыхэмрэ про-граммэхэмрэ зэ-маным къезэгъклэ зэхъуэкълы, егъэ-джакълэхэр зэры-лэжэну методикэ-хэр нэхъыбэ щлын, нэрыллагъу посо-биэхэр адыгэб-зэкълэ кыдыдгъэ-кълы хуейщ, ады-гэбзэкълэ традзэ тхылыхэр кълэ тыкуэнхэм я мы-закъуэу, къуажэхэ-ми ялэрыгъэхъа-хъэщ. Гуапэ тшы-хъуаш иужьрейуэ

дунейм кытехъа «Адыгэ псалъэ» тхылыхэр.

Адыгэбзэм и пщлэ кълэты-жыныкълэ, хуащл гулытэм хэгъэхъуэныкълэ мыхъэнэшхуэ илэщ «Си бзэ — си псэ, си ду-ней» республикэ зэпеуэм. Лъэп-къым и тхыдэм, и лузылуатэм, и литературэм, и бзэм, и хаб-зэм щлэблэр дегъэхъыныкълэ лэжыгъэшхуэ ялэжэ зэпеуэр езыгъэкълэуэкълэ. Ар республи-кэм и школ зэхуэмыдэхэм зэрыщекълэуэащ кытхуелуэгъэ «Адыгэ псалъэ» газетым. Ауэ абы уоркхэм я еклэуэкълэуэащ псори кызызэрызэщлэмыубы-дэфым кыхэкълэу, зэпеуэхэм шата урок зэлухахэм я план-конспектхэр, классцылб лэжы-гъэ ирагъэкълэуэахэм я сцена-рийхэр иту газет щхъэхуэ е журнал кыдыдэлатэмэ, ди луэхури нэхъ ефлэуэнут.

ТАБЫХЪУ Ларисэ.
Егъэджакълэу.

Лэскэн куйе.

ДИ ПСЭЛЪЭГЪУХЭР

ЕЗИЙ Оксанэ:

«Ди бзэр, лъэпкъ хабзэр япэ игъэщыпхъэщ»

КъытцIэхъуэ щIэблэр тэм-
му гэсэнмрэ егъэджэнымрэ
зи гуащIэ хьэлэл езыхьэлIу,
анэдэлхубзэр езыхьэлIу, я
пцIэ къыдэхуэ жэуапныгъэр
псэIэ зыхьэлIу зыпэрыт Iэ-
натIэр езыхьэлI хэкупсэхэм
ящыщI Аруан кудейм хыхьэ
Къэхъун къуажэм дэт курит
школ N 1 щылажэ Езий Ок-
санэ. Мы гъэм илэс 15 мэхъури
Оксанэ школым къекIуалIэ
ныбжыщIэхэм ярегъэджэ ады-
гэбзэмрэ адыгэ литературэм-
рэ, къарууэ илэри ирегъэлIэ
иригъэкIуэI егъэджэныгъэ-гъэ-
сэныгъэ лэжыгъэр нэхъри
егъэфIэкIуэным, ар иджырей
мардэхэм изагъуэ къызгъэп-
щыным. Ар сыт щыгъуи ху-
щIокъу и Iуэху зехьэкIэм илэ
гуэр зырыхьэлIхьэным, и дерс-
хэр и гэсэнхэм я дежкIэ илэ-
щыгъуэ ищIыным. Егъэджа-
кIуэр жыдджэру хэтиц бзэмкIэ
екIуэI зэпэуэ змылIэужыгъэ-
гъуэхэм. «Си бзэ — си псэ, си
дуней» щIыналгъэпсэ фести-
вал-зэпэуэ абы хуигъэхьэзы-
рауэ щыта дерсхэр нэхьыфIхэм
халгытат, абы къыпэкIуэуи
КъБР-м Егъэджэныгъэмрэ илэ-
ныгъэмкIэ и министерствэм,
Дунейпсэ Адыгэ Хасэм, Къэбэр-
дей Адыгэ Хасэм къабгъэдэI
ицIыхь, фIгыщIэ тхылыгъэр, са-
угъэтхэр хуагъэфзыхь.

Адыгэ тхыбзэм и махуэм
ипэ къыхуэу Езийм уицIэ
зыбжанэкIэ зыхуэдгъэзыхь.

— ЕгъэджакIуэу улэжъфы-
нукъым, сабийхэр, уи IэщIагъэр
фIуэу умылгъауу. Уэ адыгэб-
зэм хуиIэ лъагъуныгъэм, анэ-
дэлхубзэмкIэ егъэджакIуэ
ухуным къежъапIэ яхуэхуауэ
сыт къэплъытэр, Оксанэ?

— Сабийм и сыт хуэдэ хьэл-
ми, зэфIэкIми, дуней еплъы-
кIэми щIэдзапIэ яхуэхуэр ар
къызыхьэкIа и унагъуэрщ. Сэ
сыкъыщыхуэ унагъуэр хабзэр
нэмысрэ, зэгурылуэрэ зэдэ-
луэжрэ зэлът. Ди адэ-анэм
дызэрыщIыкIуэр дыщIапIыкIащ
езыхэм нэхьыжхэм я щIэину
къахуэна лъэпкъ фIыгъуэм:
адыгэ хабзэм, пщIэм, нэмы-
сым. Къыддалъхуа бзэрщ ди
унагъуэм дапщэщи илъар.
АбыкIэ къыджалэжырт тау-
рыхьхэр, къытхуеджэрт нарт-
хэм ятеухуа хьыбарыжхэм.
Адыгэбзэм и пIэр нэгъуэ-
щIыбзэм иубыдыным, зэгуэр
дрипсэлъэнуи зэдмыпсыжы-
ным дегупсысыххуэ щыта-
къым, иджы нэрылгъауэ зэ-
рыхьум хуэдэу.

Апхуэдэу дыкхъуащ,
анэдэлхубзэр тIурылърэ
тфIэIэфIу. А лъагъуны-
гъэм щыхьэхуащ курыт
школым сыщыщIэса илгъэ-
хэм. ЖыпIэнурамэ, куэд
елытащ егъэджакIуэм и
щапхъэм. Сабийпсэм нэхъ-
рэ нэхъ къабзэрэ нэхъ
зэлухарэ щыIэкъым. Абы
къыхьэкIуэ абы занщIуэ
зыхьэщIэ балигъыр и лэ-
жыгъэм зэрыхушытыр.
Апхуэдэ щапхъэ дахэ зы-
тетхт адыгэбзэмкIэ де-
зыгъэджа Жэмборэ Iуес.
Къэхъун къуажэм дэт ку-
рыт школ N1-р 1993 гъэм
къыщызухам, сэ щIэрт
сызыхуеджэну IэщIагъэр.
Ар къыщыхьэхым, дауи,
псом япэ итар къыздалъ-
хуа бзэм хузиIэ лъагъу-
ныгъэ мыухырщ, си егъэджа-
кIуэм дэслъэгъуа Iуэху зехьэкIэ
дахэрщ. КъБКъУ-м адыгэб-
зэмкIэ и къудамэм сыщIэ-
тIысхьэри 1998 гъэм къэзухаш.
ЕджапIэ нэужьым сыщеджа
школым къэзгъэзэжауэ нобэ
къыздэсым адыгэбзэмрэ лите-
ратурэмрэ щызогъаджэ.

— Оксанэ, уэ, дауи, ушы-
гъуазэщ ди лъэпкъым и цIыху
пажэхэр, хэкупсэхэр адыгэбзэр
хъумэным, абы зегъэужьыным
зэригъэпIейтейм. А Iуэхум
псом япэу тегузэвыхьхэм фа-
щыщI фэри, школхэм анэдэлх-
убзэр щезыгъэджхэр.

— Адыгэм къытцIэхъуэ
щIэблэм анэдэлхубзэр ящIуэ,
абы и IэщIагъыр, дахагъыр
зыхьащIуэ къэдгъэхуным мы-
хьэнэшхуэ илэщ. Ди школым
щылажэ егъэджакIуэхэр, ира-
гъэдж предметым емылгы-
тауэ, хущIокъу щIэблэ узыншэ,
зи гупсысэкIи IуэхушIафэкIи
нэхьыжхэм яхуэфэщэн щIа-
лэгъуалэ жылэм къыдэхъуэ-
ным. СызэригугъэмкIэ, дэтхэнэ
адэ-анэми и къалэнщ сабийр
зыщыщ лъэпкъым и бзэр
иригъэщIэну, абы пщIэ хуищIу,
хэутэн имыщIу къыгъэтэджы-
ну, иртхэфу, ирипсэлъэфу балигъ
гъащIэм хигъэхьэну. Абы нэхъ
къалэнышхуэрэ пщIэшхуэрэ зилэ
къалэн адэ-анэм ямыIэми
ярейуэ къысшохуэ. ЦыкIу
щIыкIэ бзэр къэзыщтам ар
иужькIэ IэщIыб ищIынукуым.

Адыгэбзэм ирилагъэхэр
дегъэгъуавэ къыдалъхуа бзэр
я быным ямыджмэ нэхъ къэ-
зыщтэ адэ-анэхэм къызэрыхь-
кIым. Куэдрэ долгъауэ адыгэ

унагъуэм къыхьэкIа сабийхэр
мыадыгэ гупхэм яхэсу адыгэб-
зэр яджу. Унагъуэм урысыб-
зэкIэ фIэкIа щызэмыпсалъэ
куэди урохьэллэ. Апхуэдэ Iуэ-
хугъуэ мышхьэпэхэр адыгэ
къуажэхэм иджыри къэсакъым,
ауэ къалэхэм къыщыхуэ ады-
гэ щIэблэри ди лъэпкъым
щыщ. Пэжщ, зи жъауэм ушIэт,
узыхэт къэралыгъуэм, лъэп-
къышхуэм и хьэлым, и псэ-
укIэм щыщ гуэр зыхуымылъ-
хьэнкIэ Iэмал илэкъым. Ауэ уэ
къыбдалъхуа бзэр, лъэпкъ хаб-
зэр псоми япэ игъэщыпхъэщ.

Бзэр хъумэныр, псом хуэмы-
дэу лъэпкъ цыкIуэхэм я бзэхэм
зегъэужьыныр, ар къэралпсэ
Iуэхуу щыгын хуейщ.

— Школым узэрыщылажэ
зэманым къриубыдэу, дауэ уеп-
лърэ, анэдэлхубзэм къэралым
хуищI гулыгъэм хэхъуа?

— Узыгъэгъушхуэнрэ уи лъэр
жан зыщIыныр абы хэлъу къыс-
щыхьуркъым. Псом япэрауэ,
адыгэбзэр джыным хухах сы-
хьэт бжыгъэм кIэрыхуащ. Ет-
хуанэ классым къыщыщIэдзэ-
нщи, адыгэбзэм япэм хухахыу
щыга сыхьэти 6-м и пIэкIэ иджы
зэреджэ планым къыщыгъэлъэ-
гъуар сыхьэти 4-щ. Ебланэ,
еянэ, ебгъуанэ классхэм сы-
хьэт зырыз кIэраудри щырыщ
къагъэнауэ аращ. ЕпщIанэ клас-
сми зэхъуэкIыныгъэ игъуэтри
сыхьэти 3-м и пIэкIэ 2 къыт-
хуагъэнауэ аращ. А къэзбжэкIа
сыхьэт бжыгъэхэр адыгэбзэрэ
адыгэ литературэмрэ ятедгуэ-
шэжу аращ.

Апхуэдэу анэдэлхубзэм ку-
рыт школым щIэ пщIэр мащIэ

зэрыхуэр къегъэлъагъуэ
епщыкIуэанэ классыр къэ-
зыух еджакIуэхэм ады-
гэбзэмкIэ яту щыта экза-
меныр къызэрапщытэ
лэжыгъэкIэ зэрызэра-
хьуэкIами. Уеблэмэ абы
щыгъуэми адыгэбзэмкIэ
къахь оцэнкэр аттеста-
тым иратхэркъым, абы
хухах сыхьэт бжыгъэр
зэрымащIэм къыхьэкIэ.
Ар зылагъуэ ныбжыщIэ-
ми абы и адэ-анэми анэ-
дэлхубзэм хуалэ щыты-
кIэм зымыхьуэжынкIэ
Iэмал илэкъым.

А псоми хуабжы де-
гъэгъуавэ, лъэпкъым и
къэкIуэнур адэкIэ зэры-
хуэну дрегъэгупсыс.

— Апхуэдэ лъэпкъхьэ-
пхэр зэран мыхьуу пIэрэ,
сабийхэм анэдэлхубзэм хуащI
пщIэр къэплъытэмэ?

— Дэтхэнэ егъэджакIуэм и
дежкIи мыхьэнэшхуэ илэщ и
гъэсэнхэм и предметым къы-
хуащI гулыгъэмрэ пщIэмрэ —
сэри аращ. Абыхэм я куэда-
гъыр е мащIагъыр щхьэу-
сыгъуэ зыбжанэм елгытащ.
Псалъэм папщIэ, еджапIэ нэ-
хьыщхьэхэм щыщIэтIысхьэкIэ
а предметымкIэ экзамен ятын-
ямытын, абыкIэ ялэ щIэныгъэр
къалгытэн-къамылытэн,
иужькIэ гъащIэм къыщагъэсэ-
бэпын-къыщамыгъэсэбэпын,
н.к.к. Апхуэдэ Iуэху бгъэдыхьэ-
кIэхэр епхьэлIэ хуэнуш нэ-
гъуэщI дэтхэнэ предметми,
къыбдалъхуа уи анэдэлхубзэм
нэмыщI, сыту жыпIэмэ а бзэрщ
лъэпкъым узэрыщыщыр ад-
рейхэм къызэращIэр, дуней
псом узэрыхьэтыр, нэгъуэщI-
хэм уакъызэрыщхьэщыкIыр.
Есэпым, физикэм, химием,
нэгъуэщI предметхэми IэщIа-
гъэ гуэр зэбгъэгъуэтын папщIэ
ухуеймэ, уи анэдэлхубзэм,
адыгэбзэм, упсэун, адыгэу зы-
къэплъытэжыны щхьэкIэ ухуейщ.
Зи бзэр зымыщIэр лъэпкъым
зэрыщыщыжыр и зэхуэдитI-
кIэщ, сыт щхьэкIэ жыпIэмэ
анэдэлхубзэрщ нэхъ гъунэгъуу,
IупщIу къытхуэзыхьыр, къыт-
хуэзыуатэр, тхуэзыхьумэр ди
тхыдэр, хабзэр, цэнхабзэр. Зи
блэкIам пщIэ хуэзымыщI лъэп-
къым къэкIуэну дахэ илэну-
къым.

Апхуэдэ си Iуэху еплъыкIэхэр
си еджакIуэхэм къазэрыгу-
рызгъэIуэным сыт щыгъуи
сыхушIэкъуу солажэ. Си

бзэм, си IэщIагъэм хузиIэ
лъагъуныгъэ иныр щIэблэми
зэрызыхьэзгъэщIэным, ахэри
анэдэлхубзэм, щалъхуа я щIы-
налъэм гурыщIэ къабзэ хуалэу
къэгъэтэджыным соллалэ.

— СызэрыщыгъуазэмкIэ, уи
псэ хьэлэл лэжыгъэр псы
хэкIуадэ хьуркъым. Уэ уиIэщ
узыгъэгъушхуэ гэсэнхэр.

— Тхьэм и шыкуркIэ, апхуэдэ
гурыфIыгъуэ сыщагъащIэр-
къым си гэсэнхэм. Ахэр жы-
джэру хэтиц зэхьэзэхуэ зэмылIэ-
ужыгъуэхэм, адыгэбзэм зэхуэ-
шэрыуэр, абыкIэ ялэ щIэныгъэр
къагъэлъагъуэу. Апхуэдэхэщ,
псалъэм папщIэ, «Си бзэ —
си псэ, си дуней» республикэ-
псэ фестивалым хэту лъэпкъ
усащIуэхуэхэм я цIэхэр зэра-
хьэу екIуэкIа еджэныгъэхэм
япэ увыпIэр къыщызыхьа
ЖьэкIэмыхьу Маринэ, адыгэб-
зэмкIэ, литературэмкIэ зэхьы-
хьэ зэмылIэужыгъуэхэр тхуэ-
зыгъэдахэ уэрэджылащIуэ ныб-
жыщIэ Къарэ Залым, класс
нэхьыжхэм щеджхэу Нар-
тыжэ Заремэ, Щхьэгъэпсэ
Иринэ, Сэншокъуэ Беслээн
сымэ, нэгъуэщIхэри. Мы гъэм
къысIэрыхьа 5-нэ классми
щIэсщI гугъэфIхэр узыгъэщI
сабий зыбжанэ. Абыхэм я
зэфIэкIхэм Iэтауэ уатепсэлъы-
хьыну пасэми, хэкупсэ гэсэ-
ныгъэ дахэ зэрахьэлым, ди анэ-
дэлхубзэр фIуэу ялгъагъуу
къызэрытэджым гу лъыботэ.

ЕгъэджакIуэхэм ди дежкIэ
гуапэщ ди гэсэнхэр ди лъэу-
жыым шрикIуэжри. Абыхэм
ящыщI мащIэкъым егъэджа-
кIуэ IэщIагъэр къыхьэзыха-
хэр. Адыгэбзэм гу хуащIауэ
КъБКъУ-м иджыпсту шоджэ
ЕкIэщIуэ Заретэрэ УанащIэ
Аринэрэ.

Жылэн хуейщ бзэмрэ хабзэм-
рэ джыныр зыфIэфI щIэблэ хьэ-
лэмэти дызэриIэр. Егъэджа-
кIуэхэм ди къалэнщ абыхэм я
псэм къыщыуш апхуэдэ мурад
дахэр ядэтIыгъыну, егъэджэ-
ныгъэ-гъэсэнныгъэ IэнатIэм
щызекIуэ Iэмал зэмылIэужыгъэ-
гъуэхэр къэдгъэсэбэпурэ. ЩIэб-
лэм къагурыдгъэIуэн хуейщ ди
анэдэлхубзэр — ди псэу, ди ду-
нейуэ ипэжыпIэкIэ зэрыщытыр.

— Уи мурадхэр къохьулIуэ,
ехьулIэныгъэщIэхэр зыIэрыб-
гъэхьэу уи IэнатIэр епхьэкIыну
ди гуапэщ, Оксанэ.

Енсэлъар
КЪАРДЭН Маритэщ.

Сабийхэм адыгэ дунейр яхуэдвгъэІуатэ

адыгэ цыхур лъапкым
кыдэгъуагурыкІа ха-
бзэм зэрыщыгуэзэнур,
зызыужа лъапкэ щэн-

*Цыхум и бзэр и гъащІэм
ещхыщ. ГъащІэ кІыху, гуа-
щІафІу дунейм дытетын
папщІэ, дызыхуэсакъыжу,
щІыІэм зыщытхуэмэу, дэмы-
зэгъын икхыныгуэ зыІудмыл-
хуэу, ди Іапкытхуэм ди акъ-
ылми зедгъуэжыу дыкъэгъуэ-
гурыкІуэн хуейщ. Тхурыл бзэ-
ми гъащІэ щІІэну ар мыл-
ку нэхъытхуэу зритахэм яхуэ-
мэжыну, зрагъуэжыну хуцІэ-
къумэщ. Абы щхьэкІэ бзэм
лъапкыр ирипсалъэу, иджу,
ефІэкІа зэрыхуэу и хэкІы-
пІэхэр кытхытхуэу зэпыту щы-
тын хуейщ. А Іуэхур нэхъ
тыныщ, бзэр зезыхуэ лъап-
кыр цІыху бжыгъэкІэ куэд
хуэрэ абыкІэ кърал Іуэхуэр
зекІуэу щытмэ. Цыху бжы-
гъэкІэ мащІэрэ, я бзэмкІи кър-
ал Іуэху земыкІуэу, ауэ зэры-
лъапкыым и нэцэнэ нэхъыт-
хуэу лІащІыгуэкІэрэ къадэгъуэ-
гурыкІа бзэр хуэмэн хуеймэ-
щ? Мыбдеж хэкІыпІэ кърэ-
гъуэтыну нэхъ гугъуу, ауэ
нэхъ ерыщу абы уцылгытхуэу
хуейри абы щыгъуэу.*

Сымаджэ хуа цыхум до-
хутыр зрегъІэзэ, и хуцхуэ-
гуэу зыхэлтыр кегъуэтри
зрехъэлІэ. Иджыпсту сума-
джэщ адыгэбзэр. Фагъуэщ,
жы хурикъуркым, зыІуры-
лын хуея лъапкыр дуней
псом щикъухарэ хамэбзэкІэ
псалъэ хуащи, зыщІэри ири-
псалъэну щІэхуэпсыркымы.
Къару мащІэщ, пкъылІэщ,
кууэ зыджын игъуэтыркымы.
Хуцхуэгуэуэр дэнэ щыІэу
пІэрэ? Лъаныкыуэ псомкІи
хуцхуэу мыхуэми, сэбэпы-
нагъышхуэ кызыпыкІын
Іэмал Къэбэрдей-Балъкъэрым
иІэщ. Ар ШэджыхъэщІэ Ма-
рие кыхутэу «Псалъэ къэху-
кІэм и инвариант» зыфІища,
абы кыпкырыкІыжа струк-
турнэ щІэныпхъэрщ.

Адыгэбзэр нэсу зэгъэщІэ-
ным е зэгъэщІэжыным, адыгэ
гупсысэкІэр эфІуэвэным, къэ-
ухым зиужыным лъабжэ
хуэхуфынщ ШэджыхъэщІэм и
къэхутэныгъэр. Ди анэдэлъ-
хубзэр фІуэу зыщІэрщ адыгэ
гъащІэм езым и увыпІэ
щызыІыгыжыну. Араш

хабзэм, литературэм хэша зэ-
рыхуэну. Я бзэр яджыкІэ-
рэщ лъапкыым кыдэгъуэгу-
рыкІуэ цыхугъэ лъагэр, зэхэ-
щІыкІ куур дэтхэнэми кызэ-
рищтэр, гъащІэм кыщыхуэ
Іуэхугъуэхэр тэмэу кьагуры-
Іуэу, Іуэхум хуэкІуэу псалъэкІэ
нэгъэсакІэ тепсэлгыхыфу
гъэса зэрыхуэр.

ПсалъэщІэ кыщыхуэкІэщ
бзэм и кІуэцІкІэ зекІуэ хабзэ-
хэр щылажкэр. Зи гугъуэ щІы
егъэджэкІэм нэхъытхуэу хэ-
лыр псалъэкІэми тхэкІэми хуэ-
гъэсэнэм псалъэ къэхуэкІэр
и лъабжэу зэрыщытырщ.
Псалъэм и къэхуэкІэр кьаху-
тэкІэрэ и тхыкІэри, мыхъэнэ-
ри, къэгъэсэбэпыкІэри нэры-
лъягуу, сабийм кьагурыІуэу
егъэлажэ. А лэжыкІэр Іуэху-
гъуипІуэу зэхэту, сыт хуэдэ
псалъэ къэхуэкІэ лъапкыгъуэ-
ми (типпи) щылажэу ав-
торым зэтриублащ: кызытекІ
псалъэр — кызыртекІ аф-
фиксыр — псалъэщІэр —
псалъэщІэм и лексическэ мы-
хъэнэр. Дэтхэнэ бзэми и
кІуэцІкІэ псалъэхэр гуп-гуп
(лъапкыгъуэу) щызэрогъэхуэ,
зэхуэдэу яхэлъ мыхъэнэ елы-
тауэ. Псалъэм папщІэ, пре-
фикс те — зыпыуэ глаголхэм
ягъуэт «лэжыгъэр зыгуэрым
и щІыІум, и щхьэфэм щылэ-
жыын» мыхъэнэ. Ар къэгъэ-
лэгуа зэрыхуэр мыпхуэдэуш:
дыжэн — те+дыжэн = теды-
жэн — «зыгуэрым и щІыІум
зыгуэр тедэн»; тхэн — те+т-
хэн = тетхэн — «лэужь къэ-
зыгъанэ гуэркІэ (кърэндащ,
ручкэ н.к.) зыгуэрым и щІыІу
зыгуэр кыщитхэн».

ПсалъэщІэ кызытекІыну
псалъэхэр иІэмэ, сабийр те-
гушхуауэ мэлажэ: дэн, диин,
дыжэн, джэлэн, джэрэзын,
бгъэн, блэн, гъэбыдэн, гъэ-
жъэн, гъэкІэрэхуэу, ин, жэбзэн,
жеин, зэгъэн, къузын, лыдэн,
лъагъун, н.к. Зэхуэдэ лексиче-
скэ мыхъэнэ яІуэ зы лъап-
кыгъуэм кызытхуэуыдэ
псалъэхэмкІэ я бзэр къулей зэ-
рыхуэм и гъусэу, а псалъэ гу-
пым я зэхуэдэ нэцэнэхэр,
тхыкІэмрэ къэгъэсэбэпыкІэмрэ
хэлъ щэхухэр наІуэ къохуэ.

Апхуэдэ щІыкІэкІэ цыкІухэм
къэхутэныгъэ лэжыгъэ ира-
гъэкІуэкІыф, бзэ щІэныгъэм
хэша мэхуэ, щІэныгъэр зи
лъабжэ логическэ гупсысэкІэ
ягъуэт. Нэрылъягуэу ящохуэ
пэжырытхэм и хабзэхэр бзэм
и ухуэкІэм, лэжыкІэм кып-
кырыкІыжу зэрыщытыр.

ПсалъэщІэ къэгъэхуэным
пыщІауэ гурыІуэгуэу ящохуэ
«кызытекІ псалъэр е пса-
лъапкыр», «псалъэ зэлъэжыгъуэ»,
«макхэр хуэжыныгъэ»,
«псалъэпкыым и кІэм щыт
макхэр пыхун», «зэпэщІэзых
нагъыщ», «зэзылх нагъыщ»,
нэрылъягуу псалъэм и къэ-
хуэныгъэм хэлэжыкІэ аффикс-
хэм нэмыщІ, «нулевой интер-
фикс», «нулевой суффикс»
жыхуэтІэхэр. А псом гу щы-
лътэр, я нэгу щыщІэкІыр
лъабжытІ зэхыхуэу псалъэ зэ-
хэлъ кыщыгъэхуэкІэщ, пре-
фикскІэ, суффикскІэ, префиксрэ
суффиксрэ зэгъусэу, лъабжытІ
зэхыхуэу префикс, суффикс
ыххъэжурэ къэхуэ псалъэхэм
щыкІэлъыплъкІэщ. ПсалъэщІэ
къэхуэр къэгъэсэбэпыным
пыщІа лэжыгъэу мэу ахэр
псалъэ зэпхам, псалъэуха
зэмылІужыгъуэхэм хэгъуэ-
вэныр, къэлэутэныгъэ зэпхам
кыщыгъэсэбэпыныр.

Мыхъэнэшхуэ иІэщ сабийр
кыпэщыт кьалэным зэры-
пэлъэщыну и фІэщ хуэным.
Апхуэдэу ШэджыхъэщІэм и
щІэныпхъэмкІэ еджэ цыкІу-
хэм, псалъэ къэхуэкІэм и ха-
бзэм кыпкырыкІа Іуэхугъуи-
плІым зэ есэмэ, адэкІэ хъэкъ
ящохуэ сыт хуэдэ къэхуэны-
гъэми и Іэмалыр зэращІэр,
кьапэщылъ лэжыгъэр ехуэ-
лэныгъэ яІуэ зэрагъэзэщІэну.

Псалъэр и мыхъэнэ теуэу
кыгъэсэбэпу сабийр егъэсэныр
фІыгуэшхуэщ, сыту жыпІэмэ
абы щыгъуэ хэт жиІэри тэмэ-
му кыгурыІуэнуу, зыхуейри
жиІэфрэ зызыхуигъэзахэми
езыр зэхашІыкІыу псэуноу.
Дэтхэнэ бзэми и джыным
ехуэІэныгъэ ущиІэну езы
бзэм хэлъыж хабзэмрэ иІэ
щытыкІэмрэ елытауэ егъэ-
джэкІэр убзыхуамэщ, сыту
жыпІэмэ абы щыгъуэщ ира-
гъаджэхэм бзэм хъэлэмэтагъ
гуэр щыхалъагъуэр, щІэныгъэ
нэс цагъуэтыр. Бзэм щызекІуэ
хабзэхэм я гъэщІэгъуэнагъым

гу лъызыта сабийм ар псэкІэ
зыхешІэ, абы кыхэкІыуи
фІуэу елытагъу, пэгъуэныгъу
дыдэ мэхуэ. Анэдэлъхубзэр зы-
дэпсэхуэм зэрагурыІуэ бзэуэ
зэрыщытым и мызакъуэу, а
бзэм и тхыдэ, и хабзэ, адрей
бзэ псоми ящхь щытыкІэ гуэр-
хэри, адрей бзэ псоми кьаш-
хъэщызыгъэкІэ щэху куэди
хэлъу къэзыхута сабийр и бзэм
иригушхуэнуу, нэхъ куууэ
ищІэным щІэхуэпсынуу.

ШэджыхъэщІэм и щІэны-
пхъэр щІэгъэкъуэнышхуэ хуэ-
нуу зи бзэр зэзыгъэщІэжыну
мурад зыщІа балигъым деж-
кІэ, ар Къэбэрдей-Балъкъэрым
исми, хамэ кърал щыпсэуи.
Псалъэм папщІэ, «дэн» пса-
лъэм и лексическэ мыхъэнэр
кызыгурыІуа цыхум абы
префикс те-, Іу-, гуэ-, фІэ,
щІэ — хэр щыпыуэуэ мы-
хъэнэ зэрызыхуэжыр кызы-
гурыІуэу щІэныпхъэ убзы-
хуныр гугъужкыым.

ШэджыхъэщІэм и къэхутэ-
ныгъэр кызырэсэбэпыну лъэ-
ныкыуэ псоми дытемыпсэ-
лыхыми, ди бзэр джыным,
хуэмэжыным ар тегъэлэжэн
зэрыхуейм, сабийми балигъми
я псалъэкІэм зиужынымкІэ
ІэмалыфІу зэрыщытым шэч
хэлъкыым. А фІэщхуэныгъэр
аращ Налшык дэт Бизнесым-
кІэ институтым и ректор Хуэ-
рей Феликс и Лыгъэрэ мыл-
курэ хилъхуэу Бзэхэр джы-
нымкІэ щІэныпхъэ щаубзыху
институт кызыІуезыгъэхэр.
Лэжыгъэр зэтеубла зэрыхуэр
куэд дыдэ мыщІа, Іуэху
щхьэпэ зэрыпэрытыр зи
фІэщ хуэж гупым лэжыгъэфІ
кьрахъэллэщ. УрысыбзэкІи
адыгэбзэкІи тхыль хъэлэмэ-
хэр кыдэкІащ егъэджакІуэ-
хэм я лэжыгъэр нэхъ щІэ-
щыгъуэ, купщІафІэ ищІыну.
УрысыбзэкІэ кыдэкІахэр зэ-
хэлъхуэ егъэджакІуэм сыт
хуэдэ егъэджэкІэ кыгъэсэбэ-
ми, щІэгъэкъуэн хуэхуэну.
«Адыгэ псалъэ» зыфІэтща
учебнэ-методическэ пособие-
хэр (2-нэ, 5-7-нэ классхэм ей)
зыхуэгъэзар структурнэ щІэ-
ныпхъэр адыгэбзэр джыным
кызырщысэгъыр кызыпщы-
тэну хуей егъэджакІуэхэрщ.
Псом япэу кыххэгъэщыну
сыхуейщ адыгэбзэм теуауэ
сабийм яджыпхуэу программэ

Іуэху зехъэкІэ пэрыт

щыІэм кызытхуэуыдэр посо-
биеми зэрыхэтыр. Іуэхур
щІэщыгуэу зыщІыр ар зэра-
джыну сабийр дэзыхъэхын
бгъэдыхъэкІэу зэрыщытырщ.
А бгъэдыхъэкІэм кызырэ-
гъэпэщ программэр кызытхуэ-
убыдэ мыхуэу, нэхъыбэжи
еджакІуэхэм кьашІэн хуэдэу,
абы щыгъуэми иримыгъэзэшу,
хъэлъэ кьашымыхуэу.

Иджырей сабийр дэпхъэхуэ
Іуэху гуэрым епщІлэн папщІэ
быдэу и фІэщ пхуэщІын хуейщ
а Іуэхум езым и сэбэп зэры-
хэлтыр, ар игъэзащІэмэ, кьэ-
хуэІэмэ, зы лъэныкыуэ гуэр-
кІэ ифІ кызырэхэкІыну.
Апхуэдэ фІэщхуэныгъэ сабийм
хъэзылхъэфыну гурэ псэкІэ зи
кьалэным бгъэдэт, лъапкыым
и кьэкІуэным тегуэзыхы
егъэджакІуэщ. КызырщІэ-
кІымкІэ, щІэныпхъэ дурдыл
кьахутэми, ар Іуэхум и щы-
лъэныкыуэ къудейщ. Адрей
щІыльэныкыуэр кыщыгуэуэ-
ну а щІэныпхъэр егъэджакІуэ
нэсым щыІэщІэлым дежщ.
Тхылым итым утемыкІыу
урикІуэми, ар сабийм щІэны-
гъэ езытын лэжыгъэкыым.
ЕгъэджакІуэм зэхигъэкІын
хуейщ а тхылыр апхуэдэу зэ-
хэлъхуэ щІэхуэу, абы зы-
хуишэн хуейр, зытхэхэм и пащ-
хэм кьралъхуэ емыщхуэ
иджыри а Іуэху бгъэдыхъэкІэм
кыхъэщІыкІэ хуэну. Абы
щыгъуэм щІэныпхъэр езы
егъэджакІуэм ей мэхуэ, лэ-
жыгъэр зэрэкІуэкІыным и
тхыпхъэр езым зэхелъхъэж,
кыщІидзын хуейуэ зыщы-
гугъыр наІуэу и нэгу щІэтщ.
КыжыІэпхъэщ апхуэдэ егъэ-
джакІуэ нэххэр дызэриІэр, ауэ
диІэр кызырэдэмэщІэкІыр.
Ди бзэр дэхуэа зэрыхуэам ари
зы щхьэусыгъуэу хэтщ.

ЕгъэджакІуэфІ ухуэн пап-
щІэ, структурнэ щІэныпхъэмкІэ
Іэмал имыІуэ егъэджэн хуейщ
жысІэркыым, хэти езым и
бгъэдыхъэкІэ иІэжынкІэ хуэну,
ауэ лъапкыбзэм хуегъэдже-
ныр лъапкэ Іуэхуу къэзымы-
лыгъэр, дерсхэр и псэр хи-
мылхуэу иригъэкІуэкІрэ нуха
нэужь пащІэу еджапІэм
дэкІыжыр сабийхэм дежкІэ
щапхъэкыым, еджэным де-
зыгъэхъэхкыым. Сыт хуэдэ
фІыщІэри яхуэфашщ я Іэмы-
щІэ кыхуа сабийхэм адыгэ
дуней яхуэзыхуэф егъэджа-
кІуэхэм. Араши, ди анэбзэм и
лър быдэу увыжу и лъагапІэр
игъуэтыжын папщІэ зэхыхъэн
хуейщ Іуэхугъуищ: адыгэпсэ
зыІу егъэджакІуэ, егъэджэкІэ
щІэщыгъуэ, кьэралым и гу-
лыгъэ.

Мис апхуэдэ гупсысэкІэм
дынэсмэ, хьет жедгъыІуэ
дыпсэуноу лъапкыр.

ХЪЭЦЫКІУ Рае.

**Педагогикэ щІэныгъэхэм
я кандидат. Бзэхэр джы-
нымкІэ щІэныпхъэ щауб-
зыху институтым и уна-
фэщІ.**

Анэдэлъхубзэм и лъагъуэхэр

Сэ сыадыгэу дунейм сы-
кьызэрытехуам папшлэ, Алы-
хьышхуэм шыкур хузол, сыту
жыплэмэ ди адыгэ лъэпкьыр
кьулейщ хабзэ дахашэхэмклэ,
адыгэбзэ гурыхымклэ, жэнэт
лъахэмклэ, псом япэр аращи, ди
цыху дышэхэмклэ. Лъэпкьыр
лъэпкэ зышщыр и бзэр, и ха-
бзэращ. Сыту гуапэ адыгэу
ушытыныр!

Сэ тхыггэ куэд щӀӀзджыкӀлац си лъӀпкӀым теухуауэ, ахэр куэдӀ кышыцӀзгъуэтт ди библиотекэм деж. Адыгэм и гъащӀэр гугъуу шытми, и напӀэр псом япӀэ иригъэшӀу екӀлӀуӀкӀлац илгъэс мин бжыгъӀэхэр. АтӀӀ, нобӀэ дауэ шыт си лъӀпкӀы уардӀэр? Сытым тет ди бзэм и лӀухур?

Дигу шлэныкыуэн ди куэдш, псалтэм папшлэ, зэман гуэрклэ узэлэбэккыжмэ, сэ сыщылат Налшык, адыгэбзэмклэ семинарым. Абдежым кызбэрдейхэми адыгейхэми шыжагауэ шыташ адыгэбзэ емыджэ адыгэ сабий ямылу, уеблэм. Мейкыуап квалэм и деж урыс сабийхэр адыгэбзэ шрагъэджэну шлэлъэлуу квалэм егъэджэныгъэмклэ и кыудамэм лъэлү тхылъ шлалъхыт. Дэри нобэ и ужь дитш ди сабий псори анэдэлъхубзэм едгъэджэну. Пэжыр жыплэмэ, зэгуэрми адыгэбзэ емыджа сабийр адрейхэм ядэхуу ебгъэджэныр тыншкым, ауэ сабийр хуейуэ шытмэ, егъэджаклуэмрэ адэ-анэмрэ кыдэлэпыкыу кудеймэ, псори кыдэхуноуш. Иджы егъэджаклуэ псоми ягу шлэныкыуэ сыхьэт бжыгъэм сытепсэлъыхыну сыхуейш. Адыгэбзэмклэ е 5,6-нэ классхэм я тхылхэр трагъэпсыхьаш тхэмахуэм сыхьэтиплклэ адыгэбзэр ирагъэджыном, кыдэзыгъэккыр сытым шыгуыи дыкыдэзы хьж ди лъэпкыэгъухуэ кызбэрдейхэраш, ди деж кыдатыр сыхьэтиш кудейти, егъэджаклуи еджаклуи гугъу дыдехьт. Ноби гугъаплэ шлагъуэ кыдаткым: е 5-нэ классым хэс сабийхэм тхэмахуэм деж сыхьэтипллм хухаха лыхьэхэр сыхьэтитклэ дджын хуейш адыгэбзэмклэ, литературэмклэ — сыхьэтитлм дджыуэ шыта псори зы сыхьэтклэ зэдгъэщлэн хуейуэ кыагъэуващ. Сыту плэрэ дызыхуэклуэр?

Дэ нэхыгьжхэм псэклэ гугъу
деху тхузэрагъэпэша анэдэлъ-
хубзэм, литературэм шлэблэр
дедгъэхэхын папшлэ, дэ дилэн
хуайш абы хурикъун зэман,
псалъэм папшлэ, тхылъым
дэхуу грамматикэмклэ сыхъэ-
типлэ, литературэмклэ сы-
хъэтитлэ. Абы адэклэ, адыгъбзэ-
клэ езыгъаджэ егъэдэжаклэр
куэдклэ нэх гугъу йохъ дерсыр
нэх шлэщыгъуэ зэриштын
лужугъуэхэр кыгъуэтынмклэ,
адрей предметхэмклэ шылэщ
«учебник — навигатор»-хэр.
Интернетри сэбэп мэху.

Сэ арэзы сыгехуэтэкым
си лэжыгэми, зэпымычу
сылыхуэт сэбэл кысхуэхун
Іэмалхэм. Сурэт (иллюстрацэ)
згъуэттэкым язгэдж тхыгэ-
хэмкІи, художник Мамхэгэ Гуа-

цэмдэ селъэлүаш кыздэлэ-
пыкьуну. Алыхышхуэм и
гуашлэм и хьер иригъэлагыу
а бзылхугъэ Ізкүзлаклүэм, и
Іуэху кыигъанэри Гуашэ (дэ
дээрэджэр араш) Шоджэн
цыкыү Алийрэ Уэхьутэ Абду-
лыхьрэ я тхыгъэхэм теухуауэ
иллюстрацэ тхуишлэш, ахэр
ноби сзбэп кыыхуоху. Дэ
хуабжыу шлэгъэкьуэн кыгъху-
хуыфунут ди хужожникхэр а
Іуэхумклэ, апхуэдэ ктабзэу
фыт ди артистхэр кьеджэу,
джы тхыгъэхэм шлэгъэдэлүмэ
ди еджаклэу цыкылхэр. Радиом
иІнклэ мэхьу Акъ Мухьэрбэч
кысзеджэу шыта таурыхьхэр,
абыхэм сабийхэр дихьэхьу
шлэдэлүфынута. Къэбэрдейм,
Шэрджэсым я артист гупхэм
ягъзува спектаклу хьуам видео
трахауэ шыІнклэ мэхьу. Абых-
эм яцшыр программэмклэ
бджым сабийр ебгъэплтыфмэ,
сыт и уасэт?! Пэжш, дэри кы-
дох а дунейпсо бэджыхьым
пасэрей, нобэрей уэрэдхэр,
фильм гуэрхэри, спектакль
пычыгъуэхэри, ауэ абыхэм арэ-
зы дылэ укьашкьым.

Абы адэкIэ, сабийр адыг-
бзэ емыджэмэ, ар кьэтэджы-
нуш бзэми хабзэми фэ иримып-
лът, нэгъуэщIу жыпIэмэ, лъэп-
кым и кьуэпсыр уи быным ху-
пыпчауэ. Ауэ сытми жилактым
Паустовскэм — «Цыхум узэ
рыщыгугъ хьунур кьрипщIэ-
фынуш ар и анэдэльхубзэм зэ-
рыхуштыр кьапщIэмэ» жэуэ.
Пэж дыдэу бзэм епцъыжыныр
хуэдэщ уи шхьэр кьэбгъэпцIэ-
жыным. Елбэрд Хьэсэн ижылауэ
«Уи бзэм елъэпауэр уи псэми
ельэпзэфынуш. Бзэмрэ псэмрэ
зэтохуэр». Тыркум и деж япэм
адыгэбзэмкIэ псалъэу хуадэ-
тэкъыми, я унэ лэжыгъээр
здащIми, тыркубзэкIэ сабийхэр
зэпсалъэт. Анэшхуэр абыхэм
яупщIащ зэрызэпсалъэ бзэр
зихуэдэмкIэ. Сабийхэм жалаш:
«ТыркубзэкIэ допсалъэр, нанэ,
адыгэбзэкIэ дыпсалъэу ядэ-
къыми». Анэшхуэм жилаш жи
«Тхьэ, уи бзэр пIызыхым уи
псэри пIихыным» жери. Мы зи
гугъу сщIыр кызыхэхсар
Шырдий Маринэ и тхылъ:
«Тыркум щыпсэу адыгэхэр»
жыхуилэраш. А тхылъ дьдэм
деж Маринэ щетх Токъмакъ
Джэхьид жиIа псалъэхэр: «Са-
бийгъуэм епхауэ зы гуктэкIыж
IэфI сIэкъым. Хуабжыу ткийуэ
далыгът. Кьыдгурмылуэр анэ-
дэльхубзэкIэ дыпсалъэну
къышщIытхуамыдэрат.

Унэм адыгэбзкӀэ дыщы-
псалӀу кыткӀэцӀэдэлӀухым
зэхихмэ, пщэдджыжьым еджа-
пӀэм дыщаубэрэжът. Иджы
адыгэбзкӀэ упсӀӀэну ухутщ,
ауэ псӀӀӀэн ягӀуэтыжкӀым».

Ильёс бжыгъы куэдкӕ узӕл-
бӕккыжмӕ, сӕ седжауӕ шытац
«Шыблӕ» жӕуӕ адыгӕ газет
Мюнхенӕ кышчыдагӕкӕуӕ. А
газетым деж адыгӕу дунейым
тетыр кыхураджат зкӕуӕуӕу
Къущхӕ Догӕн тырку хӕп-
сӕм кырагӕгъӕккыжыну. Сы-
тыт Догӕн ишлӕр? Ди кӕрӕ-
лым ирахӕ тхылъ, кассетӕ,
журнал кышагъуӕтат и унӕм.
Адыгӕбзӕкӕ тхылъ еджат,

уурэд едэлүати, ильэсий кыт-
ральхэири ягэтлысат. Уи анэ-
дэлхубзэм папшлклэ улыгъэ-
тыс системэр генерал Засс
лыукуым илэжьяхэм сытклэ
кышхэшыкыр? Тиури лъа-
псэрыхш. Мелуан бжыгъэм
адыгэбзэр ялурылгыжкыым
нобэ Тыркум деж. Хамэ кьэ-
рал шыпсэум залымыгъэклэ
бзэр Ишлалгэхуамэ, ар лъэпкь
гукъеуэ ирокъу, ауэ и лъах-
шыпсэу аде-анэм я быным
адыгэбзэ ирамыгъэджмэ, ар
гукъеуэ тлуашлэш. Сыту жы-
плэмэ «Бзу пэтрэ и шырым и
бзэ лурелъхъэ». Ауэ сытми
жалакым: «Бзэр лъэпкым и
псэш» жэуэ е «Бзншэ лъэп-
кыыр псэишэш» жэуэ. Жалэр
зыгуэрхэм ди бзэр мы ильэс
цэныкыуэм клуэдыжыну ялы-
тэ бзэхэм яхэту. Алыхыым
жымылклэ ар кьэхуну, ауэ дэри
хьэрычтэ гуэрэ тшлэн хуейш.
Урыс псалышэ кьэсклэ плы-
щыр хамэбзэм шыщу ялы-
тэр, атлэ сыту плэрэ дэ ды-
шлэгузавэр урыс псалъэ ди
бзэм кысхохуэ жытлэу, уебл-
нэ апухуэдэ шылкэклэ бзэм зи-
ужу ялытэр бзэм елэжь шлэ-
ныгъэллхэм. Зы ильэс гуэрэм
дэ еджаплэм кьедгэблэгъауэ
шыташ Ахьмэт Мухьэдин,
тхаклуэ ныбжьышлэхэр и гъу-
сэу, абы а пшыхъэщхэм кы-
джиэжат мы хьыбарыр: «Дэ
Тыркум дышылэу, хьэшлэщым
шлалэ гуэрхэр нытклэлъыклуаш,
абыхэм кыджалаш, кьаклу-
хуэрэ Тыркум адыгэу исыр
кызырабжар. «Ди кьэуэшхэм
яжефлэж мы кьэралым адыгэу
мелуаниблрэ ныкьуэрэ дызэри-
сыр», — жалаш шлалэхэм. Ар
Тыркум шыклуар 1973 гъэрат.
Абы лъандэрэ ильэс 40-м нэс
теклаш, мелуан ныкьуэ нэхъ
хэмыхуауэ пшымы, ар мелу-
аний хуфынуш, дыдейхэри
мелуан ныкьуэм шхьэдохри,
мелуанийрэ шххрэ шфы, кьэрал
50-м исхэр хэбжэжи, Алыхы-
шхуэм ирешлэ, дыхуну кы-
шлэклэныш мелуанипшлэ. Ауэ,
жагъуэ зрыхуши, цыху
бжыгъэм сыт и мыхьэнэж,
бзэр тлэшлклэ. Тыркум тырку
цохуж ди лъэпкэгъухэр,
ильэс 500, ильэс 1000-клэ
узлэбжкыжмэ, Идаррэ Реда-
дэрэ я гъусэу Урысейм куэша-
хэм лъэпкь 30-м нэс кьа-
техукулати, ахэр псори яхэ-
шыпсыхаш урысхэм, ноби ди
шлэблэр мэкуэш Москва, Нэ-
хуш Мухьэмэд и жылауэ, а кьа-
лэр дэрклэ «зэм анэш», ди кьэ-
ралым и шыхьэрци, «зэм
анэнэплэш», гуауэу кытху-
шыххэши.

Сэ хуабжыу сигу ирихьаш
МафИэдз Сэрэбий и рассказ
«Анэлэльхүбзэ» жыхүйИэр.

А р а с к а з ы ы м х э т Х ь э т у
ж р и л а ш З ы р а м ы к у д а д э м д и
а д ы г э б з э р г у г ы у, п х ы а ш э у, у е б
л э м э з ы м з э р и м ы п э с ы ж б з э р
д э к ы г ы т л ы с а у э. З ы р а м ы к у
д а д э м а р х у и д а к ы ж ы м: «А д ы г э
х э р, Х ь э т у, ж ы р ы т э д ж х э ш,
ж ы д ж э р х э ш. С э с и ф л э ш х ы
к ы м а х э р х э ж а е у, б з х э р ш а
г у э ш ы м ш ы г ы у э, н э х э б з г у
г ы у р, п с о м и з э р а м ы п э с ы ж к ы
л ы с а у э. У е б л э м э, с э с и г ы

гээмклэ, псом ялэ нэсу бээхэм хэдагээнш. Бээр зэрыпсалгэ лэмэпсымэ кудейкым — ар ди лээпкым зэрызихуумэж лэмалш. Ар нэгүэшлхэм тынш яхузэгашуэмэ, тыншу кыаштгэмэ, кыпхэшшэхуэнуш. Ар хьарзынэш фЫ ягу ильмэ. Бзаджагэ кыпклэлгызэрэхуэну шытмэ-ш? Дэ иджыри кьэс лээпкыгу дызэтэзылгыгар ди бээмрэ ди хабээмрэш. Ди хабээри хабээ шлэхуар ди бээрэш. Кытевгьуатэт мы дунейм нэгүэшл гуэрхэр адыгэм хуэдэу жиэлфыну: «Кхуэ-хужьбьм кхужьбейжым и льябжээр пбужьеклэ кьретхуэ». Шылэ апхуэдэ? Шылэ-кым. Хужылэми, нэгүэшл лээпк кыхэкклэм ар зэрыжилэнур бээмылууш: «Кохожам, кожейм и лабар пажбача кретх». Ар адыгэбзэ сытми?! Апхуэдэ хамэ цыхур кьэцлыхугуей сытми? Дыдейхэм, дэ тшышхэм нэгүэшлшбзэ зрагшашуэмэ-ш? Гээпсалгэ, уэрэд, хамэ уэрэд жегэлэ. Кыахэп-цыхуыкынуыкым. Сыт шхэкэ-клэ? Дэ ди бээгум и зэфлэкырш ар зи фЫшлэр. Ар ди lу kлуэцым зы планэпи, зы дурэши кымыгьанэу долэбэри дызыхуей макьхэр кьегэшл...».

Ди бзэ дахэр ди шІэблэм
Іурытлхъэжыну Іэнэмэт зы-
хуашІар дэраш. «Іэнэмэтым
гъейрэт ухуэмыху», жєІэ адыгэ
псалъэжым. Бзэми хабзэми
зыри хэмшыІу шІэблэм етгы-
жыныр нобэ ди пщэрылгъш,
сыту жыпІэмэ си лъэпкъым и
анэдэлхубзэр и шІэблэм уэс-
ту кыххуигъанзурэ, илгъэ мин
бжыгъэхэм кыкІуацІрихаш.
Нобэ дэ кыгылтаса адыгъбзэм,
дауи, ди шІэблэр фІы дыдэу
ирипсалъэкъым, шынагъуэ
щыІэгъ бзэм хэщІыныгъэ
игъуэстыну. ЗэманкІэ узэІэб-
кІыжмэ, «Нартхэр» тхылгыр
гъуэстыгъуейт, ауэ абы кыпъэ-
мынэу цІыхухэм ар шІаджыкІт
зэІэпах-зэІэпалхъэу. Нобэ а
эпос гъуээзджэр адыгэ унагъуэ
куэдэм шІэлыщ, арщхэкІэ я
шІэблэр абы емыджамы, ар
зыми фІэІуэхукъым.

«Нартхэр» — ди шцблэмклэ университетш. ФЫ дыдэт ар псоми ди сабийхэм ядгэщцф-тэмэ. Ди адыгэбзэм и Iуклэр псэм йохуэбылэр, гум хохьэр. Сфгэщцблэгуну бзэм хэзлэла хыбархэр, усэхэр шфызджык.

Ди лэпкымы и бын гэсэ-
клэм куэд хэлъц. Унагъуэ псо-
ми ялэт хьэщлэщ. Хьэщлэщыр
щлэблэм хуэхьут еджаплэ нэ-
хьышхьэ.

ХьэщIэщ димыIэжми, ноби
диIэщ хьэщIэщкIэ уеджэ хьу-
ну пэш щхьэхуэ. Абы урыс
псалъэ «зал»-кIэ доджэ. Мы
пэшым щIэтIщ унагъуэм и
унэIащIэ хьэпшыпхэм я нэ-
хьыфIыр.

Мыбдежым шрагъэблагъэр
хъэщІэхэр, шрагъэкІуэкІыр
пшыхъ зэхуэмьдэхэр: махуэ-
шхуэхэр, кышщальхуа махуэхэр,
тхьэлъэу пшыхъхэр, нэгъуэщІ
-кыинэмышІэхэри.

АтIэ, девгъэгупсысыт? Тхъу-мэфауэ ди лъэпкъым и хабзэ

дахээр Тхь тгуэ хьуну плэрэ? Хьан-Джэрий итхат мыпхуэдэу: «Адыгэхэм я хабзэ псори зытраш[ыхьыр напэм и кьабзагъэраш]. Ар ик[и] пэжж. Ди нобэрей гъаш[эмрэ ди блэ]к[амрэ] ээдгашпцэ, нэхьыф[ыр кьыхэтхмэ, нэхьыф[икъэ? Зэманым псори тедмыл[ыхьэу, шхьэж] хуэш[лэр тш[лэуэ] дыпсэумэ, дауик[и], нэхьыф[иц. Псалъэм папш[и] Шырди[и] Маринэ «Тыркум шыпсэу адыгэхэр» тхылым деж шет[х]: «Думэныш[и] Изулэдин, «Кабардинка» ансамблым и художественнэ унафэ[ш]у шыта ш[лалэр] Тыркум шы[лэу, «Ашэмэз» ш[лалэгъуалэ] гуп зэхэт ансамбль кьызэригъэпшэуэ мэлажэри. Изулэдин кьафэми, тхыдэми, бзэми хуегъасэ ди лъэпкьэгъухэр. Изулэдин зыпыл[гыр бзэр] яригъэджыжэ ззырадыгэр кваригъэш[и]жыныраш. Цык[лүхэм] шыш[и]лэдауэ ил[тэс 60-м нэс] зи ныхьжыгэр бзэм, тхыдэм и дерсхэм кьок[лүалэ] Изулэдин деж.

Абы езым и ныйбжэгъуэ
Альтыдокъуэхэ Ата жэуэ зы
щалэ гуэрэм «Гъуабжэгъуэш»
псалэр шригэтхам, ар зыуэ
гуфгъэти: «Е зиунагуэрэ,
кыкӀри пщӀэу, икӀи кӀэппсэ-
лъыфу икӀи птхыуэ, абы нэхъ
лъапӀэ мы дунейм тет!?» —
жӀлэу сабийм хуэдэу иригуфгъэ
бзэр зэриджыжыфым. Изулэдин
тхылӀхэри етх лӀэпкӀым и
бзэм и тхыдэм теухуауэм».

АдыгэбзэкӀэ метододбедь-
ненэр районым и деж дзыхь
кызырэрыщысхуашӀам и фы-
щӀэкӀэ, сэ си насып кыхьаш
ди егъэджакӀуэ куэдым я дер-
схэм сыщӀэсыну. Абыхэм я
лэжӀэкӀэм хужысӀфынуу зыш:
пщӀэ ин хуэрашӀэщ фи гуашӀэм,
ди егъэджакӀуэ лъапӀэхэ. Хасэм
кыбгъэдэкӀыу, гульытӀэ кыф-
хуезгъыщӀыну сыхуейт Къэбэр-
дейми, Адыгейми я адыгэбзэ
дерсхэм фыщӀагъэсыну, я
тхылъхэри зылэрынгъэхъэ-
фынут. Зы зэманкӀэ узӀӀэбзэ-
кӀыжмэ, Куржы Тамарэ кыт-
хузэригъэпэщат анхуэдэ кӀуэш
республикӀэхэм адыгэбзэкӀэ ш-
цыгъаджэхэм я зӀушӀӀэ гъуэ-
зджэ. Ноби сигу ихужкӀым
къэбэрдей сабийхэм я псэ-
лъэкӀэ, дыдейм хуэмьдэр. Сыгу
фыт лъапӀкыищри дызэхуэзтэ-
мэ, зи мыхъуми дызэрыубы-
дыжнт. Месри ди газетищым
я журналистхэр шапхъэ ири-
кӀукъэ?

*Хьэбэз курыт еджанІэм
и егъэджакІуэ АКЪ София.*

Си дерс къэс цыкӀухэм я пащхьэм экзамен щызот

Лъапкыбзэм и нэхур зезыхьэр сабийхэраш. Абыхэм я псэм, я гум щыункыфыжа бзэм и нурыр лъапкымы и кыфыгызэ мыухыжщ. Нобэрей сабийхэм адыгэбзэр ялэщӀэдгъэхужмэ, абыхэм къакӀлӀыкӀуэ щӀэблэм ар ягъуэтыжихэнукъым. Араш щхьэж и къалэн пажэу щилгытапхьэр бзэм и щӀэныгъэр сабийхэм яхуэгъэтыллыныр. Хэт ищӀэрэ нобэрей адыгэ унагъуэхэм адыгэбзэм хуалэ щытыкӀэр? Ар нэрылгагъу дьдэ мэхъу ди еджапӀэхэм деж, псом хуэмыдэу, къалэ еджапӀэхэм. Абдеж щыболъагъу хэт и унагъуэ адыгэбзэкӀэ щыпсалъэми, лэщӀыб ящӀами. Пэжыр зыщ — къалэхэм деж лъапкыбзэм и лъабжьэгъэтылӀ нэхъыщхьэу къытхуэнар адыгэбзэкӀэ ди егъэджакӀуэхэраш. Абыхэм я нэщ, я псэщ ди бзэр, ар зылурапхьэ ди сабийхэр. Апхуэдэ егъэджакӀуэхэм ящыщ Черкесск къалэм и е 8-нэ еджапӀэм щылажьэ Мырзейхэ (ЗекӀуэхэ) Светэ Щырымбий и пхьур.

Светэ лъапкыкӀэ Бесльэней къуажэм щыщ. Абы папщӀэ, цыкӀухэм я пащхьэ къиувэмэ, диалектыр лэщӀыб ищӀу, литературэбзэкӀэ зэрыпсалъэным хушӀокъу. Езым гушылэу игу къегъэкӀыж я гъунэгъу хьыджэбз цыкӀу иригъаджэм жиӀэр: «Светэ еджапӀэм деж зы бзэкӀэ къыдопсалъэ, унэм къыкӀуэжмэ нэгъуэщӀ псалъэкӀэ ещӀ...» Арами, егъэджакӀуэм и пщӀэрылӀ нэхъыщхьэу илгытэр — бзэм и къабзагъэр сабийхэм нэгъэсауэ я пащхьэ илгытэр.

Илгъэ мымащӀлӀэ узӀлӀэбэ-кӀыжмэ, езы Светэ егъэджа-кӀуэфӀхэу илӀаш, Къэрэшей-Черкес Педагогическэ университетым щылэжьахэу Пщыбий Иналрэ БакӀуу ХьанджӀэрийрэ. Нобэ къыздэссым, и гум иху-къым абыхэм къыхалтхьауэ бзэм хуилэ фӀылагъуныгъэр. Е 8-нэ еджапӀэм къыщыкӀуам, ар и пӀэ иуващ адыгэбзэкӀэ езыгъаджэу абы щылэжьа Хьэ-щыкыуей Аминат. Университетым къыщӀыха бзэ щӀэныгъэри абдеж хуабжьу сэбӀп къыхуэ-хьужащ. ЗэманыфӀ текӀыжащ абы и уж, илгъэ 21-нэр йокӀуэкӀ, ауэ Светэ и япэ дерсым щӀы-хьэм хуэдэу макӀуэ еджапӀэм. Лъапкыбзэм хуилэ плейтеины-гъэр ужыхьыкъым, зэманым хэ-щыпсыхьыкъым.

ЕгъэджакӀуэм зэрыжиӀэмкӀэ, адыгэбзэ дерсым къекӀуалӀэ цыкӀухэр мащӀэкъым, класс къэс нэрыбгэ 20 нэхь мащӀэ щӀэскъым. Псоми ящӀэж илгъэ кӀуам Путин Владимир и уна-фӀкӀэ лъэпкы цыкӀухэм щыщ сабийхэм я бзэр лӀамал имыӀуэ яджыжын хуейуэ зэрыхагъэзы-хьауэ щытар. А зэманым ухӀп-лэжмэ, класс къэс сабии 4 — 5 къыхэтӀысхьэжауэ щыташ. КъахэтӀысхьэжахэри лъап-кыбзэр зылурымлгыхэраш.

Зэрыгурылуэгъуэщи, е 1-нэ классым щыщӀэдзауэ зи бзэр зыджымрэ къэщ зымыщӀлӀу къыхэтӀысхьэжамрэ зэдэгъэ-джэгъуейш.

«Арами, дэтхэнэ лӀуэхуми зы кӀуапӀэ илӀэжщ. Гугъу дохь жэуэ уи лӀхэр ебдзыхынкӀи лӀамал илӀэкъым. Псом хуэмыдэу, ар уи лъапкыбзэм ехьэлӀауэ щыщыткӀэ. Зы дерсым къри-убыдэу, бзэр зыщӀыхухэми, ззыгъэщӀыху къудейхэми зэхуэ-дэу дадолажьэ. Классым лэ-жьыгъэ щхьэхуэ ясту, къахэ-тӀысхьэжахэм дакыкыэ пщӀы-рыпщӀ дерс къэс яхуэхэмыхыу къэзгъанэкъым. Армырами хьунукъым. Япэ адыгэбзэкӀэ жызоӀэри, ар нэхьыфӀу зэрызы-хаубыдэнум хуэдэу, урыскӀэ мыхьэнэр яжызоӀэж. Япэ клас-сым щыщӀэдзауэ, лъапкыбзэм хуеджэу къэтгъэж сабийхэм гу-лъамытэу къанэкъым абы. Апхуэдэу щӀэсщӀэр нэхъыжы-лӀуэхэм къагурылуэми, нэхъыщӀэ классхэм хэсхэр ипӀэхэм къы-зэупщӀт: «Сыт адыгэбзэ дер-сым урысыбзэкӀэ ущӀэпса-лӀэр?» жэуэ. Сэри къагурыз-гъаӀуэт, ар къыхэтӀысхьэжа цыкӀухэм папщӀэ щӀэсщӀэр, абыхэм адыгэбзэр нэгъэсауэ къазэрыгурымылуэр», — къыд-догуашэ егъэджакӀуэр.

Светэ шэчыншэу желэ, сабийхэм языныкыуэм бзэр щӀа-мыщӀыхур хуэмейуэ аракъым, атӀэ я адэ-анэм я щхьэхыны-гъэм къыхэкӀкӀэщ. Нобэрей адыгэбзэншэ сабийхэр — зи адэ-анэ бзэр зымыщӀлӀэжхэраш, армыхьумэ зи быным лъапкы-бзэкӀэ «едыгъуэхэракъым».

«ХэгъэзыхыныгъэкӀэ къа-гъэкӀуэжын и пӀкӀэ, дерсым къаӀуэхэр зи бзэм гурэ псэрэ-кӀэ етауэ хуейхэрат. Ахэр ады-гэбзэ дерс къэс хуэгъуфӀэт, хуэ-пабгъэт. Ауэ, къыхагъэтыс-хьэжахэри къыдэхьэлъэкӀыу

жыпӀэну лӀамал илӀэкъым, — желэ егъэджакӀуэм. — ДогуфӀэ, дыарэзыщ ди лъапкы сабийуэ хьуар адыгэбзэ дерсым къызэ-рекӀуалӀэмкӀэ. Лейуэ дадола-жьэ, я адэ-анэхэм къыддащӀгъу, къыддӀэпыкыуу щытмэ, нэхь гуапэж къытшохьу. Дурэ ури-мыгуфӀлӀнэр, уи гуащӀэм къы-хэкӀкӀэ, адыгэбзэр зэрымы-лгыж унагъуэхэм ебгъаджэ са-бийхэм лъапкыбзэр щыра-хьэжкӀэ! Ар хуабжьу гурыфӀы-гъуэщ, лъапкыбзэр апхуэдэ цыкӀухэм я дежкӀэ хамэбзэ щыкӀуэ, щӀэрыщӀлӀу зэрагъэ-цыхужми.»

Зэрырагъаджэ тхылгъхэм я гугъу пщӀымэ, жылӀэпхьэщ е 7-нэ, е 2-нэ классхэр щымыхь-кӀэ, анэдэлхубзэ тхылгыщӀлӀхэр къызэрыратар. Абы ирогуфӀлӀхэ, нэгъэсауэ къагъэсэбӀп. ЩӀлӀуэ къызэрыдагъэкӀыжам къыщы-мынэу, ярыт произведенэхэми фӀы и лъэныкыуэкӀэ захьуэ-жащ. Абы къыщымынэу лӀ-рытх цыкӀухэр кърату щӀа-дзащ, ахэри нэгъэсауэ къагъэ-сэбӀп. Нэхь гугъу зэрехьыр тхыбзэ тхылгъхэраш. Ахэр рес-публикэм къыщыдагъэкӀкъым, Къэбэрдей-Балъкъэрым къы-раш. «Ди адыгэбзэ тхылгъхэр жыы хьуащ, мазэ къэс зэ зэды-дошхэж, хьыдан зэкӀэрышхам ещхь хьуащ, ауэ зыдохьэ, ды-хуосакы», — желэ егъэджакӀуэм. Апхуэдэ къабзэщ нэрылгагъу по-собиехэр, тестхэр. Ахэр езы егъэджакӀуэм и лӀкӀэ егъэхьэзы-рыж, армыхьумэ нэгъуэщӀ щӀы-пӀэ щыбгъуэткъым.

Светэ нэгъэсауэ зэрэпх, зэ-кӀэрихкъым егъэджэныгъэмрэ гъэсэныгъэмрэ. Лъапкыбзэм хэпшауэ сабийхэм ярет лъапкы щэнхабзэри, тхыдэри, хабзэ дахагъхэри. Ахэр лӀамал имыӀуэ зэгъусапхьэу къалыгътэ егъэ-джакӀуэм. Методикэ и лъэны-кыуэкӀэ щӀлӀгъэкъуэн щегъуэт

республикэм и егъэджакӀуэхэм я щӀэныгъэ здыхагъахьуэ ин-ститутым (КЧРИПКРО) и адыгэбзэ къудамэм, Черкесск къалэм и адыгэбзэ егъэджа-кӀуэхэм я методическэ зэгъуэ-ныгъэм, Хьэбэч Умар и цӀэр зезыхьэ педагогическэ учили-щэм и егъэджакӀуэ нэхъы-жыфӀ Ажий Сарэ и деж. «Иужьрей илгъэсир хэмыту, Сарэ илгъэс къэс къытхуэкӀуэ-урэ егъэджэныгъэ лӀамалыщӀлӀ-хэм дышигъэгъуэзэурэ къе-кӀуэкӀлаш. Апхуэдэ къабзэщ КЧРИПКРО-м ди щӀэныгъэ зэрыщыхэдгъахьуэр. Фэры-щӀыгъэ лъапкы хэмылту жыс-лӀнши, зыгуэр щӀлӀуэ къэсцӀы-хуныр си гуапэ дьдэщ», — къыддогуашэ Светэ.

Апхуэдэ бгъэдыхэкӀлэм и щапхьэу, егъэджакӀуэм и гъэ-сэнхэм илгъэс къэс адыгэбзэкӀэ зэпеуэхэм увыпӀэ щхьэхуэхэр къыщахь къалэм, республикэм деж. Апхуэдэщ Жьакуэ щыщ егъэджакӀуэ нэхъыжыфӀ Мам-хэгъ Владимир и къуэрылтых-хэу Мадинэрэ Динэрэ. Псом хуэмыдэу Динэ ипэ увыпӀэхэр кымилыӀэу илгъэ дигъэкӀы-къым. Мы гъэм абы лъапкы-бзэ щӀэныгъэкӀэ бгъуэрыуващ Светэ и нэгъуэщӀ еджакӀуэ цыкӀуэ — Урым Дианэ. Абы япэ увыпӀэр республикэм къы-щылтэшащ.

«Болъагъу зи быным, къуэ-рылтыху-пхьурылтыхуэм къадэ-лажьэ унагъуэхэр. Мамхэгъ Владимир тхылгъхэр, бзэм те-ухуауэ газет, журнал тхыгъэхэр тхуэхуэхьэс, къыдет зэпыт. Болъагъу и щӀлӀблэм зэрыхуэ-сакыыр. Апхуэдэ къабзэщ Ди-анэ и анэшхуэ Урым Светэ. Лъапкыбзэр и къуэрылтыхуэм ялӀэщӀэмыхуным хуогузавэ, къызэрыддӀлӀыкыуфынумкӀэ къытщӀлоупщӀлӀ зэпыт. Апхуэдэ адэшхуэ-анэшхуэхэраш нобэрей

ди лъапкыбзэр зыщыгугъри, зэтэзылгыгъэри», — егъэбел-джылы Светэ.

ЕгъэджакӀуэм жиӀэм щыхьэт тохьуэж зи гугъу тщӀа сабий-хэри. Я егъэджакӀуэм дыхуэзэ-ну, къалэм деж адыгэбзэ зэ-рыщрагъаджэм дытепсэлгы-хьыну я еджапӀэм дызэры-кӀуэнур къыщацӀыхум, хьы-джэбзитӀри я егъэджакӀуэм и гъусэу къытхуэзащ. ИкӀи къы-джаӀаш къалэми, къуажэми дэс дэтхэнэ сабийми зыхуагъэзэну зэрыхуейр. «Уи лъапкыбзэм нэхь лъапӀэ щылӀэкъым. Ар щӀалэгъуалэм зэхыхуны дыху-ейш. Уи анэдэлхубзэм нэхь лӀфӀ щылӀэкъым. Адэ-анэхэми захуэдгъэзэну дыхуейш я лъап-къым и бзэр сабийхэм лӀрамы-къылыну. Ди нэхъыжыфӀхэми, зыхуэзфӀлӀхэми зэхыхамэ ди гуапэт ди лъапкыбзэкӀэ пса-лӀэ телевиденэ, фильм хьэзыр-хэм, мультфильмхэм хуабжьу сабийхэр зэрыхуэныкыуэр. Дывгъэпсалъэ, дывгъэгупсысэ адыгэбзэкӀэ. Ди гуапэу дроп-салъэ ди лъапкыбзэм, дяпӀкӀэ къытщӀлӀхуэну щӀлӀблэми ар нэгъэсауэ зэраурылтыхьэнур хьэкъыщ!» — зы жьэу зэдыжа-лаш Динэрэ Дианэрэ. А псалъэ-хэм нэхь гуапэ сыт щылӀэ?!

ДауикӀ, апхуэдэ гупсысэ нэ-хуэр куэдкӀэ зи фӀыщӀлӀр Мыр-зей Светэщ. ЕгъэджакӀуэм и лэжьыгъэ ехьулӀэныгъэхэр шагъэбелджылы къалэ, рес-публикэ утыкум. Ауэ аракъым и гуащӀэм и щӀэин нэхъыщхьэу илгытэр. АтӀэ, и дерсым къы-щӀыхьэ, урамым къыщыхуэза и еджакӀуэ цыкӀухэм адыгэ-бзэкӀэ фӀлӀхьус кърахраш. Абы нэхь тыгъэ гуапэ дунейм темы-ту къыхегъэщ егъэджакӀуэм.

БЕМЫРЗЭХЭ Зураб.

Лъэуж дахэ къыгъэнагъ

Адыгабзэм изэхэфын, изэгъэшлэн лъапсэ фэзышыгъэхэм, нидэльфыбзэм илэшлугъэ клэлэджаклохэм зэхязыгъэшлагъэхэм зэу ашыщ Сэкий Мусэ Мэкьюао ыкьор (иахьрэт нэфы орхъу). Шыгъэх ащ фэдэ цыфхэр: намысышлоу, зэтеубытагъэу, ылэжырым уахътэм ышгъэхэ кырымыхымэ, ежы ыгъэлъэгъоныр шлоемыклоу, шлошгъэхыгъэхэу. Сэкиир ащ фэдэхэм зэрэащышхэр нафэ кьэху кыкълэныгъэ тхылгъэхэм, илофшлагъэхэм нэлуасэ уазыфэхуэклэ, зыдэлэжыагъэхэм, ригъэджагъэхэм кьалохэрэм узядэ-луклэ.

Сэкий Мусэ Къэбэртэе-Бэлыкьар Республикэми, Къэрэщэе-Щэрджэсми дэгъоу ащашлэ-штыгъ. Мэкьюмэшышлэ унэгъо кызырыклом кыхыуэхэгъэ клалэм гъэсэныгъэ дэгъу зэригъэгъотынымклэ Совет хабзэм ишлогъэшхо кьэкуагъ. Сэкий Мусэ гъэшлэ гъогу гъэшлэгъон кыкълугъ. Гурыт еджаплэми, Къэбэртэе-Бэлыкьар университетыми ащыригъэджагъэх, Къэрэщэе-Щэрджэс шлэныгъэушэтэкло институтым шлэныгъэлэжыуэ иоф шышлагъ, Къэрэщэе-Щэрджэс клэлэгъэджэ

институтым ипроректорыгъ, гъэзетэу «Черкес п л ы ж ь ы м» (джырэ «Черкес хэкум») иредакция шылэжыагъ. Сыд фэдэ Инаглэ зылоты, сыд фэдэ шгъэрылыгъ зегъэцакли, лъэпкыым, иофэу зыпылтым афэшыпкыагъ. Ишылэныгъэ шыщэу илгъэс 25-р егъэджэн иофым, научнэ иофшлагъэхэм афигъэ-шъошагъ. Ба ар, хъауми макла?

Кыгъээнэгъэ лъэужым урыплэжымэ, ар зэрэбэр кыбгүрэлэ. Еджэгъэшхоу, зы лъэхъанэ горэм зыдэлэжыагъэу, шлэныгъэ-ушэтэкло институтым ипащэу Темыр Рае итхылгъэхэм ашыщ горэм мырзуштэу щетхы:

«Адыгэ лъэпкыым кыхыкыгъэу филологии шлэныгъэхэмклэ апэу кандидат хуыгъэр Сэкий Мус ары. Зэо ужым ар СССР-м шлэныгъэхэмклэ и Академие бзэхэмклэ и Инсти-

тут шызэхэщыгъэ аспирантурэм члэхъагъ. Урыс еджэгъэшхоу, адыгабзэм изэхэфын зилахышхо хэзышыгъэхэ Н.Ф. Яковлевым ыналэ кытыригъэгъытэ Сэкиир ащ щеджагъ. Аспирантурэ ужми ахэм язэдэлэжыныгъэ лъагъэклогъагъ, адыгэ кьоджабэ зэгъусэу кызыдакълухъагъ, адыгабзэм хэхоныгъэшхо рагъэшлыгъ. Къуаджэхэм ягурыт еджаплэхэм алу-хэм клэлэджаклохэм адыгабзэр нахышлоу арагъэшлэным

лексика в кабардино-черкесском языке» зыфилоу кыдыгъэкыгъэр бзэхэм язэгъэшлэнклэ лъапсэ хуыгъэ. А. Гъуклэмыхъумрэ М. Сэкиимрэ «Адыгэ-урыс гуышлагъэр» зэхагъэуцуи, 1950-рэ илгъэсым кыдагъэкыгъэ.

Мусэ иофшлагъэу кытфигъэнагъэр маклэп. Иуахъти, ыкълуачи яблэжыгъэп республикэм иеджаплэхэм бзэр ащыгъэхышхыт клэлэгъэджэхэм ягъэхъазырынклэ. Анахъуэ

тегъэпсыхыгъэ зэдэгъушыгъэху-хэмрэ зэиу-хэмрэ бзу Сэкиим зэхышхыгъэх.

ащклэ бэ зишлагъэр Къэрэщэе-Щэрджэс Республикэм иклэлэгъэджэ институт зыщлэжыэр, проректорэу, лъэпкы филологиемклэ факультетым ипащэу зыщэтыр ары. Тызэрытхэрэ, тызэрыгушылэрэ нидэльфыбзэм хэхоныгъэ зэришыгъэр Мусэ фэдэ цыф иушхэм яшлу-шлагъ.

Сэкий Мусэ ибын-унагъо мыщ дэжыым тыкытемыгу-шылэныр мытэрэзэу хуышт, сыда плэмэ унагъом ис пэпчэ бзэм изэгъэшлэн илахъ хышлы-хъагъ. Ащ ишхыгъэу Сэруева Марие тюркыбзэхэмклэ еджэгъэшхоу шытыгъ, ари Къэрэщэе-Щэрджэс клэлэгъэджэ институтым филологиемклэ ифакультет шылэжыагъ. Зэхыгъэхуэсэхэм адыгабзэмрэ кьэндзалыбзэмрэ язэхэфынклэ лъапсэ агъэтлы-лыгъгъэу плытэмэ хуышт. Нымрэ тымрэ ялэуж дахэ яклалэхэми лъагъэклогъагъ. Илгъэсыбэ хуыгъэу япшгъашыу Светланэ университетым шырегъаджэх, яклалэу Аскэри илгъэс пчыагъэрэ а университет дэдэм шылэжыагъ.

ТУАРШЫ Ир.

Егъэджэныгъэ Іэмалышлэхэр си Іэпэгъуу...

Иджырей зэманым зэхуэ-кыныгъэшлэ хьэлэмэтхэр здыщеклуэк, кьэралыр творческэ цыху хуэныкыуэщ. Япэрей (традиционнэ) еджэныгъэ бгъэды-хьэклар еклужкыым иджырей стандартышлэхэм (ФГОС). Шэчиншэу, гъашлэм деклуу, зэфлэкл ялу кьэгъэгъэдхын хуейш шлэблэр. Ахэр ащ дзыху-риджэр «Наша новая школа» мурадышлэм.

Еджаплэ кьэс и кьалэн нэхышхыгъэх егъэджэныгъэр нэхгъэшлэгъуэн, удзыгъэхъаху гъэпсыныр, еджакуэхэм я творческэ зэфлэклым зегъэужыныр икли еджакуэхэм ягуэа шлэныгъэр адэклэ гъашлэм кышча-гъэсэбэныкыфу гъэсэныр. Ахэр нэгъэсауэ гъэгъэшлэ шыху-нур еджэныгъэм и бгъэдэ-хьэклар зэхуэа хуэмэщ, Іэмалышлэхэр кьэдгъэсэбэпмэщ.

Сэ сыздэлажэ еджаплэм илгъэс бжыгъэ хуауэ Іэмалышлэ гъэшлэгъуэн куэд кьэгъэсэбэп еджэныгъэми гъэсэныгъэми яхьэллауэ икли ехуэлэныгъэф-хэри дилэщ. Егъэджаклуэ куэд-ым я дерсхэр ирагъэклуэк Іэмалышлэхэр, компьютерыр кьагъэсэбэпурэ: урысыбзэмклэ, инджылызыбзэмклэ, химиемклэ, есэпымклэ, физикэмклэ, пэщлэ-дзэ классэхэм деж.

Адыгэбзэмклэ методист Іэ-натлэм илгъэситху хуауэ срола-

жэ. А зэманым кьриубыдэу, сэ селэжыащ «Внедрение проектно-исследовательской технологии в учебно-воспитательный процесс» темэм. Нэгъуэщлэ предмет псоми хуэдэу Іэмалышлэхэр адыгэбзэ дерсхэми, классшыб лэжыгъэхэми кышчыгъэсэбэпыхъэхэщ. Еджа-куэхэм шлэныгъэ ягъэгъуэты-ным шыгъуу, сабийхэр адыгэ хабзэхэм шлэпкылыныр сэбэ-пышхуэщ.

Си дерсхэм кышчыгъэсэбэп Іэмал нэхгъэшлэгъуэн дыдэхэм ящышхы проектнэ-кьэ-хутэныгъэ лэжыгъэр. Мыбы и лъабжэ нэхышхыгъэу кьэувыр егъэджаклуэм кьарит дерс закьуэмклэ зэфлэмыкыфу, езы еджа-куэхэми шлэныгъэ зрагъэгъу-этыфу егъэсэныраш. Нэгъуэ-щлэ жыплэмэ, шлэныгъэ хьэзы-рыр гъэмэщлауэ, езыр-езыру кьахутэфу гъэсэн.

«Сэбгъэсэнэу уэ ухуеймэ зы-гуэрым,

Хуэм-хуэмурэ сыгъаклуэ...
Зэ, зэныгъэпыхъэх...

Сэгъэлэб, си Іэклэ згъэуыд,
Сэгъэдэлэу, и мэм сэгъэпэм,
Хъунуи, и Іэфлагыым зэ
сэгъэпэм...

Уа, сыту куэдыщэ кьэз-
гъуэтыфыну сэр-сэру!»

Проект псалгъэр дэрклэ шлэ-кыым. Щлэра Іэмалым и бгъэ-дыхьэклар, и кьэгъэсэбэпыхъэ-

раш. Еджакуэхэм я гупсысэ-клэмрэ я псалгъэкларэ зэпы-мычу егъэфлэклэуныр, я акы-лым зегъэужыныр, гуп-гупу зэдэлэжыагъу гъэсэныр — мы-хэр ащ Іэмалым и мурад нэхы-шхыгъэхэр.

Дигу кызыреуэнщи, иджы-рей зэманым тхылгъэ еджэу бгъуэтыныр мащлэ дыдэщ. Абы кыхыкылэ, кьэхутэныгъэ лэжыгъэр хуабжыу сэбэпш шлэблэм я тхылгъэ еджэным зегъэужыным. Еджакуэхэм и лэ-жыгъэр нэгъэсауэ игъэгъэшлэн папшлэ, ар библиотекэм деж шылэжыэн хуей мэху. Проектнэ-кьэхутэныгъэ лэжыгъэр кышчызогъэсэбэп етхуанэ классым хэс еджакуэ цыкълу-хэм я деж, уеблэмэ яфлэгъэ-щлэгъуэн дыдэу. Нэхгъэ кьэгъэ-сэбэпыхъэхэ анадэлэхуэбэ дерсхэм дежи. Псалгъэм папшлэ, адыгэ Іуэрыуатэр джын яуха нэужь унэ лэжыгъэу, нарт лыхуэж ягу ирихьам теуухуэу щхъэж езым и проект цыкълу игъэхъэзырыну пщэрылыгъ яху-зошлэ. Е классыр гупу согуэши-ри, гуп кьэс лэжыгъэ кьалгъэс: «Адыгэ псалгъэхъэр», «Псын-щлэрыпсалгъэхэр — бзэм зе-зыгъэужышх», «Ди дадэ и кьуа-жэхъэхэр». Я лэжыгъэхэр аль-бому, папкэу, стенду зэхуэжэ-сауэ кьрахьэлэж икли я проек-тхэм утыкум шыхъэт шыто-хуэж. Проектыр зрагъэхъэзы-рыр лъэбакъуэ бжыгъэу зэх-этш. Абыхэм зэкълэжыкълуэклэ тэрзэ ялэжу, псори гъэгъэшлэгъуэн

шытш, ауэ еджакуэхэм нэхгъэ-яфлэгъэшлэгъуэныр — иужы-рей дыдэр — лэжыгъэр налуэ здашлэраш (защита проекта), иджы шлэуэ кьэжыауэ «презента-та» жыхуэтлэраш. Лэжыгъэу ягъэгъэшлэам жюрим хэтхэм уасэ хуащлэ проектым и лъэ-ныкыуэ псоми гу лытапхъэу-рэ. Си еджакуэхэр сыт шы-гъуи изогъасэ: мурад ягъэувы-фу, а мурадыр зэрагъэгъэшлэ-фынухэр налуэ ящлэфу, нэхы-шхыгъэр кыхыагъэбелджы-лыкълуфу, зэрагъэпщэфу, я лэ-жыгъэр ягъэлэжыгъэуыфу, гу-ным и пащэу е гъэгъэшлэауэ шытыфу, зыхэт гупым зыдагъэ-кълуфу, еклуу псалгъэфу.

Си дерсхэр нэхгъэ купшлэ-хуэн папшлэ, Іэмал имылуэ изопх нэгъуэщлэ предметхэм. Кьапшлэуэ, урысыбзэмрэ тхы-дэмрэ. Ахэр узыфлэмыкыжы-ну дэлэпыкыуэгъухэщ дерсыр нэхгъэ гурылуэгъуэ, гъэшлэгъуэн хуэн папшлэ. Ишхыгъэ классхэм «История и культура КЧР» предметыр илгъэс бжыгъэ хуауэ язэгъэджэ адыгэбзэм хуэдэ кьабзэу, си псэм флэплэ дыдэу. Адыгэ лъэпкыым теуухуэу зэхуэсхъэса материалхэр кыс-щыбопэ адыгэбзэ дерсхэм деж. А предметлэри зэлхуэу проек-тно-кьэхутэныгъэ лэжыгъэу язэгъэщлэ еджакуэхэм. Си еджа-куэхэр хэтхэт районым щек-луэклар кьэхутакулэу ныбжы-шлэхэм я конференцим. Рес-публикэм щеклуэклар кьэхута-кулэу ныбжышлэхэм я «Шаг в будущее» зэпеуэм — етхуанэ увыплэ кышчытхыащ. Лэжы-гъэм и темэр «Адыгэ шхыны-гъуэхэр узыншагъэм зырышхы-пэр». 2011 гъэм — адыгэбзэклар езыхъаджэхэм я «Учитель го-да» район зэпеуэм етхуанэ увы-плэ кышчытхыащ. Адыгэб-зэ дерсхэм кышчызогъэсэбэп сэр-сэру зэхэзгъэуэу опорнэ

схемэхэр, таблицэхэр, урысы-бзэклар шылэхэр кьэзгъэсэбэп, зээдзэклар шыкълэрэ. Мыхэр сэ-бэпш нэхыфлу темэр ягу ирау-быдэным папшлэ: темэ яджым гурылуэгъуэу нэхышхыгъэу кы-хагъэбелджылыкълын хуейхэр кышчыгъэлэжыагъуащ схемэм деж. Ахэр еджакуэхэм ират-хэ гурылуэгъуэхэр здыщызэху-ахъэс тхыпс цыкълуэхэм икли нэхгъэ тыншу зрагъашлэ. Иджы-рей зэманым ди бзэм и етхуанэ псалгъэу кыхыкыа Интернет-ри си Іэпэгъуу солажыкэ. Ар ху-абжыу сэбэпш егъэджаклуэм и лэжыгъэр нэхгъэ егъэфлэклэу-нымклэ. Жагъуэ зэрыхуэши, нэгъуэщлэ егъэджаклуэхэм нэх-рэ нэхгъэ гугъу дохъ адыгэбзэ езыхъаджэхэр, сыту жыплэмэ адыгэбзэклар кьэбгъэсэбэпны Іэмалу мащлэ дыдэщ кыды-кылар. Абы кыхыкылэ сэри Интернетым деж сайт кызыз-гъэгъэшлэ адыгэбзэ егъэджа-куэхэм папшлэ: proshkolu.ru — Клуб учителей черкесского языка и литературы. Мы сай-тым хэт и Іэрыклар ирилхъэ-фынуу е кыгъэсэбэпныфынуу (обмен опытом). «Адыгэбзэр гуыгъу, дауэ а предметыр кы-хъаппа», — шыжагъэклар — си псэм флэплэ дыдэщ, ар езы-гъэджэм, симыпсэуфын кыс-щыбопэу яжызошлэ. А предметым апхуэдиз фылыагъуныгъэ зэрыхуэшир зи фышлэр сэ си закьуэжыым, атлэ сыхуейт я цлэ кыслуэну, фышлэгуапэ яхуэ-щылыну еджаплэм адыгэбзэклар сезыхъаджэхуэ Мамбэт Розэ Іэубэчыр и пхъум, Псэун Ма-рие Малаыч и пхъум, егъэджа-кулэу Іэнатлэм сыхуэзыгъэса, а предметыр фылуэ сезыхъэлэ-гъуа педколледжым адыгэбзэ-клэ и егъэджаклуэ Ажы Сарэ.

МЫЖЕЙХЭ Маргаритэ.
Инжыджышхуэ курыт
еджаплэ.

*Адыгэбзэм и Гуэхур зы махуэ
Гуэхукъым. ТкIуэпс-ткIуэпс
зэхуэтхэсэ, шIэблэм шIэину
кIахуэдгъэнапхъэ шытыкIэи
ар. Ар фIыуэ зыцIыхур ди егъэ-
джакIуэ нэрытхэраи. Абыхэм
кIыбжакIафынуи бзэр нобэ
сыт хуэныкIуэми, Iэмал зы-
хуицIышIэри. Апхуэдэи нобэ ди
псалъэгъу тIа, Къэрэшей-
Черкес университетым и ады-
гэ-абаз кафедрэм и профессор,
тхакIуэ, ди егъэджакIуэфI
БакIуу Марие.*

— Марие, нобэрей егъэджакIуэхэм адыгэбзэм хуалэ еп-
лтыкIэм шыгъуазэ дыхуэпшIамэ
ди гуапэт.

— Адыгэбзэр, анэдэлхубзэр
— ар адыгэ лъэпкъым и гупсэи.
Бзэр шымылэмэ, лъэпкъри шы-
Iэкъым. Бзэр лъэпкъыр зегуры-
зыгъауэ, зэзышалIэ, и тхыдэр,
и шэнхабзэр зыхуэмэ Iэшэ нэ-
хышхъэи. Ар кIызыгурымы-
Iуэн шыIэуи кIышIэпIынкъым.

Хэти фощIэ, ар икIи шэху-
къым, ди лъэпкъым гурэ псэкIэ
бгъэдэт, хузэфIэкIыр хуишIэу,
лъэпкъ гукъеуэхэр зыхишIэу,
абы хуэлажъу адыгэлI, адыгэ
бзылхуэгъ нэхсэри кIызырэт-
хэтир. Ахэр псори шхъэж
хузэфIэкIыр бзэм хуишIэну и
ужь итI армыхуэмэ, псори зы
мурад хэхам, зы лъэпкъ Iуэху-
гъуэр кIэлэтынм телажьыхъуэ
шыткъым.

Лъэпкъ унафэр дэтхэнэми и
пщэрылгъ, тхузэфIэмыкIын

Адыгэбзэр джыныр егъэфIэкIуэным и кIуэрабгъухэр

кыттыхъури эфIэтхыпхъэи,
ди лъэпкъыр тхъумэну дыхуей-
мэ. ЮНЕСКО-м дэ ди лъэпкъ-
ри, Кавказым шыпсэу нэгъуэшI
лъэпкъхэри, лъэпкъ кIуэдыжхэм,
хэшыпсыхыжхэм дыхагыхъаи.
Абы кIелытгъ: лъэпкъым фIыуэ
яхэлъ псори яфIэкIуэду. Абы
папшIэкIэ, сабийм и анэдэлъ-
хубзэмкIэ шIэныгъэ псоми нэ-
Iуасэ зыхуишIыныр кышIидзэн
хуейуэ. ЮНЕСКО-м и хьэрэчэт-
кIэ учебникышIэ кIыдагъэкIхэм
я мурадыр араш: анэдэлхубзэр
урысыбзэри зэхуэдэу куууэ
джын хуейуэ. Сыт хуэдэ предмет
ямиджми, уеблэмэ урысыбзэри
шаджкIэ, лъэпкъ хабзэхэр
кIуэцIрыкIыу, абы нэIуасэ
хуишIу шытын хуейш.

— АтIэ, сыт хуэдэ Iэмал нобэ-
рей ди егъэджэныгъэр, адыгэ
унагъуэхэр, сабийхэр зыхуэ-
ныкIуэу кIэпIыгъэр?

— Адыгэбзэр джыныр
егъэфIэкIуэн папшIэ, мыхэр лэ-
жын хуейш.

1. Адыгэбзэр джыныр егъэ-
фIэкIуэным хуэмлэжъэфын зы
адыгэ шыIэкъым. Япэрауэ, адэ-
анэм я быным Iурапхъэн хуейш
сабийм кIыдалъхуа и анэдэлъ-
хубзэр, абы и IэфIагыр, и кIа-
рур зыхрагъашIэу. Анэ-адэм я
сабийм хуагъафIэ я гурышIэ
IэфIхэр, анэдэлхубзэншIэу зы-
хегъэбгъэшIэнкIэ Iэмал иIэ-
къым. Апхуэдэу шышIыткIэ, ады-
гэбзэр джыныр егъэфIэкIуэныр
кIызышIэдзэн хуейр унагъуэ-
раш, сабийм IыгъыпIэхэраш.
Цыху зэхуэсыпIэхэм анэхэм я
нэхыбэр я бынхэм зэрэпсалъэр
урысыбзэш. УрысыбзэкIэ са-
бийм жриIэр зыхишIэркымы,
анэри кIэгъэуагъэр. Мыпхуэдэу

сэ зэ сыхуэзаш Черкесск авто-
бус кIэувылIэпIэм. Февралым
икIэ махуэхэт. Уэс ткIужхэм псы
кIына зи шхъэфэр тештIахэм
хыдджэбз тыкIыр цыкIум, ахэм
теувэрэ, егъэшашIэ, дихъхыпэу.
Анэми абы зыгъэриуцIэпIыжым
тоукIытыхэри жрелэ урысыб-
зэкIэ: «Не наступай в лужу». Зэи,
Iоуи, шэи жриIаи, аршхъэкIэ
хыдджэбз цыкIум зыри зэхих-
къым. ИтIанэ ин дыдэу тегуэ-
уаш: «Кому я сказала, не насту-
пай в лужу!». Хыдджэбз цы-
кIур и анэм кIыбгъэдэлъадэри
кIеушIаи: «Сыт, мамэ, жы-
пIар?» — жери. Шыгъахэр псори
зэшIэдыхъашIаи. И сабийм бгъэ-
дыхъуэ, «сыбогъэуагъэ, ар
дахэ?» — шэху цыкIуу жриIа-
тэмэ зэфIэкIат.

2. ФышIэдэлъут телефонкIэ зэ-
рызэпсалъэхэм. Я анэ кIэзыл-
хуам урысыбзэкIэ йопсалъэ. —
«Мама, привет. Хорошо, хоро-
шо. Пока. Я заеду». Адыгэхэм
нэхьэр нэхь фIэхъус нэхьыбэ зилэ
дунейм, японхэр мыхуэмэ, тет-
къым. Ахэр елгыташ цыхум и
ныбжым, и IэшIагъэм, здыже-
пIэм, шыжепIэ зэманми. А
фIэхъусхэр псоми япэш. Араш
кIэзыгъэлыгъуэр уи гъэсэны-
гъэр, уи адыгагъэр зыхуэдэр.

Ахэр зэгъэшIэныр унагъуэм
кIышышIидзэн хуейш, адэ-анэм,
анэшхуэ-адэшхуэхэм я шапхъэм
шIэту, фIыр, дахэр зыхишIэу
кIэзэдджын хуейш. Сабийр зы-
гъасэр адэ-анэм и шапхъэрш.
Адэ-анэхэм зышагъэгъушIэн
хуейкъым мыр: сабийм и анэ-
дэлъхубзэмкIэ ильэситI-шыкIэ
кIышIэр ильэс IлошIым нэскIэ
пхуэзымгъэцIыхуным хуэдизш.

Бзэм и гуапагъэр, и дахагъэр

ахэмрэ я гъэсакIуэхэмрэ я шап-
хъэхэмкIэ, зэхакхэр жалэжурэ
бзэр куууэ яшIэ.

3. Сабийр садым кIуа нэ-
ужькIи, адыгэбзэр абы фIыуэ
ишIэным гъэсакIуэхэр хуэлажъу
шытын хуейш. Сабий садым кIуэ
сабийхэр предмет псомкIи хуэ-
хъэзыру шытын хуейш еджапIэм
зэрышеджэном. Сабийхэр абы
нэIуасэ шыхуохъу дуней ды-
кIэзыхуэреихъым, анэдэлъ-
хубзэмкIи, урысыбзэмкIи сабий-
хэм я жьэрыIуатгъэбзэм зегъэ-
жыным, я бзэ културэр кIэлэ-
тэным, есэнымкIэ гурыIуэгъуэ
нэхь тынш дыдэхэм шыгъэгъуэ-
зэныр. Зэи зышыбгъэгъушIэ
мыхуишIэ мыр: анэдэлхубзэр
фIыуэ зышIэм, адрей бзэхэри
нэхь шIэх кIеуыдыр. Сабийм
хьэрфхэр ишIэу, пычыгъуэхэм,
псалъэ нэхь тыншхэм кIеджэфу
еджапIэм шыхъэн хуейш. Са-
бийр джэгугуэр шIэныгъэр зылэ-
регъыхъэ.

4. Сабийхэм, еджапIэм зи
шIыхъэгъуэхэм, шIыхъэхэм
шхъэкIэ машIэ дыдэш сабий
литатурэу шыIэр. Сабий лите-
ратурэр я ныбжкIэ яхуэфашIэу,
удихъэхуэ гъэшIэрэшIауэ, мын
дыдэхуэ шытын хуейш, адэ-анэр,
гъэсакIуэр кIызыхуеджар сурэт-
хэм еплъурэ кIыжаIэжыфын
папшIэ. Сабийхэм я журналхэр
удэзыхъэхш. Арагъэххэш яльа-
гъури зызыхуагъазэри. Мыр
проблемэ ин дыдэ, нэхьышхъэ
дыдэу кIызобж ди анэдэлъхуб-
зэр джыныр егъэфIэкIуэным ды-
хуэлэжъэну дыхуеймэ. ХэткIи
гурыIуэгъуэш: мыр ахышэм нэс-
мэ, кIызырэуыиIэжыр. Ауэ
лъэпкъ ушыгъуагъэ, хэкIыпIэ
хъунухэм ульыхъуэн хуейш.

Куэд еджэм куэд епIыху. Худо-
жественнэ (дахэгъэпс) литерату-
рэм еджэным ди шIэблэр нэсу
дегъэхъхын хуейш.

Сабийр япэ классым кIышы-
шIэдзэу тхыль еджэным дихъэ-
хуэ, псыншIэу кIеджэфу емы-
сэмэ, иужькIэ еджэныр кIахъэ-
лъэкIыр еджапIуэхэм. Мыбы адэ-
анэхэри, егъэджакIуэхэри, биб-
лиотекархэри зэпыу имыIуу хуэ-
лажъу шытын хуейш.

5. Анэдэлхубзэр джыныр
ефIэкIуэн папшIэ, сыхъэт бжы-
гъэхэри нэхьыбэ яшIыжыным
шIэкIуэн хуейш. Сыхъэтхэр зэ-
рымашIэм кIыхъэкIуэ, егъэджа-
кIуэхэм яшIэфыну куэд абы
кIыпонэ. Ихъуреагъыр кIэп-
кIухъкIэ, куууэ пхуэджыну ады-
гэбзэр?

6. Ильэс зыбжанэкIэ предмет-
хэм хыгъыхъауэ адыгэ этикетыр
яджу шыташ. Иджы ар хьэрэ-
кIуагъэ дахуэжаш, шэху-нахуэ-
ми еджапIэ гуэрхэм здайыгъми.
Ар псори зыхуэныкIуэш, ар гъэ-
сэныгъэм и дерс хэхаш.

7. Сабийм IыгъыпIэм кIышы-
шIэдзэу еджапIэми дэтхэнэ дер-
сри удэзыхъэхуэ, гукIынэжу,
дэтхэнэ сабийм арэзыныгъэрэ
гуфIэгъуэрэ кIыхуишIу шытын
хуейш. Удэзыхъэх лэжыгъэхэр,
джэгукIэхэр кIышыгъуыгъэсбэ-
пыфын дерс шыIэкъым. Абыхэ-
ми бзэр фIыуэ ярегъэлыгъуэ, ар
джыным дрегъыхъэ.

8. Дэтхэнэ егъэджакIуэми
иджырей зэрырагъаджэ техноло-
гиешIэхэри, компьютернэ техно-
логиехэри кIагъэсбэпу шытын
хуейш.

9. ЕгъэджакIуэ IэшIагъым ди
лъэпкъым и гупэр хуигъэзэн
хуейш. Абы хуеджэн хуейхэш
нэхьыфI дыдэу еджахэр, сыту
жыпIэмэ ахэм дэ дзыхъ яхуодшI
ди шIэблэр. Ди лъэпкъыр, ди
шэнхабзэр ипэкIэ кIуэтэну ды-
хуеймэ, ди бзэр, ди тхыдэр
дджыжын хуейш, ди тхыдэ ду-
ней псом шикIухъахэр зэхуэзы-
хъэсыжыфын шIэныгъэлIхэр ди
шIэблэм кIахэкIын хуейш.

*ЕнсIэлар
БЕМЫРЗЭХЭ Зурабш.*

Бзэмрэ лъэпкъымрэ

*Лъэпкъыр лъэпкъ зышIыр и
бзэраи. Бзэр ушмылэжмэ сабий
ибзэ, хъэсрэту дунейм кIыте-
нам ухуэдэи. Уи адэжъхэм
IышIыгъуэхэм кIыпхрэхъуэ,
кIыпIэшIалъхъа бзэр бгъэкIуэ-
дыжари, лъэпкъым и шIэин
Iаабжэбэр Iипхари — тIури
зыи. Бзэм и кIуэпсхэр кIызде-
жъэр сабийм и дежиш. Цыхур
сабийхэр, анэшэм, адэ ушцием,
анэшхуэ гуицкъу уэрэдхэм, та-
урыхъхэм я гъусэу зыхуиубыда
бзэраи и анэдэлхубзэу кIыдэ-
гъуэгурыкIуэр, дунейм тетыху-
кIэ зэрыгупсысэр.*

*Мы гупсысэхэм дыхуэкIуаи,
адыгэбзэкIэ е II-нэ еджапIэм и
егъэджакIуэ Ажыиэхэ (Бол-
жастхэ) Белэ Мэхъмуд и пхъум
депсалъыпIэкIэрэ. Белэ ильэс 13
хъуауэ иролажъэ лъэпкъыбзэм.
Адыгэбзэм и кIуапIэхэри, Iэ-
малхэри нэгъэсауэ епIыху.
Пэжиш, мы еджапIэм зэрыцы-*

*лажъэрэ ильэс ныкIуэиш ири-
кIуар, арами, и акыпIэкIэ, егъэ-
джакIуэ гуацIэфIагъэкIэ зыдла-
жъэ гупым я дежиш, Черкесск
кIалэ утыкуми пшIэрэ фIы-
цIэрэ кIышIилэжъагъэхэи. Ар
зи фIышIэрэ и Iуэху бгъэдыхъэ-
кIэраи, и лэжыгъэ хьэрраи.
Дауэми, ди зэпсалъэныгъэм кIы-
кIуа гупсысэхэм ди шIэдэжы-
кIагIуэхэр цыдгъэгъуазэни.*

— Белэ, сабийхэм адыгэбзэм
хуалэ бгъэдыхъэкIэмрэ абыхэм
Iэмал уазэрыбгъэдыхъэмрэ и
гугъу кытхуэпшIамэ ди гуапэт...

— Мы еджапIэм деж адыгэб-
зэкIэ егъэджакIуэу лажъэр сэ-
раш. Япэ классым шышIэдзэуэ,
е 10-нэ классым нэс изогъаджэ.
Сабийхэр лъэпкъыбзэм дауэ ху-
шытынуми зэлыгъар балигъхэ-
рауэ солгытгэ. Пэжиш, гугъуехъ
уздрымыхъэлэ шыIэкъым, ара-
ми сабийхэр шIэбгъэжъуэншэн
шыIэкъым бзэр зэрамыцIы-

хумкIэ, зэрыхуэмыушымкIэ.
АбыкIэ жэуаплыгъэр зыхъыр
дэраш, балигъхэраш.

Адыгэбзэ дерсхэр зыфIэ-
мыфIышэ еджапIуи сышри-
хъэлIа хъуаш, ауэ абыхэм за-
лымыгъэкIэ сапэшIэувакIым,
атIэ дахагъкIэ я псэр кIызыры-
стхъэкIуэным и ужь ситаш.
Пэжиш, дапхуэдэ Iэмалым ухуэ-
мыкIуаи, ар бгъэдыхъэкIэ
ткIиягъэкIэ шIэбгъэбыдыхы-
жыпхъэш. Сэри сыегъэджакIуэ
быдалуэу шыжаIаи хъуаш, ауэ ар
и шхъэусыгъуэу Iэмал сызы-
хуэкIуахэр зэгъэтылIыпIэкIыым.
Абы и фIышIэш нобэкIэ лъэп-
къыбзэм хуемыджэ сабийр ар
зыфIэмыфIэр еджапIэм зэры-
шIэмысыр.

— АтIэ, зи гугъу пшIы Iэмал-
хэр сыт хуэдэ?

— Мы еджапIэм лэжъэн
шышIэдзэр 2012 гъэм и фокIадэ
(сентябрь) мазэраш. Зэрыгуры-

Iуэгъуэши, еджапIэм и уна-
фэшIэхэми, адэ-анэхэми я гум
сынэсын хуейт, си Iуэхури зэ-
гъэкIуэтэпхъэт, сабийхэри си
дерсым хуэзгъушIыпхъэт. Ара-
ти, мурад сшIаи Черкесск кIа-
лэм «Гостеприимный Кавказ» и
фIэшыгъэцIэу зэхъэзэхуэ екIуэ-
кIым сыхъэтыну. Ар теухуат Кав-
казым шыпсэу лъэпкъхэм я шэн-
хабзэм, лъэпкъ хабзэхэм.

Адыгэ нысашэр зыгъэлыгъуэ
теплэгъуэ дгъэхъэзырри, зэпе-
уэм шыдгъэлыгъуаш. Абы и
дахагъ хъуар плъагъун хуейт.
Зэпеуэм етIуанэ увышIэр кIыт-
хри дыкIэкIуэжаш.

Мы зэманым нэгъэсыну со-
лэж «Азбукэм и дэлэпыкIуэгъуэ»
зыфIэсша тхылым. Абы хэз-
гыхъаи сабийхэм сэбэп яхуэ-
хъуну лэжыгъэхэр, ушцихэр,
чэнджэшхэр. Азбукэр шеб-
гъэджкIэ а тхыль цыкIур хуаб-
жыу сэбэп кытхуэхъунуш.

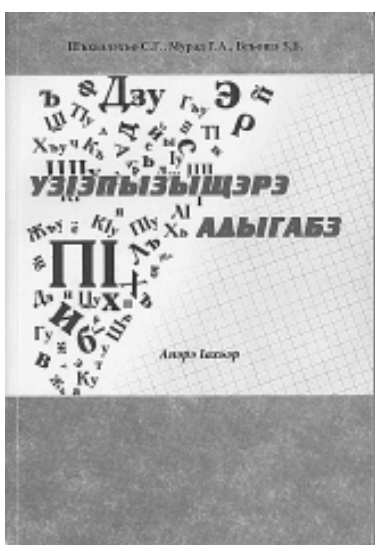
Абы кIышымынэу, е 2 — 4-нэ
классхэм кIышагъэсбэп хъуну,
лэжыгъэ зэхуэхъсахэр зэрыт
тхыль шхъэхуэ зэхэслъахуэ
шыIэш. Апхуэдэ кIабызэ «рабо-

чая тетрадь» зыфIаща тхыпс-
дэлэпыкIуэгъури. Абы итI бзэм
хуэгъэзэу лэжыгъэ гъэшIэгъуэн
зэхуэмиджэр. Зы газет тхыгъэкIэ
а псоми зэпкырыхуэу сыкытеп-
салъыхыфIынкIым, ауэ ахэр
тхыль шхъэхуэу кIыдэкIхэмэ ди
егъэджакIуэхэр нэIуасэ хуэжъунш.

Ахэр псори си дерсым кIы-
шызогъэсэбэп. Плъагъун хуейш
абыкIэ сабийхэр яфIэгъэшIэ-
гъуэну зэрылажъэр. Мис апхуэдэ
Iэмал зэхуэхъсахэш нобэ дзы-
хуэныкIуэр. Сэ си шхъэ закъуэ
кIауэ закъуэкIэ кIэмынэу, ап-
хуэдэ лэжыгъэу хъуар здышIы-
зэхуэхъэса купсэхэр дIамэ,
тхыльхэр куэдэ кIыдэдгъэклэмэ,
хуабжыу кытхыпхъэпнут.

НэхьыфIыжт апхуэдэ лэжы-
гъэхэмкIэ дыздыздэгъуашэ Ин-
тернет кIуадамэ Къэбэрдей-Балъ-
кэри, Адыгэ Республикэми,
Къэрэшей-Черкесми зэхэту
дIамэ. АдыгэбзэкIэ егъэджа-
кIуэхэм ар сэбэп кытхуэхъунут.
ЗэрыжаIэши, Iуэхур шыкIуэгъэ-
нур псори дызэдэIэмэш.

*ЕнсIэлар
БЕМЫРЗЭХЭ Зурабш.*

«Узлэпызыщэрэ адыгабз»

Джары цлэу фашыгээр Адыгэ кээралыгьо университетым адыгэ филологием-рэ культурэмрэклэ ифакультет иклэлэегаджэхэу Шхьэлэхьо Сусанэ, Мурад Гошлэпэ ыкн Бгьошэ Зарет ялофшлагэ. Ар адыгабзэмклэ клэлэегаджэхэм ялэпылэгьу тхылэу зэхагьэуцагь.

Тхылъым фонетикэм, лексикэм, лексикологием, гушылэ-гьэпсыным, бзэ лъэпсэ гушылэ-хэм ыкн бзэ лэпылэгьу гушылэхэм афэгьэхьыгьэ гьэцэ-клэнхэр кьыдэхьагьэх. Клэлэ-еджаклохэм егьэджон сыхьатым шаклугьэ грамматическэ материалым игьэпыгьэжынын тегьэпсы-хьагьэу лэпшлэн гьэшлэгьонхэр лэпылэгьум кьыщытыгьэх. Ахэр кроссвордых, ребусых, сэмэр-кьэу зыхэлъ упчлэх, джэгуклэ зэфэшхьафых. Лэпылэгьур, автор-хэм зэралгытэрэмклэ, гурыт еджаплэм имызакьоу, апшгээр еджаплэми шагьэфедэн алгэ-кышты. Адыгабзэмклэ олимпиа-дхэр, пчыхьэзэхьахьхэр ыкн кружокхэр зэхашхэ зыхуклэ тхылъым кьыдэхьагьэ тхыгьэхэр клэлэегаджэхэм клэлэеджакло-хэми кьашхьапэщтых.

лофшлагьэр лэхьитлоу гошгыгьэ. Апэр тхылъыр кьыдэкьыгьэхэу тыкьызытегушылэрэр ары. Ятлонэрэм синтаксисымрэ стилистикэмрэ афэгьэхьыгьэ лэп-шлагьэхэр кьыдэхьащтых. Тхылъхэм кьадэхьэр материал-хэр адыгэ гушылэжьхэм, хыры-хьхьэхэм, титхаклохэм япрои-зведенихэм кьахьхьыгьэх.

Адыгабзэм иклэлэегаджэхэм ясыдрэ зэлуклэгьум кьышалорэр егьэджэнымклэ лэпылэгьу зэрэщымылэр ары. Ильэсыбэ

хьугьэу а тхьаурыхэр зэхэгьэх. Загьорэ есагьэхэу сыдми а зыр кьалоу кьыпшлэшлэ. Сыда-плэмэ кьыдэгьэкьын лэпым фэгьэзагьэхэм кьалорэр нэмык. Сыдэу шытми, тхылъ лэпылэгьу дахэ шылэ хьугьэ. Текстэу дэт-хэри гьэцэклэнхэри гьэшлэгьон-хэу кьэтыгьэх. Ахэм шылэны-гьэм илэныкьуабэ кьыздэуабы-ты, узылэпашу гьэпсыгьэх. Таб-лицэхэр, схемэхэр узыфащхэу тхылъым шыгьэфедэагьэх, лэп-шлагьэм ышхьхэ кьагьэшхьып-кьэжьэу тхыгьэх.

Тхылъым кьыдэхьагьэ сурэт-хэр шьо зэфэшхьафхэмклэ мы-шылэгьэхэми, зыфэгьэхьыгьэ пкьыгьохэр икьу фэдиэу кьы-зэралотыкьырым элытыгьэу уасэ ялэ мэхьу. Гушылэм пае, «Лексикографир» зыфилорэ

лахьым кьыщытыгьэ материалыр клэлэеджаклохэм ямызакьоу, студентхэми, ныбжь зилэ цыфэу адыгабзэм изытет зэзыгьашлэ зышлэгьохэми ашлогьэшлэ-гьонышт. Гушылэм пае, 2006-рэ илэсым апэрэу адыгэмэ афэгьэ-хьыгьэу кьыдэкьыгьэ «Адыгэ (Черкес) Энциклопедием» кьы-щегьэжьагьэу врачэу Мамый Шамсэдинэ игушылалэу «Меди-цинэ терминхэм яадыгэ-урыс гушылалэ» зыфилорэм нэсыжьэу, зэклэ гушылалэу кьыдэкьыгьэ-хэм ясурэтхэмрэ яхьылэгьэ кьэ-бар клэлэхэмрэ мыщ дэбгьотэ-щтых. Ахэм ауж гушылалэхэм яхьылэгьэ гьэцэклэнэу «Зэфэ-шхьыс» зыфилорэр кьыкьлэлэ-кьло.

Лэпылэгьум узылэпызыщэрэ материалхэу адыгабзэм иегьэ-

джэн кьэзгьэпсынкьышт-кьэз-гьэбаиштхэр кьыдэхьагьэх.

Тхылъым иавторхэм ащыщхэм мы мафэхэм талуклагь, мыщ фэдэ лэпшлагьэм кьыфэкьонхэу зэрэхьугьэмклэ тьупчыгь.

— Лэпылэгьум итхын тыкьы-фэзышагьэмэ ащыщ клэлэегад-жэхэм яшлэшлэу кьыралоты-кьыхэрэр, ялэзыхэр, — кьелуатэ Му-рад Гошлэпэ. — Адыгабзэмклэ зэреджэхэр тхылъхэм адэт тек-стхэр жьы хьугьэх, еж тхылъ-хэри шылэныгьэм диштэгьхэрэп. Олимпиадхэр зэхатцэхэ хьумэ дгьэфедэшт материалхэр дьот-хэрэп. Клэлэегаджэм лэпылэгьу фэхьун зыпары шылэп.

Мы лэпылэгьур лъапсэ. Твор-ческэ еклэлаклэ, гушылэсаклэ клэлэегаджэ пэпчэ мыщ ри-хьыллэн ылгэкьышт. Уры-сыбзэмклэ мыщ фэдэ тхылъхэр шылэх. Мыр зэхэдгьэуцэ зэхьум ахэм тьаплыгь. Анахьэу А. Ар-сирий и «Занимательнэ грамма-тик» лэуытыплэ тшылэгьэр. Ащ нэмыкьлэу Интернетым и «Школь-нэ портал» тыхьагь. Ащ клэ-лэегаджэ пэпчэ ыгьэфедэрэ егьэдэжэклэ-шылэклэхэр кьыщи-тынхэ ылгэкьышт. Нэмыкьхэм яматериалхэри ыгьэфедэнхэу амал ил. А сайтым зыщызыт-хыгьэхэр шылэх, ау зэкьлэми яехэр нэкьых. Лэпкь хабзэм фэгьэхьыгьэ лэпшлагьэу зэхашхэрэм яхьылэгьэ материал нэмыкь арытэп.

Сыдэу шытми, лэпэрытхыр клэлэегаджэхэм зьэсэгьэлгэ-гьум агу рыхьыгь, кьыдэкьымэ зэралотыгьор кьысалагь. Еж-хэм ялэ материалхэмклэ тхылъым кьыхэлэжэньхэ зэралэкьыштыр зьэсэлэм, кьысфэзыхьыгьэхэри кьахэкьыгьэх.

— Курсхэм ащаджэнхэу кьэ-клорэ е тэ тифакультет кьы-члэхэрэ клэлэегаджэхэм яуп-члэхэм, яшлэгьоньыгьэхэм ялэ-тыгьэу мы тхылъыр кьыдэдгьэ-кьынэу хьугьэ, — кьелуатэ Му-рад Гошлэпэ. — Адыгабзэмклэ зэреджэхэр тхылъхэм адэт тек-стхэр жьы хьугьэх, еж тхылъ-хэри шылэныгьэм диштэгьхэрэп. Олимпиадхэр зэхатцэхэ хьумэ дгьэфедэшт материалхэр дьот-хэрэп. Клэлэегаджэм лэпылэгьу фэхьун зыпары шылэп.

Тилофшлагьэ шыклагьэ имы-лэу тлорэп. Ахэр кьыхэзыгьэ-щыштхэри кьэзылэштхэри клэлэегаджэхэр арых.

Тхылъ лэпылэгьоу автор ку-пым кьыдыгьэкьыгьэр ипчьа-гьэклэ 100 нылэп зэрэхьурэр. Ар мэкьлэ дэд зыгьэфедэн зылгэ-кьыштыр зэрэбэр кьызыдэп-лытэкьлэ. Арыш, ятлонэрэ лэхьыр кьыдагьэкьы зыхьуклэ а шыклагьэр агьэтэрэзыжыным тыщэгьыгь.

СИХЪУ Гошлагьэу.

Интернетри адыгабзэкьлэ «кьагьэгушылэшт»

Аужырэ илэсхэм ныбжьы-клэхэм яухьтэ инахьыбэ Интер-нетым еубыты плэми ухэукьо-щтэп. Ащ чэщи мафи имыкьы-хэрэм сыдэуцгьэу лэпкь гьэсэ-ныгьэм ишапхьэхэр ахэплэ-хьащтхэ? Мы упчлэм иджэуап кьэзыгьотыгьэхэр ыкн ар шылэ-

ныгьэм щыпхырызыщыхэрэр тиньыбжьыклэхэм ахэтых. Непэ нэлуасэ шьузыфэтшылэшт клэ-лэхэр ахэм ащыщых.

Шэуджэн Тимур пэуэлэу Яб-лоновскэм дэт гурыт еджаплэу N 5-р кьыухыгь, Мыекьопэ тех-нологическэ университетым ап-шгээр гьэсэныгьэ щызэригьэ-гьотыгь. Непэ Тэхьутэмыкьуае лэп шешлэ, культурэм и Унэу ащ дэтым иансамблэу «Удж» зы-филорэм хэт, ансамблэу «Нэфым» икьэшхуакьлэ. Ахэм адакьлоу, ти-ныдэлфьыбзэ дунэе Интернет хьытыум хэуцоным дэлажэ. Сайтэу «В Контакте» зыфилорэр адыгабзэкьлэ зэредэкьы. Иныб-джэгьухэу, инэлуасэхэу ар зы-шлогьэшлэгьонхэр лэпылэгьу кьыфэхьух.

Интернетыр тишылакьлэ пыгьэу зэрэхэтыр, ныбжьыклэхэм ащ охьтабэ зэрэагьэхьырэр кьы-дальгытэзэ сайтыр зэрадэкьынэу рахьухьагь. Ильэсым ехьугьэу ащ ууж итых, процент 90-р

зэрадэкьыгьах. Ау сайтым гьэкьлэжынынхэр фашыхэшт, иклэрыклэу лэп дашлэжынынэу мэхьу.

— Ныбжьыклэ куп сыхахьэу адыгэбзэ кьабызэкьлэ зэдэгьушылэ-хэу зызэхэсхьирэм, «тыбзи клэ-дырп, зытетэложьы» сэлэш, сегушхьысэ. Ау нэмыкь купым ныдэлфьыбзэкьлэ уадэгьушылэу ежхэр урысыбзэкьлэ кьыбдэгь-ушылэжьхэу е ялэуагьэр кьагу-рымылоу кьызыклэупчлэжы-хэрэм, сыгу мэкьлоды, — ело Тимур. — Бзэм фэгьэхьыгьэу нахьыжьхэр рыгушылэхэу бэ зэ-хэтхьирэр, ау а гумэкьыгьом идэгьэзыжынын тэрэзэу дэмыла-жьэхэу кьысшлэшлэ. Мафэ кьэс тишылакьлэ клэ горэ кьыхахьэ, ар тэры зыфашырэр, амалэу ти-лэхэм ахагьэхьоньым фэшлэ. Ау ар тшлогьэшлэгьон хьуным пае ныбжьыклэ «модэм» кьыхьан пае. Ныбжьыклэхэм уапэуцужымы зы кьыдэпхьыштэп, ар тэ тшхьэкьлэ тэшлэ. Зэдэзэкьлэхэм тызы-пылгыр Интернет хьытыум ады-габзэм «имодэ» кьидгьэхьаныр ары.

Цыфым ежэ зимылыгьэужьэу

адрэмэ лэпэ афишлэу бэрэ кьы-хэкьы. Гушылэм пае, бзэм фэгьэ-хьыгьэ зэхэхьэм ымакьэ лэ-тыгьэу кьыщыгушылэу, иунэ ихьажьмэ исабийхэм урысыб-зэкьлэ адэгьушылэрэр бэ. Ныбжьы-клэхэм алгьэгьурэр ары ашлэрэр.

Хьакьуй Руслан Инэм игу-рыт еджаплэу N 6-р кьыухыгь. Мыекьопэ кьэрэлыгьэ техноло-гическэ университетым апшгээр гьэсэныгьэ щызэригьэгьо-тыгь, аспирантурэм дэгьоу ше-

джагь. Мы уахьтэм диссерта-цием лэп дешлэ. Сайтым изэ-дэкьын шлогьэшлэгьонэу пылэ. Тимуррэ ежхьиррэ ягьухэлэ кьа-дэхьуным фэбанэх.

— лэпшлэныр апэ зетэгьа-жэ нахьыбэм тыстудентыгь. Абдзыхи, кьэбэрттай, бжэ-дгыни, клэмгуи тызэхэтыгь. Шхьааджэ ежэ илгышхьо тетэу зэдэкьынын ышылэщтыгь, зы гушылэр зытло-зыщэ зэблэгьт-хьужыщтыгь, — кьелуатэ Ру-слан. — Гушылалэхэм тызыфэе гушылэхэр адэтымыгьуатэхэу, клэлэегаджэхэм адэжэ тыклоуи кьыхэкьыгь. Уахьтэ зытешлэм, ныбжьыклэу тхэкьыжыгьэр бэ. Зым зэдэкьынын кьыфэкьын, адрэм унагьо ил. Ахэр тэ дгьэ-мысэхэу арэп (мэщхы). Зэдэ-кьынын зэрэмыпсынкьлэр джаш дэжым кьыдгурылуагь. Непэ тилофшлэн ыкьлэм нэдгьэсыгьэу кьысшлэшлэ. Ащклэ лэпылэгьу кьытфэхьыгьэ ныбжьыклэхэу ныбджэгьу тфэхьыгьэхэм «тхьа-шхьуегьэпсэу» ятэло. Тхьэм ыло-мэ, тшлагьэр хьаулые мыхьоу, шлэхэу тигьухэлэ кьыдэхьушт.

ШХОНЧЫБЭШЛЭ Рузан. Сурэтхэм арытхэр: Шэуджэн Тимур, Хьакьуй Руслан.

Непэ, лъэхъаныкIэу тызыхэтым елъытыгъэу, анахь макIэмэ, бзищ пшIэныр шапхъэ хъугъэ. Ахэр узыщыпсэурэ республикэм икIэралыгъуабз, лъэпкъ пстэури зэрипхэу, зэгурылоныгъэ цыфмэ азыфагу кIызылхъэрэ урысыбзэр ыкIи кIэрал зэфэшхъафхэм ащыпсэурэ цыфхэр зэзыпхырэ бзэу инджылызыбзэр.

А бзэ зэфэшхъафхэм язэгъэшIэн шэпхъэ гъэнэфагъэхэр хэлъых, екIолIэкIэ шхъафхэри илэх. Арэу щыт нахь мышIэми, тинепэрэ кIэлэеджакIохэм ягуапэу бзищыри зэрагъашIэ. Ау уимылъэпкъэгъу-хэм адыгабзэр ябгъэшIэныр Iоф кIызэрыкIоп. Ащ пае егъэджэн Iэпылэгъухэр щылэнхэ фæе.

Непэ зигугъу кIэсшIымэ сшIоигъор Адыгэ кIэралыгъо университетым бзитIушIэныгъэмкIэ илабораторие егъэджэн IофхэмкIэ испециалистэу КIэсэбэж Нэфсэт итхылъэу «Макъэхэр тэрэзу кIэтIо!» зыфиIоу Адыгэ Республикэм шIэныгъэмрэ гъэсэныгъэмрэкIэ и Министерствэ ыштагъэр ары.

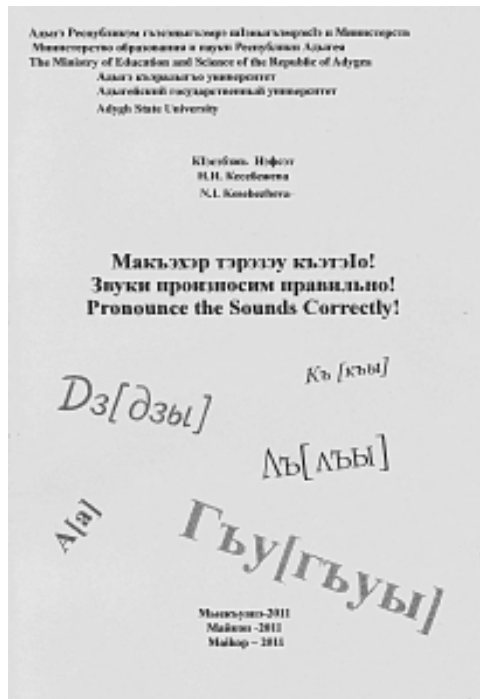
Ар ублэпIэ классхэм зэрашеджэхэрэ тхылъхэм яIэпылэгъоу, кIэлэегъаджэхэмкIэ кIэлэеджакIохэмкIэ лъэшэу Iэрыфэгъоу щыт.

Тимылъэпкъэгъу кIэлэеджакIохэу адыгабзэр ятIонэрэбзэу, инджылызыбзэр яцэнэрэу зэзыгъашIэхэрэмкIэ ар Iэпылэгъушхоу щыт. БзищкIэ тхыгъэу ащ фэдэ тхылъ еджапIэхэм апае апэрэу кIыдэкIыгъ. Мы тхылъ Iэпылэгъур зы илъэс еджэгъу хъугъэу зифошIэн щызыгъэфедэрэмэ сэ сачыщ. КIэлэегъаджэхэмкIэ кIэтон тлъэкIыщт ащ игъэфедэн шIогъэ гъэнэфагъэ кIызэрихыгъэр ыкIи кIэлэеджакIохэм адыгэ макъэхэм якъэлон кIазэрэфи-

гъэпсынклагъэр. Ау тхылъым ипчъагъэкIэ зэрмакIэм кIы-хэкIэу, кIызылэкIэзыгъахъэмэ зышIоигъохэм агъотырэп. Авторым ежъ имылыкIэ ипчъагъэ 500 хъоу тхылъыр кIыдигъэкIыгъ. Ау зылэкIэ-хъапхъэхэм икIу фэдизу анэ-сыгъэп.

Сыд фэдэрэ бзи зэбгъэшIэщтмэ, ащ макъэу хэтхэм якъэ-луакI IофшIэныр кIызэрежъэр-рэр. Ар тэрэзу умышIэу гушы-лэхэр тэрэзу кIэпIошгъушхэп ыкIи кIэгушыIэрэм кIыIорэри тэрэзу кIыбгурылошхэп. Ащ кIыхэкIэу тэ, кIэлэегъаджэхэу тимылъэпкъэгъу кIэлэеджакIохэр адыгабзэм фезыгъаджэхэрэмкIэ, анахь пшгъэрыл шхъаIэу тилэр кIэлэеджакIохэм адыгабзэм хэт макъэхэм якъэлуакIэ тэрэзу ядгъэшIэ-ныр ары. Ахэр тэрэзу, «кIа-бзэу» кIэлэеджакIохэм кIаIо-шъоу егъэсэгъэнхэмкIэ мэкъэ кIыкIэIотыкIыжхэр зыхэт са-тырхэу авторым ыгъэфедэхэрэм мэхъанэшхо яI. Ахэр мы-инхэу, ау мэкъэ кIыкIэIоты-кIыжъэу ахэтыр зэрэбэм кIы-

Тигуапэу тэгъэфедэ

хэкIыкIэ, кIэлэеджакIохэм мэкъэкъэIонымкIэ абзэ нахь псынIэу «екъутэ» ыкIи макъэхэм якъэлуакIэ нахь псынIэу агу раубытэ. ЕтIани макъэхэм афэгъэхыгъэ сатыр цыкIухэм кIаIушхэ сурэтри кIэлэеджакIохэм янэрлэгъу зыхъукIэ, макъэр сурэтым рап-

хы, ащ IофшIэныр нахь кIэгъэпсынIэ.

КIэлэеджакIохэм сурэтхэр янэрлэгъу-хэм лъэшэу осэшхо фишIышхыгъэ К. Д. Ушинскэм. Ащ мыррушхэу ылошхыгъэ: «Нэрлэгъу Iэпылэгъур кIэлэцIыкIумэ лъэшэу ящыкIагъ. КIэлэцIыкIум ымышIэрэ гушыитф горэ ебгъэшIэнэу узыфе-жэкIэ, ар кIехы-лъэкIэу бэрэ пылъышхэ, ау сурэтыр гушыIэ тIокIыми гъусэ зафэп-шыкIэ, кIэлэцIыкIум псынIэу ыгу риубы-тэщт». Мы гушыIэхэм дэгъу дэдэу арэгъуа-зэх ублэпIэ классхэм ащезыгъэджэрэ кIэлэ-егъаджэхэр.

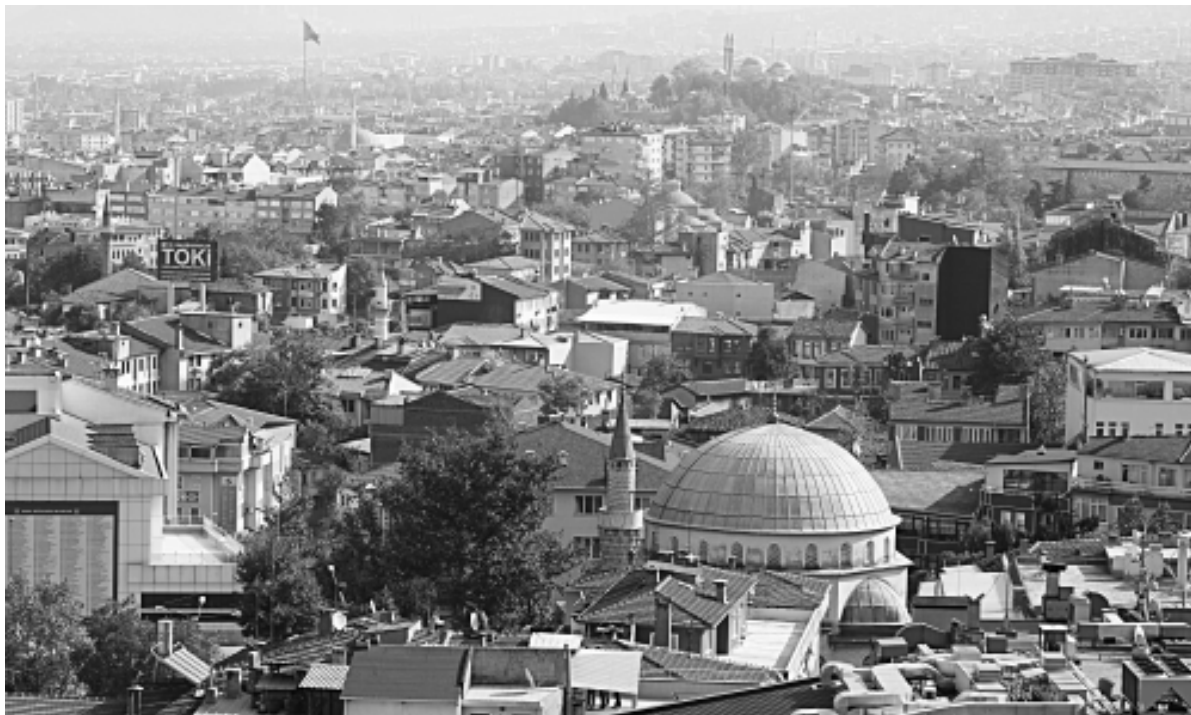
Тхылъэу зигугъу кIэтшIы-рэм кIыхэхыгъэ сатыр заулэ щысэу кIэтхын. ГушыIэм пае, макъэу [дж]-р зэрагъашIэ зы-хъукIэ, агъэфедэнэу мыщ фэдэ сатырхэр кIышхэтых: «Джэгум джэгуакIор щэуджы, / Джэгур джэгушхошъ, джэгуакIор ма-джэ». Мыхэм нафэ кIытфашIы

гушыIэ пэпчэ макъэу (дж)-р кIызэрэхафэрэр. А сатырхэм ахэт гушыIэхэр пычыгъо-пы-чыгъоу зэпхыгъэх. Ащ фэдэ шIыкIэм гушыIэхэм якъэлон кIэлэеджакIохэм нахь кIафе-гепсынIэ. ЕтIани ахэм уда-рениери ащыгъэнэфагъ. Ащ гушыIэм кIэлуакIэу иIэм нахь фегъасэх. А сатыр цы-кIухэу адыгабзэкIэ кIэтыгъэ-хэу адыгэ мэкъэ гъэнэфагъэхэр кIызэралошхэм кIэлэеджа-кIохэр фэзыгъасэхэрэм мэхъа-нэу кIарыкIырэ тимылъэп-кIэгъу кIэлэеджакIохэм нахь тэрэзу ашIэнхэм пае ахэр уры-сыбзэкIэ зэдэкIыжыгъэх ыкIи а урысыбзэкIэ кIэлогъэ сатыр-хэр инджылызыбзэкIэ зэдэ-кIыжыгъэх. ЗэрэхъурэмкIэ, кIэлэеджакIохэу бзищыр зэзы-гъашIэхэрэмкIэ лъэшэу Iэрыфэ-гъоу щыт. КIэлэеджакIохэм ащ фэдэ тхылъ апэрэу альэгъушъ, лъэшэу ашIогъэшIэгъон ыкIи адыгэ макъэхэр зыхэтхэ гушы-лэхэр ягуапэу кIыкIаIотыкIы-жыхы. ЕтIани а сатыр цы-кIухэр Iурылупчэ шъуашэм илъэуи кIэпIон плъэкIышхэ. Ащ мэкъэ кIэлуакIэм Iофым чэф-ныгъэ кIыхелъхъэ, макъэм икIэIони нахь кIэгъэпсынIэ. Джащ фэдэу КIэсэбэж Нэфсэт итхылъ тигуапэу тилофшIэн щытэгъэфедэ. Джыри тапэкIэ ащ фэдэ егъэджэн-методическэ Iэпылэгъу тхылъхэр Нэфсэт кIыIэкIэIынхэм тышхэугъы.

КЪЭЛЭШГЪЭО Марет.
Мыекъонэ гурыт еджа-пIэу N 16-м адыгабзэм-кIэ икIэлэегъаджэ, адыга-бзэмкIэ кIэлэегъаджэхэм якъэлэ методобъедине-ние ипаш.

Лъэпкъ культурэхэм зыкъягъэлэтыжыгъэным фэшI

ТэхъутэмыкIое районым илIыкIо куп бэмышIэу Тырку-ем щыIагъ. IэкIыб кIэралы-гъохэм ащылэ адыгэ тилъэп-кIэгъухэу Мраморнэ хым пэгъунэгъоу щыпсэухэрэм эконо-микэм ыкIи культурэм альэны-кIокIэ зэпхыныгъэу адыряIэ-хэм хэхъоныгъэхэр ягъэшIы-гъэнхэмкIэ зэхэхъэшхоу щыIа-гъэм хэлэжыгъэх АР-м и Къэ-ралыгъо Совет — Хасэм иде-путатэу КIырмакI Мухьдинэ, Инэм къэлэ псэупIэм ипашэу ХьоткIо Хьызыр, Тэхъутэмы-кIое къоджэ псэупIэм итхъа-матэу Мышгъэ Мэдинэ, Адыгэ-къалэ щызэхашэгъэ Адыгэ Хасэм итхъаматэу Абыдэ Хьы-сэ. ЧыпIэ адыгэ обществен-ностым илIыкIохэм, нахьыжъ-хэм, ныбжыкIэхэм ыкIи ха-сэм иIофыгъохэм чанэу ахэла-жэхэрэм Адыгеим илIыкIо

куп аIукагъ, зэдэгущыIэгъухэр адашIыгъэх.

КIэрмыт Мухьдинэ кIы-зэрэтиIуагъэмкIэ, Адыгеим илIыкIо куп Тыркуем мэфипIлэ

кIэтыгъ ыкIи анахь хъугъэ-шIэгъэ шхъаIэу кIыхыгъэшы-рэр къалэу Бурса имэррэ Инэм къэлэ псэупIэм иадминистрация ипашэрэ зэрэздэлэжъэщтхэм

фэгъэхыгъэ ззэгъыныгъэм зэрэздэкIэтхэгъэхэр ары. Къа-лэу Ялова пэгъунэгъоу щыс адыгэ чылэхэм защIэхэм, тилъэпкъэгъухэм зэпхыныгъэу

адыряIэхэр гъэпытэгъэнхэм-кIэ лъэбэкъушхоу ашIыхэрэм, кIэлэцIыкIу кIэпIокIо ансам-блэу «Нэф» зыфиIорэр зыхэлэ-жыгъэу проектхэм атегушыла-гъэх.

— Тыркуем тызэрэщыла-гъэм ишIуагъэ кIэкIо, — еIо КIэрмыт Мухьдинэ. — Сыда пIомэ тилъэпкъэгъухэм ягумэ-кIыгъохэм шхъэихыгъэу та-тегушылагъ ыкIи ахэмкIэ унэ-шъо гъэнэфагъэхэри тшIыгъэх. М. КIэрмытым кIызэрэхы-гъэщыгъэмкIэ, джырэ уахътэ Мраморнэ хым пэгъунэгъоу щыпсэухэрэм яхасэ проект гъэшIэгъоным Iоф дешIэ: къа-лэу Бурса пэмычжыгъэу лъэпкъ къуаджэм игъэпсын Iуж итых. Тыркуем ис лъэпкъ анахь цы-кIухэм якультурэ ыкIи яшэн-хабзэхэр кIышхэгъэлэгъон-хэм проектыр фэIорышIэщт. Лъэпкъхэм якъуаджэ зышхэ-гъэпсышхэ чыпIэр гектар 15 фэдиз хъоу кIэралыгъом кIаритыгъ. Адыгэхэми мыщ чыпIэ хэхыгъэ щыряIэщт. Ар зыфэдэщтым мы уахътэм яшхыпкъэу тилъэпкъэгъухэр тегущыIэх. АдыгэхэмкIэ мыр кIэгъэлэгъонымшхоу щыты-ным фэшI хы ШIуцIэ Ша-псыгъэм — ШэхэкIэишхом, ХаджыкIо ыкIи Агуй-Ша-псыгъэ мыщ ехыщырэу ша-шIыгъэ зекIо-кIэгъэлэгъон псэуалэхэр зэрагъэлэгъух, зэрагъашIэх.

НЫБЭ Анзор.

«Бзэхэм язэгъэшлэн сыпылъышт»

Мы мафэхэм пшэшьэ гъэшлэгъон нэлуасэ сыфэхъугъ. Ар Тыркуем кыкыжыгъэу Адыгэ къэралыгъо университетым адыгэ филологиерэ культурэмрэкIэ ифакультет щеджэрэ Шахин Элиф ары. НыбжыкIэхэм бэп непэ къахэкырэр зыфаер ышлэу, машинэ дахэ ятэ кызырэфыщ-фыштым нэмыкI горэм кIэхъопсэу. Ахэм зэрафэмьдэр ары Элиф сыгу зыкырихыгъэр.

Пшэшьгъэр илъэпкыкIэ бэслынэй, кызытекыгъэхэр Тыркуем икыжыгъагъэх. 1997-рэ илъэсым ятэ Налчык къэкIожыгъ. Иофшлэн зэригъэгъоти ыльэ зытеуцом, ибын-унагъуи кышхъыгъ. Элиф Налчык дэт гимназиу N 14-м щеджагъ. Ар кызыеухым Адыгэ къэралыгъо университетым чIэхъагъэу, яплIэнэрэ курсым нэсыгъэу щеджэ. Бзиш ешIэ, яплIэнэрэ зэрегъашIэ. Дэгъоу еджэ, уахътэр аукодьеу ыгъаклорэп, Мыекъуапэ гъэсэныгъэ щызэригъэгъотынэу кызырэкIуагъэр шыгъупшэрэп.

Мы мафэхэм пшэшьгъэр редакцием къедгъэблэгъагъ. Элифым кыкы-рэмкIэ теупчыгъ.

— Ар КъурIаным иапэрэ хъарыфыр ары, араб хъарыфыпчыри ащкIэ кырегъажэ, — кьеIуатэ пшэшьгъэм. — Сыкызышхъыгъэу кьалэу Къайсырэ адыгабэ дэсыгъ. Сянэж-сятэжхэр зыщыпсэурэ чылэм бэрэ сыкIоштыгъ. Ащ дэсхэр зэкIэ адыгабэзкIэ гушылэ-щтыгъэх. Тыркубзэ кыхагафэу зэхэп-хыщтгъагъэп. ЗэкIэ бзылфыгъэхэм цIэ тIурыгIу ялагъ. Унагъо зыхъэхэкIэ нысэхэм нэмыкышIэжIэ яджэщтыгъэх. Сэ сянэжэ Захидэ ыцI, ау Айсель рало. Сянэжэ тыркубзэр дэу ышIэщтыгъ ыкIи тыркүмэ адэгущыгъ хъумэ кьэбэр-тэе гушылэхэр кыхыгъафэщтыгъэх.

Налчык тыкэкIожыи гимназием

сызычIахъэм, урысыбзэр зэрэсымышIэрэм кыыхэкIэу еджэныр кьин дэдэ кысышхъуштыгъ. Ау тышIыкIуэ ты-кызырэфыгъыгъэм бзэр кыдгурыIо-нымкIэ ишIуагъэ кьэкIуагъ.

— Бзэу пшIэхэрэм ацIэ кьелоба.

— Тыркубзэр, урысыбзэр, инджылы-зыбзэр, адыгабзэр, джы осмэныбзэр зэсэгъашIэ.

— Ар тыркубзэм текла?

— Ар тыркубзэжыгъэр ары. АщкIэ тхыгъэу, зэмыгъэшIагъэу документы-бэ щыI. Ахэр зэсидзэкIынхъу сыфай. А Иофым ишыпкыгъэу пылгыр макIэ.

— Университетыр къэуухымэ сьд анахъэу узыпылъыштыр?

— Бзэхэм язэгъэшлэн ыкIи зэдзэкIын Иофым сыпылъышт. ЗэдзэкIако сыхъу-нэу сыфай. Сисэнэхъат нахъ дэгъоу сIэ кыихъаным пае аспирантурэм сычIа-хъэмэ сшIоигъу. Дэгъу дэдэу тыркубзэр урысыбзэкIэ е урысыбзэр тыркубзэкIэ зэсидзэкIэу сыхъунэу, адыгабзэхэри сшIэнэу сыфай.

— Тыдэ Иоф щыпшIэнэу уклэхъо-псыра?

— Аспирантурэм Москва сыщеджэ-нэу сыфай. ЕтIанэ Налчык е Мые-къуапэ Иоф шысшIэщт. ЫпшэжIэ кы-зэрэсIуагъэу, зэдзэкIын Иофыр лъэшэу сыгу рехы.

— Университетым ущеджэныр угу зэрэрихыгъэр сэшIэ.

— Ары, тэ тифакультет зы унэгъо-шхо фэд. КIэлэгъаджэхэм анаIэ кьыт-тет, кьытфэсакыгъ, шхъхъафэ кьыт-фашIэу кыддэгущыIэх. Ар лъэшэу сэ сыгу рехы.

— Элиф, о уиныдэльфыбзэу пльытэрэр тыркубзэр ара, адыгабзэр ара?

— Сэ сычеркес. Ау арэуштыу пIонэу щытэп. Сыадыг пIон фае, сыда пIомэ кьэбэртат, черкеси, адыги — зэкIэми тыадыг. Тиныдэльфыбзэри адыгабзэр ары. ТымакIэш, тызэкъотмэ нахышIу.

— Мыекъуапэ илъэсиплI хъуштыщеджэрэ ыкIи узыщыпсэу-рэр. Сыд угу рихъэу мыщ шы-пльэгъурэр?

— Кьэлэ зIыыхыгъ, шырэхъат. Уни-верситетхэр кьэлэ гузэгум зэритхэм кыыхэкIэу кьалэм дэсыр зэкIэ еджэ кыпшIошIы. Ори нахъ дэгъоу уеджэ пшIоигъо охъу. Сятэ лъэшэу фэягъ Мыекъуапэ сыщеджэнэу. Мыщ ты-кызэкIом цыфхэр сятэ лъэшэу ыгу рихыгъэх, кызырэтпэгъокIыгъэхэр шIогъэшIэгъоныгъ.

Диаспорэм шыщыбэ Мыекъуапэ щэпсэу. Ахэр дэгъоу зэрэзэфыштытхэр сыгу рехы. Нахыбзэу адыгэхэр кьэкIо-жыныхъу сыфай.

— Тхъауегъэпсэу, Элиф. Уигу-хэлхэр кьыбдэхъунхъу, насы-пышIо ухъунэу сыпфэлало.

СИХЪУ Гоцнагъу.

Еджэркъуаеахэм ясайт

Кошхъэблэ районым ит къуа-джэу Еджэркъуае фэгъэхыгъэ сайт Интернетым кышхъыгъэ-гуахыгъ. Ащ кыхъыгъэ къэбар-хэмрэ тхыгъэхэмрэ тяджагъ, тыгу рихыгъэх ыкIи тагъэгъу-шIуагъ.

Сайтыр кызылэузыхыгъэм Еджэр-къуае ехылыгъэ къэбарэу ыгъотыгъэр зэкIэ кыригъэхъагъ. Къэбархэм ренэу ахегъахъо, къэбарыкIэхэм алъэхъу. Къуаджэм икьэхъукIэ кышхъыгъэ-жыагъэу инепэрэ щылакIэ кьынэсэу сай-тым нэлуасэ зыщыгъэпшIыштыгъ.

Къэбар гъэшIэгъон кызылгыIэсы-жыгъэ е ишIошIэхэмкIэ цыфхэм адэ-гуашэ зышIоигъохэр сайтым кыра-гъэблагъэх, ятхыгъэхэр кыхаутых.

Иофыгъо зэфэшьхъаф 40 фэдизмэ сайтым уащытегушылэн уфит. Ахэр Еджэркъуае кыкIугъэ гъогум, цыф цIэрыIоу кыдэкIыгъэхэм, ныбжыкIэ-хэм, ахэм спортыр шIу зэралэгъурэм, нэмыкIэхэми афэгъэхыгъэх.

Къуаджэм ом изытет мафэ кьэс зы-щыфэдэщтыри сайтым кыредзэ. Хъа-кIэшэу зэхышхъагъэм урегъэблагъэ. Сай-тым кыхъэрэ цыфхэм уадэгущыIэн пльэкIышт. БзитIум язэу, адыгабзэм-рэ урысыбзэмрэ, узыфаемкIэ укьэтхэн уфит. Джащ фэдэу сурэтхэм, мэкъэгъэ-лүхэм, зэдэгущыIэгъухэм афэгъэхыгъэ едзыгъохэр иIэх. Адыгэ быракъым, адыгэ лъэкъуацIэхэмрэ тамыгъэхэмрэ, адыгэ хабзэм, мэкъамэхэм, культурэм

кьатегушылэрэ тхыгъэхэр ныбжыкIэ-хэмкIэ пшъхъапэх.

Сайтым Еджэркъуае щыпсэухэрэм язакъоп зилIэкъо тамыгъэхэр кызы-дзагъэхэр. Абдзаххэм, бжъэдыгъухэм, мэхъошхэм, кIэмгуехэм, убыххэм, чер-кесхэм, шапсыгъэхэм яехэри иплгэ-гъоштых. Зитамагъэ зыфэдэр зымы-шIэхэрэмкIэ ар IэпылэгъушIу.

Еджэркъуаеахэм афэдэу адыгэ къуа-джэ пэпчэ сайтхэр яIэхэ зыхъукIэ, цыфхэр нахъ зэрэшIэнхэмкIэ, къуа-джэхэм къащыгъурэ-къащышIэхэрэр зэлъагъэлэсыжыныхэмкIэ ишIуагъэ кьэкIошт. Кызышхъыгъэу къуаджэр кызытIысыгъэм кышхъыгъагъэу зэрэпсэугъэр, гъэхъагъэу ышIыгъэхэр, ар зыгъэдэхэгъэ цыфхэр зыфадагъэхэр

цыпэ-цыпэу кьоджэдэхэм аугъоижы-нхэ алъэкIышт.

Лъэпкэ тарихыым сайтым чIыпIэ гъэнэфагъэ щыриI. НэмыкI сайт зэфэ-шхъафхэм кыарыхъэгъэ тхыгъэ гъэ-шIэгъонхъу адыгэхэм ялэкIыгъэ уахътэ фэгъэхыгъэхэм ушаджэн пльэкIышт. Ащ кыхыгъыгъ Анцокъо Был Мусафэ ыкIоу илъэс 74-рэ зыныбжыгъэм кылотгъэ къэбарэу 1940-рэ илъэсым шэкIогъу мазэм, Хъэсанькыо Р. ытхы-жыгъагъэр. Мары ар:

«Мэз чIэгъым кычIэкIыхи Лабэ дэжэ кызытIысыхэм адыгэхэм унашъо яIэу зэдэпсэуштыгъэх, лы хэхыгъэхэр ялагъэх. Унэгъо 50 пэпчэ ичIыгу Iахъ ратыштыгъ, чIыгур пIэу зэтыраутыштыгъ.

УнэгъуиплI пэпчэ зы пхъэлэшэ илагъ, ащ цуий кIэшIэгъагъ, нэб-гыриплI игъусагъ. Лэжъако зыдэкIы-хэкIэ, къакъыр кIыхъэ ашIыти, ащ яланIэхэр чIалэхъэщтыгъэх.

ЧIыгур кьорэгъкIэ агощыштыгъ. Нахыжыгъым быракъыр зыдигъэчъае-кIэ, жьоныр рагъажьэщтыгъ. За-гъэпсэфынэу зыхъукIи быракъым кыгъэблагъоштыгъ. ЗэкIэри зэдэлэ-

ныIэхэзэ, Иоф зэдашIэщтыгъэ. Лэ-жыгъэр залэжъкIэ, цугъоижыгъын унагъо пэпчэ хэлэжъэщтыгъ.

Шхынхэр унагъо пэпчэ щашIы-щтыгъэх. ГъэжъохэкIхэр, бахъсы-мэр, мэджаджэр агъэхъазыры-щтыгъэх.

ТхъэчIэгъ адыгэхэр кызычIэкIы-гъэхэр илъэс зытIуц зэхъум джащ фэд зэрэщылагъэхэр. Ащ ыуж «ме-жевойкIэ» чIыгур агощи, шхъадаж иунагъо фэлэжъэжыгъынэу хъуагъэ. Ажгъойкыо Аслъанбэч горскэ судэу Мыекъуапэ дэсыгъэти, ащ чIыгу Iахыр кышхъыратыгъагъ».

Къэбарыр кьэзыIотэгъэ Бэл кы-зыщыгъуегъэр къуаджэу Гъобэжъуай, зыдэсыгъэр Еджэркъуай.

Къэнагъэр сайтыр кызылэузыхыгъэм нэлуасэ шъуфэтшIынэу ары. Ар кIэлэ ныбжыкI, Еджэркъуае кышхъыгъ, Краснодар дэт къэралыгъо аграрнэ университетым щеджэ, я 5-рэ курсым ис. ЫцIэр Темыркъан. Брыцухэм ащыщ.

Аферым, Темыркъан!

ШЪАУКЪО Аслъангуаш.

